

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΙΚΡΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

**Συνεργατικοί σχηματισμοί
και αστική ανάπτυξη:
η περίπτωση
της Αθήνας**

**ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΥΔΙΚΟΣ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΑΛΛΑΣ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΧΑΡΔΑΣ**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΙΚΡΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Συνεργατικοί σχηματισμοί και αστική ανάπτυξη: η περίπτωση της Αθήνας

**ΒΑΣΙΛΗΣ ΑΥΔΙΚΟΣ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΑΛΛΑΣ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΧΑΡΔΑΣ**

ΑΘΗΝΑ, 2015

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΙΚΡΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ
ΒΙΟΤΕΧΝΩΝ ΕΜΠΟΡΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αριστοτέλους 46 - 10433, Αθήνα
Τηλ: 210 88 46 852
Φαξ: 210 88 46 853
E-mail: info@imegsevee.gr
www.imegsevee.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Χρονολογία έκδοσης: 2015

Τίτλος: Συνεργατικοί σχηματισμοί και αστική ανάπτυξη: η περίπτωση της Αθήνας

Συγγραφείς: Βασίλης Αυδίκος, Ιωάννης Φάλλας, Αναστάσιος Χάρδρας

Επιμέλεια-Διόρθωση: Αλέκα Πλακονούρη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ:

SOME THINK CREATIVE GROUP

ΑΙΜΙΛΙΑ Φ. ΚΑΝΤΑ

3ης Σεπτεμβρίου 25 - 10432, Αθήνα

Τηλ: 210 52 40 940

Φαξ: 210 52 40 944

E-mail: sthink@otenet.gr

Site: <http://www.somethink.gr>

ΠΑΡΑΓΩΓΗ:

Εργοπράξιον

Χ. ΜΩΡΙΚΗΣ – Ι. ΠΙΤΣΑΚΗΣ Ο.Ε.

Μαγνησίας 26 - 11251, Αθήνα

Τηλ: 2108225021

Φαξ: 2108252688

E-mail: info@ergopraxion.gr

www.ergopraxion.gr

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ©

ISBN: 978-618-5025-58-8

Η παρούσα μελέτη έχει υλοποιηθεί υπό την εποπτεία και τον συντονισμό του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου στο πλαίσιο του Υποέργου 1 «Συμβουλευτική υποστήριξη μικρών επιχειρήσεων σε θέματα καινοτομίας, επιχειρηματικότητας και συνεργασιών» της πράξης «Συμβουλευτική υποστήριξη μικρομεσαίων επιχειρήσεων στο Δήμο Αθηναίων σε θέματα επιχειρηματικότητας και συνεργασιών με σκοπό την ενίσχυση της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας» με κωδικό ΟΠΣ 464644 του Ε.Π. «Αττική 2007-2013», με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης) και εθνικών πόρων.

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ που μας έδωσε τη δυνατότητα να ερευνήσουμε διεξοδικά τη λειτουργία και τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών στον Δήμο της Αθήνας. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στην Τζουλιάννα Κοντίνη, στον Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη και στον Αντώνη Αγγελάκη για τις συζητήσεις πάνω στην ανάπτυξη των clusters και τη σύνδεσή τους με τις στρατηγικές του Ινστιτούτου Μικρών Επιχειρήσεων. Ακόμα ευχαριστούμε τον συνάδελφο Άγγελο Μιμή, επίκουρο καθηγητή του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου, για τη βοήθεια στη χαρτογραφική απεικόνιση των γεωγραφικών συσπειρώσεων στον Δήμο Αθηναίων, όπως και τον καθηγητή και διευθυντή του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου Αθανάσιο Παπαδασκαλόπουλο, για τις συμβουλές στη γεωγραφική ανάλυση. Τέλος, θερμές ευχαριστίες οφείλονται σε όλους όσους συμμετείχαν στις εστιασμένες συζητήσεις και των συνεντεύξεων που έγιναν για να συλλεχθεί το πρωτογενές υλικό της έρευνας. Οι πληροφορίες οι οποίες μας δόθηκαν αποδείχτηκαν πολύτιμες. ■

Περιεχόμενα

Παρουσίαση του φορέα	8
Πλαίσιο παραγωγής της μελέτης	9
Πρόλογος των συγγραφέων	11
Εισαγωγή	15
Κεφάλαιο 1: Αστικά κέντρα, μητροπόλεις και οικονομική ανάπτυξη	19
Κεφάλαιο 2: Θεωρίες clustering και ο ρόλος των clusters στην αστική ανάπτυξη και την ανάπτυξη των ΜμΕ	31
Κεφάλαιο 3: Καταγραφή των προϋποθέσεων ανάπτυξης του πλαισίου λειτουργίας των clusters στα αστικά κέντρα	41
Κεφάλαιο 4: Παρουσίαση καλών πρακτικών clustering σε πόλεις της Ελλάδας και σε άλλα μητροπολιτικά κέντρα της Ευρώπης	57
Κεφάλαιο 5: Ανάλυση και αποτύπωση της επιχειρηματικότητας των ΜμΕ στην πόλη της Αθήνας	73
Κεφάλαιο 6: Τα clusters που λειτουργούν στην πόλη της Αθήνας	107
Κεφάλαιο 7: Προτάσεις βελτίωσης του υφιστάμενου πλαισίου λειτουργίας των clusters και δικτύων επιχειρήσεων στην Αθήνα	123
Κεφάλαιο 8: Αντί επιλόγου – Θεματικά πεδία για την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών στον Δήμο Αθηναίων	127
Βιβλιογραφία	132
Βιογραφικά συγγραφέων	135

Παρουσίαση του φορέα

Το Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων της Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ) είναι αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία υλοποίησης μελετών και ερευνών και αποτελεί τον επιστημονικό σύμβουλο της ΓΣΕΒΕΕ.

Στο πλαίσιο των βασικών δραστηριοτήτων του, παρέχει στη ΓΣΕΒΕΕ τεκμηρίωση θέσεων και μελετά, αξιολογεί και εκπονεί προτάσεις πολιτικής για θέματα οικονομικής ανάπτυξης, χρηματοδότησης επιχειρήσεων, φορολογίας, απασχόλησης, κοινωνικής ασφάλισης, ανταγωνισμού και αναβάθμισης των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού των μικρών επιχειρήσεων.

Παράλληλα, σχεδιάζει και υλοποιεί προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, με σκοπό την ενίσχυση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού των επιχειρήσεων, αλλά και δράσεις συμβουλευτικής υποστήριξης των επιχειρήσεων, οι οποίες ενισχύουν την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία και προωθούν την ενδυνάμωση και την ανάπτυξη βιώσιμων και ανταγωνιστικών επιχειρήσεων. ■

Πλαίσιο παραγωγής της μελέτης

Το έργο «Συμβουλευτική υποστήριξη μικρομεσαίων επιχειρήσεων στον Δήμο Αθήνας σε θέματα επιχειρηματικότητας και συνεργασιών με σκοπό την ενίσχυση της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας» – «Εντός Αθηνών» (www.entosathinon.gr) στοχεύει στην ανάπτυξη και την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου μηχανισμού υποστήριξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων του Δήμου της Αθήνας. Στο πλαίσιο αυτό, υλοποιούνται δράσεις εξατομικευμένης συμβουλευτικής υποστήριξης για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Επιπλέον, παρέχεται υποστήριξη σε ομάδες επιχειρήσεων οι οποίες επιδιώκουν τη διαμόρφωση επιχειρηματικών δικτύων για την προώθηση των αναπτυξιακών σχεδίων τους. Το χαρτοφυλάκιο των παρεχόμενων υπηρεσιών συμπληρώνει η δράση για τον σχεδιασμό και την ανάδειξη επιχειρηματικών διαδρομών στην πόλη της Αθήνας, οι οποίες λειτουργούν σαν εργαλείο ανάπτυξης και προώθησης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, αξιοποιώντας στοιχεία από την ιστορία της πόλης, το πολιτιστικό της κεφάλαιο και την εξέλιξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε αυτή.

Ο στόχος από την υλοποίηση του έργου είναι να βελτιωθεί η λειτουργία της μικρομεσαίας επιχείρησης, να ενισχυθεί η βιωσιμότητά της και να επιτευχθεί η προσαρμογή της στις σύγχρονες ανάγκες της καινοτόμου επιχειρηματικότητας μέσα από την εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων και εργαλείων επιχειρηματικής υποστήριξης.

Το έργο συγχρηματοδοτείται στο πλαίσιο του «Έργο Αθήνα» από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική».

Πρόλογος των συγγραφέων

Το παρόν βιβλίο είναι το αποτέλεσμα μιας μελέτης που υλοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου στο πλαίσιο του υποέργου 1 της Πράξης «Συμβουλευτική υποστήριξη μικρομεσαίων επιχειρήσεων στον Δήμο Αθήνας σε θέματα επιχειρηματικότητας και συνεργασιών με σκοπό την ενίσχυση της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας»¹ και είχε ως αντικείμενο την ανάδειξη των κατάλληλων προϋποθέσεων για τη βέλτιστη ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών (κυρίως συστάδες-clusters και δίκτυα επιχειρήσεων) για μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜμΕ) στην πόλη της Αθήνας. Οι προϋποθέσεις αυτές έχουν να κάνουν: α) με τον ρόλο των συνεργατικών σχηματισμών στην αστική ανάπτυξη και ειδικά με το πλαίσιο λειτουργίας τους και β) με την ανάδειξη θεματικών πεδίων που θα ευνοούσαν την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών ΜμΕ στον Δήμο Αθηναίων.

Τα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων είναι εργαλεία για τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών ανάπτυξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων μέσα από την συνεργασία και την ανταλλαγή πληροφοριών. Οι πολιτικές για τη δημιουργία clusters αποτελούν πλέον μία από τις πιο διαδεδομένες πρακτικές στην Ε.Ε. για την ενδυνάμωση και ενίσχυση των ΜμΕ. Παρ' όλα αυτά, η δημιουργία ενός cluster δεν είναι «εύκολη υπόθεση», όπως έχει αποδειχθεί μέσα από την ελληνική πραγματικότητα και μέσα από διάφορες άλλες προσπάθειες στον ευρωπαϊκό χώρο. Η δημιουργία cluster έχει συγκεκριμένα στάδια ανάπτυξης, αλλά και κάποιες προϋποθέσεις, όπως είναι η προ-ύπαρξη άτυπων συνδέσεων μεταξύ επιχειρήσεων που λειτουργούν και συσπειρώνονται σε συγκεκριμένες χωρικές ενότητες και το πνεύμα συνεργασίας και εμπιστοσύνης μεταξύ των επιχειρήσεων.

Η έρευνα που αποτυπώνεται εδώ προσφέρει μια συνοπτική εικόνα των συνθηκών ανάπτυξης και των λειτουργιών τόσο των clusters όσο των πιο άτυπων μορφών των δικτύων επιχειρήσεων. Ακόμα το βιβλίο προσφέρει μια ανάλυση πρωτογενών δεδομένων για τις ΜμΕ στον Δήμο Αθηναίων, που αποσκοπεί στην ανάδειξη των γεωγραφικών συγκεντρώσεων των ΜμΕ, οι οποίες μπορούν να λειτουργήσουν ως βάση για τη δημιουργία τυπικών συνεργατικών σχηματισμών. Έτσι, το βιβλίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα συνοπτικό εγχειρίδιο για τους επιχειρηματίες και γι' αυτούς που σχεδιάζουν πολιτικές ανάπτυξης συνεργατικών σχηματισμών.

Αθήνα, 26-10-2015

Οι συγγραφείς: **Βασίλης Αυδίκος, Ιωάννης Φάλλας, Αναστάσιος Χάρδας** ■

1. Το οποίο αποτέλεσε μέρος του αναπτυξιακού σχεδίου «Έργο: Αθήνα» του Δήμου Αθηναίων, που συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο του Ε.Π. «Αττική» 2007-2013.

Abstract

The book constitutes a coherent and analytical blueprint for the development of clusters and business networks for SMEs in urban economies. Clusters and business networks are tools for creating the appropriate conditions for growth for SMEs through cooperation and exchange of information. Cluster creation policies have become one of the most common practices in the EU in order to empower and strengthen SMEs. However, building a cluster is not an easy practice, as demonstrated through the Greek reality and through various other efforts in Europe. The creation of clusters has specific stages of development and also some conditions, such as the pre-existence of informal links between firms in specific spatial units, and the existence of a spirit of cooperation and trust between the firms.

The research depicted in this book provides an overview of the growing conditions and functions of clusters and of business networks. Also, the book offers an analysis of primary data for SMEs in the Municipality of Athens, designed to highlight the geographical concentration of SMEs, which can serve as the basis for the creation of typical clusters. So the book can be used as a brief guide for entrepreneurs and for those who design cluster development policies. Moreover, the book presents, through the literature review of theories and best practices for clusters and business networks and two focus group discussions, a set of proposals that aim to improve the existing framework for the operation of clusters in the city of Athens and also it highlights six thematic areas where clusters for SMEs could be developed, as in the clothing-footwear sectors, silversmithing-jewelry, publications, tourist souvenirs and accessories, tourism services and cinema production. ■

Περίληψη

Το βιβλίο αυτό αποτελεί έναν συνεκτικό και αναλυτικό οδηγό για την ανάπτυξη συστάδων (clusters) και δικτύων για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜμΕ) σε αστικές οικονομίες. Τα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων είναι εργαλεία για τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών ανάπτυξης των ΜμΕ, μέσω της συνεργασίας και της ανταλλαγής πληροφοριών. Οι πολιτικές δημιουργίας clusters έχουν γίνει μια από τις πιο κοινές πρακτικές στην ΕΕ, με σκοπό την ενδυνάμωση και την ενίσχυση των ΜμΕ. Ωστόσο, η δημιουργία ενός cluster δεν είναι εύκολη πρακτική, όπως καταδεικνύεται μέσα από την ελληνική πραγματικότητα και μέσα από διάφορες άλλες προσπάθειες στην ΕΕ. Η δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών έχει συγκεκριμένα στάδια ανάπτυξης, αλλά και ορισμένους όρους, όπως η προ-ύπαρξη άτυπων σχέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων σε συγκεκριμένες χωρικές ενότητες, καθώς και η ύπαρξη ενός πνεύματος συνεργασίας και εμπιστοσύνης μεταξύ των επιχειρήσεων.

Η έρευνα που απεικονίζεται σε αυτό το βιβλίο παρέχει μια επισκόπηση των συνθηκών ανάπτυξης και των λειτουργιών των clusters και των δικτύων επιχειρήσεων. Επίσης, το βιβλίο αναδεικνύει, μέσω μιας ανάλυσης πρωτογενών δεδομένων για τις ΜμΕ στον Δήμο της Αθήνας, τις γεωγραφικές συγκεντρώσεις αυτών, οι οποίες μπορούν να χρησιμεύσουν ως βάση για τη δημιουργία clusters ή δικτύων επιχειρήσεων. Έτσι, το βιβλίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένας σύντομος οδηγός, τόσο για τους επιχειρηματίες όσο και για εκείνους που σχεδιάζουν πολιτικές ανάπτυξης συνεργατικών σχηματισμών στην Ελλάδα. Επιπλέον, μέσα από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας των θεωριών και των βέλτιστων πρακτικών για τα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων, το βιβλίο δημιουργεί ένα σύνολο προτάσεων που αποβλέπουν στη βελτίωση του υφιστάμενου πλαισίου για τη λειτουργία των συνεργατικών σχηματισμών στην Αθήνα και επισημαίνει επίσης έξι θεματικούς τομείς στους οποίους θα μπορούσε να αναπτυχθούν συνεργατικοί σχηματισμοί για τις ΜμΕ, όπως στους τομείς ένδυσης-υπόδησης, αργυροχοΐας-κοσμημάτων, εκδόσεων, τουριστικών ειδών και αξεσουάρ, τουριστικών υπηρεσιών και κινηματογραφικής παραγωγής. ■

Εισαγωγή

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα του οικονομικού πεδίου της μετα-νεωτερικότητας είναι οι παγκοσμιοποιημένες ροές προϊόντων και υπηρεσιών, ανθρώπων και κεφαλαίων. Μέσα σε αυτό το νέο οικονομικό περιβάλλον της καπιταλιστικής ανάπτυξης, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜμΕ), αν και αποτελούν τη ραχοκοκαλιά των περισσότερων εθνικών οικονομιών, δέχονται και τις περισσότερες πιέσεις στο πεδίο του ανταγωνισμού λόγω του μικρού μεγέθους τους και της τοπικότητας που χαρακτηρίζει την παραγωγή και τη διάθεση των προϊόντων τους. Παράλληλα, το χωρικό πεδίο του παγκόσμιου ανταγωνισμού μεταφέρεται πολλές φορές στον αστικό χώρο, όπου οι πόλεις και οι μητροπόλεις μέσω στρατηγικών σχεδίων προσπαθούν να προελεύσουν περισσότερες ιδιωτικές επενδύσεις, πιο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και περισσότερες επιχειρήσεις. Οι στρατηγικές αυτές πολλές φορές περιλαμβάνουν κίνητρα και στοχεύουν στη δημιουργία οικονομιών κλίμακας στις επιχειρήσεις. Μία από αυτές τις στρατηγικές είναι η ενθάρρυνση δημιουργίας συνεργατικών σχηματισμών, όπως δίκτυα επιχειρήσεων και συστάδες (clusters) επιχειρήσεων. Οι συνεργατικοί σχηματισμοί προσφέρουν πολλά οφέλη στις επιχειρήσεις που διασυνδέονται, όπως μείωση του μέσου κόστους παραγωγής, ευκολότερη εύρεση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία κτλ. Τα τελευταία τριάντα περίπου χρόνια οι συνεργατικοί σχηματισμοί (κυρίως τα clusters) αποτελούν κορυφαίο παράδειγμα πολιτικής για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και την κατάκτηση νέων αγορών και καταλαμβάνουν περίοπτες θέσεις στην αναπτυξιακή ατζέντα των πιο ανεπτυγμένων οικονομιών (ΗΠΑ, ΕΕ, Νοτιοανατολική Ασία).

Οι συνεργατικοί σχηματισμοί μπορούν να έχουν πολλαπλές μορφές. Μπορούν να είναι δίκτυα επιχειρήσεων και συνεταιρισμοί που συνεργάζονται μεταξύ τους είτε για τη μείωση του μέσου κόστους προμηθειών και παραγωγής και διάθεσης συγκεκριμένων προϊόντων είτε να στοχεύουν στην καλύτερη προβολή των προϊόντων τους ή της τοπικής αγοράς τους. Ακόμα μπορούν να είναι άτυποι, δηλαδή η συνεργασία να μη δομείται μέσω ενός πρωτοκόλλου συνεργασίας με ορισμένα καθήκοντα και υποχρεώσεις κάθε εταίρου, ή να είναι τυπικοί (θεσμοθετημένοι), δηλαδή να υπάρχει πρωτόκολλο και όλες οι ενέργειες του σχηματισμού να υπόκεινται σε κοινούς στόχους και αμοιβαία οφέλη. Η πιο ολοκληρωμένη μορφή συνεργατικού σχηματισμού όσον αφορά τις λειτουργίες του και τα οφέλη των επιχειρήσεων που συνεργάζονται αποτελεί το παράδειγμα του cluster.

Ως cluster νοείται η σύνδεση γεωγραφικά κοντινών επιχειρήσεων, προμηθευτών και φορέων (πανεπιστήμια κ.ά.) που αλληλεπιδρούν για την υλοποίηση συγκεκριμένων ενεργειών στον τομέα του ενδιαφέροντός τους. Οι επιχειρήσεις μπορούν να είναι είτε ομοειδείς, να δραστηριοποιούνται στον ίδιο κλάδο (οριζόντιο cluster, π.χ. χρήση κοινών εξειδικευμένων εισροών και τεχνολογιών, δικτυώσεις κτλ.) είτε σε διαφορετικούς κλάδους της ίδιας παραγωγικής αλυσίδας (κάθετο cluster, π.χ. παραγωγικές αλυσίδες όπου κάθε επιχείρηση κατέχει διαφορετική θέση στην παραγωγική διαδικασία).

Τα οφέλη από τη συμμετοχή σε ένα cluster περιλαμβάνουν τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας και άρα τη μείωση του μέσου κόστους παραγωγής ενός

προϊόντος, την ευκολότερη πρόσβαση στις αγορές κεφαλαίου, στις νέες τεχνολογίες και σε πιο εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, την ανάπτυξη νέων καινοτόμων προϊόντων, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας, κτλ. Κατά κύριο λόγο, τα clusters δημιουργούνται σε μητροπόλεις ή σε αστικά κέντρα, όπου ευνοούνται από τις οικονομίες αστικοποίησης και τις οικονομίες εντοπιότητας που αναπτύσσονται εκεί.

Τα clusters ξεκίνησαν να αναπτύσσονται, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα τελευταία τριάντα χρόνια κυρίως στις ΗΠΑ και σε χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης, καθώς και στη νοτιοανατολική Ασία. Στην Ελλάδα, μετά τις –κατά κοινή ομολογία– άκαρπες προσπάθειες ανάπτυξης τεχνολογικών πάρκων-clusters κατά τη δεκαετία του 2000, έχουν αρχίσει τα τελευταία τέσσερα πέντε χρόνια να αναπτύσσονται clusters σε τεχνολογικούς τομείς και μέσα από «τις κάτω» (bottom-up) προσεγγίσεις. Η πλειονότητά τους δημιουργήθηκαν στην Αθήνα λόγω των οικονομιών αστικοποίησης που παρατηρούνται, ενώ clusters υπάρχουν επίσης στην Πάτρα και την Κοζάνη. Τα περισσότερα από αυτά δημιουργήθηκαν μέσα από συμπράξεις ιδιωτών με δημόσιους φορείς, ενώ σύνηθες είναι ένας από τους φορείς να είναι κάποιο πανεπιστημιακό τμήμα ή κάποιο ερευνητικό ινστιτούτο, κάτι που φαίνεται επίσης να ευνοεί την αναπτυξιακή διαδικασία και την εφαρμοσμένη έρευνα στο εσωτερικό των επιχειρήσεων.

Μέσα από τη μελέτη της βιβλιογραφίας για τον χώρο των συνεργατικών σχηματισμών, τη μελέτη καλών πρακτικών, την επιτόπια έρευνα και δύο εστιασμένες συζητήσεις (focus groups), οι οποίες έγιναν τον Οκτώβριο του 2014 με φορείς και οργανισμούς που έχουν αναπτύξει συνεργατικούς σχηματισμούς, η μελέτη αναδεικνύει μια δέσμη προτάσεων που έχουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν το υφιστάμενο πλαίσιο λειτουργίας των συνεργατικών σχηματι-

σμών στην πόλη της Αθήνας. Παράλληλα, μέσα από ποσοτικές και ποιοτικές αναλύσεις της οικονομικής δραστηριότητας, των οικονομικών μεγεθών και των γεωγραφικών συσπειρώσεων των ΜμΕ στον Δήμο Αθηναίων, η μελέτη αναδεικνύει μερικά ενδεικτικά θεματικά πεδία τα οποία θα ευνοούσαν την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών στον δήμο Αθηναίων.

Πιο συγκεκριμένα, κύριοι στόχοι της μελέτης είναι:

- α. Να αναδείξει τις διαδικασίες ανάπτυξης συνεργατικών σχηματισμών στα αστικά κέντρα μέσα από τη διατύπωση των κυριότερων θεωριών clustering.
- β. Να καταγράψει τις προϋποθέσεις ανάπτυξης του πλαισίου λειτουργίας των clusters και των δικτύων επιχειρήσεων στα αστικά κέντρα.
- γ. Να αναδείξει καλές πρακτικές.
- δ. Να παρουσιάσει μια μεθοδολογία για την αξιολόγηση και την εφαρμογή καλών πρακτικών clustering στον Δήμο της Αθήνας.
- ε. Να αποτυπώσει την υφιστάμενη κατάσταση στην πόλη της Αθήνας για την οικονομία της δημιουργικότητας, την τοπική επιχειρηματικότητα και τα υφιστάμενα clusters που λειτουργούν.
- στ. Να παρουσιάσει μια δέσμη προτάσεων για τη βέλτιστη λειτουργία των συνεργατικών σχηματισμών και την ανάδειξη θεματικών επιχειρηματικών πεδίων, όπου θα ευνοούσαν την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών στον δήμο Αθηναίων.

Το πρώτο κεφάλαιο περιγράφει τον ρόλο των αστικών κέντρων στις διαδικασίες αστικής ανάπτυξης μέσα και από τις οικονομίες εντοπιότητας και αστικοποίησης που παρατηρούνται. Επίσης, περιγράφει τις διαδικασίες σχηματισμού αστικών ιεραρχιών στον οικονομικό χώρο της Ευρώπης και τη νέα τάση στην αστική ανάπτυξη, αυτή της δημιουργικής

οικονομίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι κυριότερες θεωρίες clustering και ο ρόλος των clusters στην αστική ανάπτυξη και την ανάπτυξη των ΜμΕ. Το τρίτο κεφάλαιο αναλύει τις φάσεις ανάπτυξης των συνεργατικών σχηματισμών και τις διάφορες προϋποθέσεις για τη βέλτιστη ανάπτυξη, όπως τα κριτήρια ένταξης των επιχειρήσεων και τον ρόλο του ηγέτη του cluster. Οι καλές πρακτικές συνεργατικών σχηματισμών από την Ευρωπαϊκή Ένωση αναλύονται στο επόμενο κεφάλαιο (Κεφάλαιο 4). Το πέμπτο κεφάλαιο αναλύει τις χωρικές συγκεντρώσεις οικονομικών κλάδων στον Δήμο Αθηναίων μέσα και από τη χαρτογράφηση των πιο έντονων χωρικών συγκεντρώσεων. Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι συνεργατικοί σχηματισμοί που λειτουργούν το 2014 στην Αττική, ενώ το έβδομο κεφάλαιο προτείνει ένα βέλτιστο πλαίσιο λειτουργίας ενός συνεργατικού σχηματισμού για την Αθήνα, σύμφωνα με την ανάλυση των συνεργατικών σχηματισμών που λειτουργούν ήδη (Κεφάλαιο 6). Το τελευταίο κεφάλαιο προτείνει έξι θεματικά πεδία που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν συνεργατικοί σχηματισμοί στον Δήμο της Αθήνας. ■

Κεφάλαιο 1: Αστικά κέντρα, μητροπόλεις και οικονομική ανάπτυξη

Τα αστικά κέντρα και οι μητροπόλεις (ή μέγα-πόλεις) αποτελούν τις ατμομηχανές των εθνικών οικονομιών, αφού το 80% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος στον κόσμο (ΑΕγχΠ) παράγεται στις αστικές περιοχές. Κύριο αίτιο αυτής της συσσώρευσης κεφαλαίου είναι οι αυξημένες τάσεις αστικοποίησης που παρατηρήθηκαν τον τελευταίο αιώνα, δηλαδή οι αυξημένες ροές μετανάστευσης προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Η αστικοποίηση είναι μια κυρίαρχη τάση σε παγκόσμιο επίπεδο, που επηρεάζει τις οικονομίες, τις κοινωνίες, τους πολιτισμούς και το περιβάλλον. Περισσότερο από το ήμισυ του παγκόσμιου πληθυσμού ζει σήμερα σε αστικά κέντρα, ενώ ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός αναμένεται να αυξηθεί κατά 72% από το 2011 μέχρι το 2050 (από 3,6 δισεκατομμύρια το 2011 σε 6,3 δισεκατομμύρια το 2050).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η πιο «αστικοποιημένη» περιοχή στον κόσμο, καθώς το 79% του πληθυσμού της ζει σε αστικές περιοχές, σε σύγκριση με το 77% της Ιαπωνίας, το 76% των ΗΠΑ και το 35% των αναπτυσσόμενων χωρών. Ιδιαίτερα, τα κράτη-μέλη στη νότια Ευρώπη αστικοποιήθηκαν με μεγαλύτερη ένταση από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα σε σχέση με τα κράτη-μέλη της βόρειας και κεντρικής Ευρώπης.

Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει τις 20 μεγαλύτερες μητροπολιτικές περιοχές της ΕΕ με βάση τον πληθυσμό τους.

Πίνακας 1. Πληθυσμός ευρωπαϊκών μητροπόλεων (2012)

A/A	ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ	ΚΡΑΤΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ (ΣΕ ΕΚ.)	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΥΡΗΝΑ (ΣΕ ΕΚ.)	% ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΣΤΟΝ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ
1	Λονδίνο	ΗΒ	13.614	3.231	23.7%
2	Παρίσι	Γαλλία	11.915	2.204	18.5%
3	Μαδρίτη	Ισπανία	6.388	3.284	51.4%
4	Βαρκελώνη	Ισπανία	5.357	1.623	30.3%
5	Έσσεν	Γερμανία	5.135	0.573	11.2%
6	Βερολίνο	Γερμανία	5.098	3.375	66.2%
7	Μιλάνο	Ιταλία	4.275	1.242	29.1%
8	Ρώμη	Ιταλία	4.234	2.638	62.3%
9	Αθήνα	Ελλάδα	4.109	0.664	16.2%
10	Βαρσοβία	Πολωνία	3.272	1.708	52.2%
11	Αμβούργο	Γερμανία	3.228	1.734	53.7%
12	Νάπολη	Ιταλία	3.078	0.959	31.2%
13	Βουδαπέστη	Ουγγαρία	2.985	1.741	58.3%
14	Βρυξέλλες	Βέλγιο	2.923	0.166	5.7%
15	Λισαβόνα	Πορτογαλία	2.824	0.548	19.4%
16	Κατόβιτσε	Πολωνία	2.795	0.308	11.0%
17	Μόναχο	Γερμανία	2.727	1.388	50.9%
18	Στουτγκάρδη	Γερμανία	2.692	0.613	22.8%
19	Μάντσεστερ	ΗΒ	2.683	0.503	18.8%
20	Βιέννη	Αυστρία	2.636	1.731	65.7%

Πηγή: Eurostat, 2013

Λόγοι αστικοποίησης

Η τάση της αστικοποίησης ενισχύεται μέσα από τις εσωτερικές και εξωτερικές οικονομίες κλίμακας που δημιουργούνται στα αστικά κέντρα, καθώς εκεί τείνουν παραδοσιακά να συγκεντρώνονται οι μεγαλύτερες και πιο καινοτόμες εταιρείες και οι πιο εξειδικευμένοι εργαζόμενοι. Επίσης, τα αστικά κέντρα αποτελούν κέντρα διαχείρισης του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, ενώ στις μεγαλουπόλεις κατευθύνονται οι περισσότερες ιδιωτικές επενδύσεις.

Ειδικότερα, η οικονομική άνοδος των μητροπόλεων οφείλεται κυρίως στις επιπτώσεις των οικονομικών συγκέντρωσης (agglomeration economies) που αναπτύσσονται εκεί. Η ύπαρξη των οικονομικών συγκέντρωσης είναι αποτέλεσμα της εξυπηρέτησης μιας μεγάλης αγοράς, που κατανέμεται σε μια μικρή γεωγραφική περιοχή. Έτσι, δημιουργούνται οικονομίες κλίμακας οι οποίες μειώνουν το μέσο κόστος παραγωγής των προϊόντων, ενώ η μικρή απόσταση που χωρίζει τον αγοραστή από τον πωλητή στην πόλη μειώνει το κόστος μεταφοράς των προϊόντων. Οι οικονομίες κλίμακας είναι τόσο «εσωτερικές» όσο και «εξωτερικές» στις επιχειρήσεις οι οποίες έχουν εγκατασταθεί εκεί. Στις πρώτες η μείωση του κατά μονάδα κόστους παραγωγής μιας επιχείρησης προέρχεται από τη μεγαλύτερη κλίμακα της παραγωγής της και τον μεγάλο όγκο επενδύσεων σε μια τοποθεσία. Στις δεύτερες η μείωση του κατά μονάδα κόστους της επιχείρησης προέρχεται είτε από τη μεγέθυνση του κλάδου στον οποίο ανήκει, οπότε ονομάζονται «οικονομίες εντοπιότητας» (economies of localization) ή «οικονομίες συσπείρωσης» (βιομηχανικά συμπλέγματα, clusters), ή από τη μεγέθυνση της πόλης στην οποία λειτουργεί, οπότε ονομάζονται «οικονομίες αστικοποίησης» (economies of urbanization). Οι οικονομίες εντοπιότητας τείνουν να εμφανίζονται πιο έντονα στις μεγάλες πόλεις, όπου ενισχύονται από τις οικονομίες αστικοποίησης.

Επίσης, στα αστικά κέντρα λειτουργεί ο λεγόμενος αστικός πολλαπλασιαστής, δηλαδή η κάλυψη κάθε νέας θέσης εργασίας που δημιουργείται σημαίνει ότι ο πληθυσμός αυξάνεται με την προσθήκη μιας νέας οικογένειας, που με τη σειρά της, επειδή χρειάζεται κατοικία κι άλλες εξυπηρετήσεις, δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης. Τέλος, ένας άλλος παράγοντας προσέλκυσης στην πόλη είναι οι αλλαγές στις σχέσεις των τριών βασικών τομέων της οικονομίας κατά τα τελευταία 40 χρόνια. Η μείωση της σχετικής σημασίας των απασχολουμένων στη γεωργία και η αύξηση των απασχολουμένων στον δευτερογενή και κυρίως στον τριτογενή τομέα υπηρεσιών πυροδότησε μεγάλες πληθυσμιακές αυξήσεις στα αστικά κέντρα και παράλληλη μείωση του πληθυσμού στην ύπαιθρο.²

Η συνεισφορά των αστικών κέντρων στις εθνικές οικονομίες και η άνιση ανάπτυξη

Έτσι, η οικονομική συνεισφορά των αστικών κέντρων, και δη των μητροπολιτικών περιοχών, είναι πολύ σημαντική στις εθνικές οικονομίες. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τη συνεισφορά 20 πρωτεύουσών στις εθνικές οικονομίες τους στον οικονομικό χώρο της Ευρώπης.

Από τη μια πλευρά, σχεδόν σε όλη την ΕΕ οι περιφέρειες/μητροπόλεις-πρωτεύουσες λειτουργούν ως πόλοι ανάπτυξης, με ανεπτυγμένες κυρίως τις λεγόμενες προωθητικές βιομηχανίες (κλάδοι υψηλής τεχνολογίας, δυναμικοί κλάδοι), οι οποίες συσσωρεύουν επενδυτικά κεφάλαια και πολύ εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Από την άλλη, αυτή ακριβώς η συσσωρευση κεφαλαίου, εργασίας και τεχνολογίας δημιουργεί χάσματα ανάπτυξης μεταξύ των πόλεων ή των περιφερειών, με αποτέλεσμα την άνιση

2. Λαμπριανίδης Λόης (2001), Οικονομική Γεωγραφία, εκδ. Πατάκη

Πίνακας 2. Ποσοστό του περιφερειακού ΑΕΠ στο Εθνικό ΑΕΠ (2012)

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	ΑΕΠ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ (ΣΕ ΕΚ. ΕΥΡΩ)-(1)	ΑΕΠ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (ΣΕ ΕΚ. ΕΥΡΩ)-(2)	%(1/2)
Αττική	100.317	193.347	51,9%
Βουδαπέστη	48.297	96.968	49,8%
Σόφια	18.722	39.927	46,9%
Λισαβόνα	63.572	165.107	38,5%
Ελσίνκι	71.242	192.350	37,0%
Κοπεγχάγη	89.604	245.252	36,5%
Παρίσι	608.648	2.032.296	29,9%
Στοκχόλμη	116.569	407.820	28,6%
Μπρατισλάβα	19.021	71.069	26,8%
Βουκουρέστι	34.994	131.578	26,6%
Βιέννη	77.942	307.003	25,4%
Πράγα	38.672	152.925	25,3%
Όσλο	83.974	385.746	21,8%
Βαρσοβία	82.930	381.479	21,7%
Μαδρίτη	188.445	1.029.002	18,3%
Άμστερνταμ	109.272	599.338	18,2%
Βρυξέλλες	67.447	375.852	17,9%
Λονδίνο	276.323	1.921.904	14,4%
Λάτσιο-Ρώμη	172.246	1.566.911	11,0%
Έσσεν	218.226	2.666.400	8,2%
Σύνολο	2.486.463	12.962.274	19,2%

Πηγή: Eurostat, 2013

γεωγραφική ανάπτυξη. Στην ΕΕ οι περιφερειακές ανισότητες τείνουν να αυξάνονται τα τελευταία 15 χρόνια, αν και οι διακρατικές οικονομίες δείχνουν να συγκλίνουν.

Η ανταγωνιστικότητα των πόλεων

Οι διαφορετικοί ρυθμοί ανάπτυξης των αστικών κέντρων στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη οικονομία δημιουργούν ιεραρχίες. Έτσι, οι πόλεις δείχνουν να ανταγωνίζονται σε διάφορα πεδία, όπως στην προσέλκυση επενδύσεων και ροών κεφαλαίου, εξειδικευμένου παραγωγικού δυναμικού, ροών πληροφοριών-υψηλής τεχνολογίας, σύγχρονων υποδομών, τουρισμού κτλ. Ο ανταγωνισμός των αστικών κέντρων προσδιορίζεται ως «η ικανότητα μιας πόλης/περιφέρειας να παράγει αγαθά και υπηρεσίες υπό συνθήκες ελεύθερης αγοράς, ικανοποιώντας τις απαιτήσεις των διεθνών αγορών, ενώ παράλληλα εξασφαλίζει τη διατήρηση και τη διανομή εισροών/εισοδημάτων στους πολίτες σε μακροχρόνιο ορίζοντα» (OECD, 1992).

Πέρα από την ικανότητα της πόλης να παράγει περισσότερα προϊόντα και υπηρεσίες και να εξασφαλίζει αυξημένα εισοδήματα για τους πολίτες-εργαζομένους της και τις τοπικές ή υπερεθνικές επιχειρήσεις, ο όρος ανταγωνιστικότητα πολλές φορές εμπεριέχει κοινωνικούς, χωροταξικούς, γεωγραφικούς και πολιτιστικούς παράγοντες, που με διάφορους τρόπους ενισχύουν την οικονομική ανταγωνιστικότητα και το προφίλ μιας μητρόπολης (branding).

Έτσι, βασικοί παράγοντες-μεταβλητές μέτρησης της ανταγωνιστικότητας των αστικών κέντρων είναι:

- το επίπεδο της τεχνολογίας,
- η επιστημονική έρευνα,
- το επίπεδο παραγωγικότητας,
- οι καινοτομίες,
- η παραγωγική διάρθρωση προς όφελος του τριτογενούς τομέα,
- η δημιουργία ενός φιλικού περιβάλλοντος για νέες και καινοτόμες επιχειρήσεις,
- το μέγεθος της τοπικής αγοράς,
- το επίπεδο του εργατικού δυναμικού και οι εξειδικεύσεις του,
- η μακροοικονομική σταθερότητα της εθνικής οικονομίας,
- οι δομές πρόνοιας και κοινωνικής προστασίας που διαθέτει,
- η ποιότητα ζωής,
- οι πολιτιστικές υποδομές,
- οι εκπαιδευτικές δομές και
- οι δομές επαγγελματικής κατάρτισης.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει την κατάταξη των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (δείκτες ανταγωνιστικότητας) σύμφωνα με μια δέσμη κριτηρίων (62 δείκτες) που δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στο οικονομικό κεφάλαιο (παραγωγικότητα, κκΑΕΠ, αριθμός εργαζομένων κτλ.), στις υποδομές και στο γνωσιακό κεφάλαιο (έρευνα και τεχνολογία, εκπαιδευτικό επίπεδο κτλ.).

- οι θεσμικές δομές του αστικού κέντρου,
- οι διασυνδέσεις του με άλλα αστικά κέντρα,
- οι βασικές υποδομές,

Πίνακας 3. Δείκτης ανταγωνιστικότητας περιφερειών και επιλεγμένοι επιμέρους δείκτες

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΔΕΙΚΤΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ 2007	ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΔΕΙΚΤΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ 2004	ΚΚ ΑΕΠ (2007)	ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ REAL ESTATE 2007	ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ	ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ	ΔΑΠΑΝΕΣ Ε&Τ	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ Ε&Τ 2007	ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ/1.000 ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ
Βρυξέλλες-ΒΕ	1	3	1	26	4	3	4	26	26	6
Ελσίνκι-ΦΙ	2	1	7	63	34	32	14	8	47	113
Παρίσι-FR	3	4	5	8	6	2	2	3	22	29
Στοκχόλμη-SE	4	2	6	58	51	16	19	1	6	84
Νότια Φιλανδία-ΦΙ	5	28	17	62	33	31	13	7	46	112
Λουξεμβούργο	6	6	2	57	13	1	12	12	50	72
Πράγα-CZ	7	-	8	97	76	40	80	23	27	45
Αμβούργο-DE	8	7	4	39	37	5	3	18	15	61
Λονδίνο-UK	9	8	3	71	8	20	6	40	12	32
Μπρατισλάβα-SL	10	-	28	109	114	73	73	58	2	69
Βρέμνη-DE	11	10	10	51	50	49	7	11	5	70
Βόρεια Φιλανδία-ΦΙ	12	23	61	45	44	66	8	6	45	115
Βάδη-Γουτεμβέργη-DE	13	11	25	29	25	38	36	5	21	41
South East-UK	14	12	20	78	26	58	25	15	1	2
Άμστερνταμ-NL	15	14	14	88	23	22	41	33	4	107
Μαδρίτη-ES	16	30	21	61	12	10	42	32	56	40
Ανατολική Αυστρία-AT	17	21	18	77	3	19	20	20	37	58
Δυτική Φιλανδία-ΦΙ	18	54	56	36	53	61	38	16	48	111
Δυτική Σουηδία-SE	19	19	38	50	65	68	47	2	25	74
Ανατολική Σουηδία-SE	20	22	54	60	68	77	30	10	23	78
Αττική-EL	56	78	78	86	9	57	92	78	75	16

(Πηγή: Center for International Competitiveness, 2007)³

3. CIC, (2007) European Competitiveness Index, Cardiff University

Σύμφωνα με τον πίνακα, τις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν περιφέρειες-πρωτεύουσες κρατών οι οποίες βρίσκονται κυρίως στη βόρεια Ευρώπη, ενδεικτικό στοιχείο της υψηλής ανάπτυξης κλάδων τεχνολογίας και πληροφορικής εκεί, ενώ η περιφέρεια Αττικής κατέχει την 56η θέση (ανάμεσα σε 122 περιφέρειες) για το 2007, ενώ το 2004, με τα αντίστοιχα κριτήρια, κατείχε την 78η θέση. Αξιοσημείωτη φαίνεται να είναι η πολύ καλή θέση που κατέχει η περιφέρεια Αττικής στην παραγωγικότητα του κατασκευαστικού τομέα (9η θέση) και στον αριθμό φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (16η θέση), όπως και σε άλλους δείκτες σχετικούς με το επίπεδο εκπαίδευσης, ενώ αντίθετα πολύ χαμηλή είναι η θέση της στην παραγωγικότητα του τομέα

της μεταποίησης (92η θέση) και των επιχειρήσεων (business) και real estate (86η θέση).

Μια άλλη μελέτη (Economist Intelligence Unit, 2012, χρησιμοποιώντας μια πιο ολιστική οπτική των παραγόντων της αστικής ανταγωνιστικότητας (οικονομία, φυσικό κεφάλαιο, χρηματοπιστωτική ωριμότητα, αποτελεσματικότητα θεσμικών οργάνων, κοινωνικός και πολιτιστικός χαρακτήρας, ανθρώπινο κεφάλαιο, περιβαλλοντικοί και φυσικοί κίνδυνοι, παγκόσμια απήχηση), κατατάσσει την πόλη της Αθήνας 72η σε ένα σύνολο 120 παγκόσμιων μητροπόλεων (Πίνακας 4), ενώ στην αντίστοιχη μελέτη του 2014 η Αθήνα καταλαμβάνει την 78η θέση.

Πίνακας 4. Δείκτες ανταγωνιστικότητας παγκόσμιων πόλεων

	ΠΟΛΕΙΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	ΦΥΣΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	ΧΡΗΜΑΤ/ΚΗ ΔΡΙΜΟΤΗΤΑ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΘΕΣΜΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ	ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ	ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΠΗΧΗΣΗ
1	Νέα Υόρκη	71,4	54	92	100	85,8	95	76,5	66,7	35,7
2	Λονδίνο	70,4	41,9	90,2	100	83,8	92,5	76,5	75	65,1
3	Σιγκαπούρη	70	46	100	100	87,8	77,5	69,8	87,5	43,2
4	Χονγκ Κονγκ	69,3	43,8	100	100	85,3	79,2	82,4	66,7	37,3
5	Παρίσι	69,3	43,6	93,8	83,3	72,7	90	80,1	91,7	64,8
6	Τόκιο	68	50,5	100	100	76,3	84,2	64,1	62,5	44,4
7	Ζυρίχη	66,8	30,1	98,2	100	96	97,5	77,9	87,5	26,1
8	Ουάσιγκτον	66,1	43,4	93,8	83,3	85,8	85	77,6	66,7	32,7
9	Σικάγο	65,9	40,6	90,2	100	85,8	92,5	76,7	70,8	22,1
10	Βοστώνη	64,5	37,9	94,6	83,3	85,8	80	77,3	83,3	27,2
72	Αθήνα	46,1	24,1	77,7	33,3	60	81,7	67,8	62,5	14

Πηγή: Economist Intelligence Unit, 2012.⁴

4. Economist Intelligence Unit, 2012, Best Cities Ranking and Report, Νέα Υόρκη

Η νέα οικονομία της δημιουργικότητας

Τα τελευταία χρόνια ένας ακόμα κυρίαρχος παράγοντας που ενισχύει την ανταγωνιστικότητα μιας πόλης είναι η πολιτιστική παραγωγή και η δημιουργικότητα των πολιτών/εργαζομένων της πόλης. Έτσι, δημιουργήθηκε το παράδειγμα της «δημιουργικής πόλης», ενώ στο οικονομικό πεδίο δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στις λεγόμενες «πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες»⁵ που περιλαμβάνουν τις τέχνες, τη διαφήμιση, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο, την αρχιτεκτονική, το εμπόριο πολιτιστικών αγαθών, το εξειδικευμένο σχέδιο (fashion design, interior design, web-graphic design, product design), την παραγωγή λογισμικού, τις εκδόσεις και εκτυπώσεις, τα μουσεία και τη βιομηχανία διασκέδασης.

Ο κυριότερος λόγος που οι πολιτικές εστιάζουν πλέον στη δημιουργικότητα είναι ότι «οι βιομηχανίες του 21ου αιώνα θα εξαρτώνται ολοένα και περισσότερο από την παραγωγή γνώσης μέσα από τη δημιουργικότητα και την καινοτομία».⁶ Έτσι, οι πόλεις που θέλουν να πρωταγωνιστήσουν στη νέα οικονομία της δημιουργικότητας και της καινοτομίας πρέπει να παράγουν πολιτικές που θα έλκουν τις δημιουργικές εταιρείες και τους δημιουργικούς εργαζόμενους. Σε αυτή τη νέα «αρένα της δημιουργικότητας» νικήτριες θα είναι οι πόλεις που θα έχουν έντονη πολιτιστική παραγωγή και θα ενθαρρύνουν τη δημιουργική απασχόληση. Μία από τις κύριες στρατηγικές για την ενθάρρυνση των δημιουργικών επιχειρήσεων είναι οι στρατηγικές για τις δημιουργικές

συσπειρώσεις (creative clusters), αφού παρατηρήθηκε ότι πολλές από τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες έχουν την τάση να συσπειρώνονται σε συγκεκριμένους χώρους και να επωφελούνται από τη γειτνίαση αυτή.⁷ Οπότε, σε πολλές πόλεις δημιουργήθηκαν πολιτικές που στόχευαν στη διευκόλυνση της εγκατάστασης δημιουργικών επιχειρήσεων στους ίδιους χώρους.⁸ Πέρα από την ενίσχυση των αστικών κέντρων από την ανάπτυξη των δημιουργικών βιομηχανιών, υπάρχουν ενδείξεις ότι οι δημιουργικές επιχειρήσεις μπορούν να αναζωογονήσουν, μέσα από συμπράξεις στην παραγωγική αλυσίδα, παραδοσιακούς και φθίνοντες κλάδους της οικονομίας. Ειδικά, ο κλάδος του εξειδικευμένου σχεδίου (design), είτε πρόκειται για τον σχεδιασμό προϊόντων (product-industrial design), είτε για τον διαδικτυακό σχεδιασμό (web design), είτε για τον σχεδιασμό υποδημάτων και ενδυμάτων (fashion design), μπορούν να δώσουν νέα ώθηση σε παραδοσιακούς κλάδους της μεταποίησης και του εμπορίου.

Κυρίαρχη αφήγηση για τη νέα δημιουργική οικονομία ήταν αυτή του Richard Florida, ο οποίος υποστήριξε ότι η δημιουργικότητα είναι πλέον ο κεντρικός παράγοντας στη νέα οικονομία της γνώσης, στην οποία έχει αναπτυχθεί μια νέα τάξη, η «δημιουργική τάξη». Η δημιουργική τάξη συμπεριλαμβάνει στον

5. Ως δημιουργικές βιομηχανίες νοούνται όσες «έχουν την προέλευσή τους στην ατομική δημιουργικότητα, στην ικανότητα και στο ταλέντο και έχουν δυνατότητες για τη δημιουργία πλούτου και θέσεων εργασίας μέσω της παραγωγής και εκμετάλλευσης της πνευματικής ιδιοκτησίας» (DCMS, 1998).

6. Laundry, Ch. και Bianchini, F. (1995), *The Creative City*, Demos, Λονδίνο.

7. Power, D. (2002), «Cultural Industries in Sweden: An Assessment of Their Place in the Swedish Economy», *Economic Geography*, τόμ. 78, τχ. 2, σ. 103-127· Pratt, A. και Jeffcutt P. (επιμ.) (2009), *Creativity, Innovation and the Cultural Economy*, Routledge, Νέα Υόρκη· Power, D. και Scott, A. (επιμ.) (2004), *Cultural Industries and the Production of Culture*, Routledge, London.

8. Catungal, J.P. και Leslie, D. (2009), «Placing power in the creative city: governmentalities and subjectivities in Liberty Village, Toronto», *Environment and Planning*, τόμ. 41, τχ. 11, 2, σ. 2576-2594· Garcia, B. (2004), «Urban regeneration, arts programming and major events», *International Journal of Cultural Policy*, τόμ. 10, τχ. 1, σ. 103-118.

πυρήνα της μηχανικούς, ερευνητές, εκπαιδευτικούς, αρχιτέκτονες, καλλιτέχνες και διασκεδαστές, ενώ σε ένα δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει τους δημιουργικούς επαγγελματίες των επιχειρήσεων και των χρηματοοικονομικών, τους δικηγόρους κτλ.»⁹

Για τον Florida η κινητήρια δύναμη πίσω από την ανάπτυξη μιας πόλης είναι η ικανότητά της να προσελκύει και να διατηρεί τη «δημιουργική τάξη», η οικονομική λειτουργία της οποίας είναι η ανάπτυξη νέων ιδεών, νέων τεχνολογιών και νέων δημιουργικών περιεχομένων. Ο Florida πιστεύει ότι οι ταλαντούχοι άνθρωποι μεταναστεύουν στις περιφέρειες και τις πόλεις που έχουν συγκεκριμένες ιδιότητες, όπως πολυπολιτισμικότητα, ανεκτικότητα και διαφορετικότητα. Έτσι, οι πόλεις και οι περιφέρειες δεν θα πρέπει να έχουν ως στόχο την προσέλκυση δημιουργικών εταιρειών ή εταιρειών έντασης γνώσης, αλλά ο στόχος τους θα πρέπει να είναι η προσέλκυση των ανθρώπων που εργάζονται γι' αυτές τις εταιρείες ή αυτών που μπορούν να ξεκινήσουν τη σύσταση τέτοιων εταιρειών. Στη συνέχεια, η συγκέντρωση των δημιουργικών ανθρώπων σε αυτές τις πόλεις μαγνητίζουν τις καινοτόμες εταιρείες και τη βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, με αποτέλεσμα τη μετανάστευση τέτοιων εταιρειών και την αύξηση του τοπικού παραγόμενου προϊόντος.¹⁰

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι δημιουργικές βιομηχανίες παίζουν ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο στις διαδικασίες οικονομικής μεγέθυνσης των εθνικών και αστικών/περιφερειακών οικονομιών, αφού αναπτύσσονται με γοργούς ρυθμούς τα τελευταία δέκα χρόνια, απασχολούν πάνω από 8 εκ. εργαζόμενους

και οι σχεδόν 1,5 εκ. πολιτιστικές και δημιουργικές επιχειρήσεις έχουν κύκλο εργασιών περίπου 650 δις. ευρώ. Στην Ελλάδα, συνεισφέρουν περίπου 3% στο ΑΕΠ, έχοντας κύκλο εργασιών 11,7 δις. ευρώ (2006), ενώ απασχολούν 110.000 εργαζομένους (α' τρίμηνο 2013), που αντιστοιχούν στο 3% των εργαζομένων στην Ελλάδα.¹¹ Ειδικά, η περιφέρεια της Αττικής συνεισφέρει το 85% της συνολικής παραγωγής των ΚΠΔ στην Ελλάδα, αφού παρουσιάζονται πολλές γεωγραφικές συσπειρώσεις δημιουργικών επιχειρήσεων, ειδικά στον Δήμο της Αθήνας, κάτι που θα αναλυθεί διεξοδικά σε επόμενο κεφάλαιο.

Η Αθήνα και η συνεισφορά της στην ελληνική οικονομία

Παραδοσιακά, η Αθήνα και η περιφέρεια Αττικής συνεισέφεραν τα περισσότερα στην ελληνική οικονομία από κάθε άλλη πόλη και περιφέρεια της Ελλάδας. Η περιφέρεια Αττικής συγκεντρώνει περίπου 250.000 επιχειρήσεις (2006) που παράγουν το 51,2% (2012) της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας στην ελληνική οικονομία.

Σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 5), οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας που συνεισφέρουν τα περισσότερα στην περιφερειακή οικονομία της Αττικής είναι το χονδρικό-λιανικό εμπόριο, τα ξενοδοχεία και η εστίαση, η διαχείριση ακίνητης περιουσίας και η δημόσια διοίκηση, εκπαίδευση κτλ. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, οι κλάδοι με τις μεγαλύτερες μειώσεις στην Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ, 2008-2011) ήταν οι κατασκευές (-67,3%), οι επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (-28,1%), το χονδρικό και λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία, εστίαση (-12,5%) και η μεταποίηση (-7,5%), ενώ αυξήσεις της ΑΠΑ

9. Florida, R. (2002), *The Rise of the Creative Class: And How it's transforming work, leisure, community and everyday life*, Perseus Book Group, Νέα Υόρκη.

10. Florida, R. (2005), *Cities and the Creative Class*, Routledge, Νέα Υόρκη.

11. Αυδίκος, Β. (2014), *Οι πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα*, εκδ. Επίκεντρο, σ. 214.

παρουσίασαν οι κλάδοι των τεχνών, διασκέδασης, ψυχαγωγίας (+10,2%) και η διαχείριση ακίνητης περιουσίας (+7%). Μεταξύ 2008 και 2011 η περιφέρεια Αττικής απώλεσε το 9,1% της ΑΠΑ, ενώ στο σύνολο της Ελληνικής Οικονομίας η αντίστοιχη μείωση είχε μεγαλύτερη ένταση (-10,7%).

Πίνακας 5. Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΚΑΔ) στην περιφέρεια Αττικής (2008-2011)

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	2008	2009	2010	2011	ΜΕΤ. 2011-2008 (%)
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	359	357	368	371	3,1%
Ορυχεία, λατομεία, βιομηχανία, παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού και νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	9.316	9.165	9.499	8.831	-5,2%
Μεταποίηση	7.186	7.191	7.466	6.644	-7,5%
Κατασκευές	4.893	3.974	2.344	1.600	-67,3%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών, μεταφορές και αποθήκευση, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	23.812	21.927	22.500	20.840	-12,5%
Ενημέρωση και επικοινωνία	6.891	7.721	6.953	6.504	-5,6%
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	6.531	6.315	6.316	6.102	-6,6%
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	15.962	17.062	16.167	17.071	7,0%
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	7.532	8.237	7.123	5.414	-28,1%

Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	17.308	19.085	17.878	16.653	-3,8%
Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ίδια χρήση, δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	4.280	4.610	4.578	4.716	10,2%
Σύνολο (Αττική)	96.884	98.454	93.725	88.101	-9,1%
Σύνολο (Ελλάδα)	205.035	205.901	195.222	183.137	-10,7%
% Αττικής στο σύνολο της χώρας	47,3%	47,8%	48,0%	48,1%	

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2014 (τιμές σε εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)

Έτσι, η οικονομική κρίση αναδιαμόρφωσε τις διάφορες αγορές, περιορίζοντας σε πολλές από αυτές την προσφορά λόγω της μειωμένης ζήτησης. Σε επόμενο κεφάλαιο η οικονομία της Αθήνας θα αναλυθεί πιο διεξοδικά. ■

Κεφάλαιο 2: Θεωρίες clustering και ο ρόλος των clusters στην αστική ανάπτυξη και την ανάπτυξη των ΜμΕ

Το 1990 ο οικονομολόγος Michael Porter,¹² καθηγητής της Σχολής Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου του Harvard (Harvard Business School), μέσα από την έκδοσή του η οποία αναφερόταν στα «συγκριτικά πλεονεκτήματα των Εθνών» και περιείχε μια λογική τεκμηρίωση για την επιτυχία ορισμένων βιομηχανιών σε διάφορες χώρες, αλλά και για την αποτυχία πολλών πολιτικών για την ανάπτυξη της βιομηχανίας, εισήγαγε την έννοια των clusters για να περιγράψει μια ασυνήθιστα υψηλή συγκέντρωση βιομηχανικών επιχειρήσεων, μια «συστάδα» ή «συνοικία» επιχειρήσεων (industrial clusters).

Η έρευνα πάντως γύρω από τα clusters ξεκινά ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα και μέσω πολ-

λών ερευνητών φτάνει στο σημερινό επίπεδο. Οι πρώτες έρευνες αφορούσαν τις συσσωματώσεις επιχειρήσεων και αποτελούσαν τμήματα παρατηρήσεων φυσικών ή «αυθόρμητων» οικονομικών φαινομένων, όπως περιέγραψαν στις εργασίες τους οι Marshall,¹³ Krugman,¹⁴ Malmberg και Maskell.¹⁵

Ο Alfred Marshall χρησιμοποιεί για πρώτη φορά τον όρο «Βιομηχανικές Συνοικίες» (Industrial Districts)

13. Marshall A., (1920), Principles of Economics, 8η Έκδοση, Λονδίνο McMillan.

14. Krugman P., (1991), Geography and Trade, London: MIT Press/Leuven UP, p.142

15. Malmberg, A. and Maskell, P. (2001), The elusive concept of localization economies – Towards a Knowledge-based Theory of Spatial Clustering, AAG Annual Conference, Νέα Υόρκη, 27 Φεβρουαρίου - 3 Μαρτίου

12. Porter M., (1990), The competitive advantage of Nations, New York Press: The free press

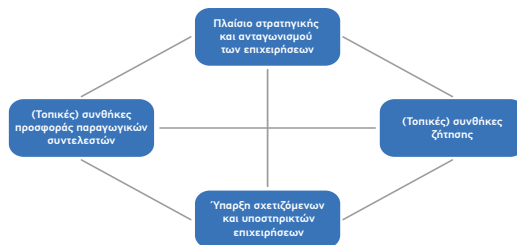
για να περιγράψει ένα οικονομικό φαινόμενο που παρατηρεί, σύμφωνα με το οποίο: «Μικρές επιχειρήσεις στην ίδια βιομηχανία επιτυγχάνουν οικονομίες κλίμακας εξωτερικές από την επιχείρηση, μέσα από τη γεωγραφική γειτνίαση με άλλες επιχειρήσεις...» Επισημαίνει επίσης ότι «οι βιομηχανικές συνοικίες παρέχουν εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, διευκολύνουν την ανάπτυξη εισροών και υπηρεσιών και βοηθούν τις επιχειρήσεις να αξιοποιούν την «υπερχειλίση» (spillover) της γνώσης και των τεχνολογιών».

Με τον πιο πάνω ορισμό, ο Marshall περιέγραψε απλώς τη γεωγραφική συνύπαρξη επιχειρήσεων με μια αρκετά στατική εικόνα. Αργότερα, ο Joseph Schumpeter, Αμερικανο-αυστριακός οικονομολόγος,¹⁶ αναφέρθηκε σε μια πιο δυναμική κατάσταση,¹⁷ μέσα από τη «δημιουργική καταστροφή» (creative destruction), κυρίαρχο ρόλο στην οποία διαδραματίζουν οι επιχειρήσεις που γεννιούνται, δημιουργούν και πεθαίνουν δίνοντας τη θέση τους σε κάτι νέο κ.ο.κ.

Προχωρώντας ακόμα περισσότερο, οι Ιταλοί οικονομολόγοι Bagnasco,¹⁸ Becattini,¹⁹ Brusco²⁰ και Sforzi²¹ επισήμαναν για πρώτη φορά τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών των

clusters, αναλύοντας την επονομαζόμενη «Τρίτη Ιταλία», δηλαδή έναν αριθμό clusters στην περιφέρεια της Emilia-Romagna, τα οποία σχηματίστηκαν σε αγροτικές περιοχές γύρω από μικρές χειροτεχνίες. Η επιτυχία τους σε αυτή την ιταλική περιφέρεια εξηγήθηκε από τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ των μελών της κοινότητας. Η περιφέρεια δεν έτυχε άμεσης κυβερνητικής υποστήριξης, ενώ επιπλέον ελάχιστα επηρεάστηκε από τους παράγοντες που αναφέρει ο Porter στο περίφημο «Διαμάντι του (Porter's Diamond)».

Εικόνα 1. Το «Διαμάντι του Porter»
(Porter's Diamond)

Όμως, το προσωπικό και οι εργαζόμενοι των μικρών επιχειρήσεων του κλάδου είχαν την ίδια νοοτροπία, μιλούσαν την ίδια γλώσσα σε ό,τι αφορά τεχνικά θέματα και είχαν αναπτύξει σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Έτσι, το κοινωνικό κεφάλαιο του cluster είχε μεγάλο αντίκτυπο στη δημιουργία των clusters. Επιπλέον, αυτού του είδους το κεφάλαιο είναι πολύ δύσκολο να δημιουργηθεί με τεχνητό τρόπο και τεχνικές (κάτι που μπορεί, για παράδειγμα, να συμβεί

16. Schumpeter Joseph, (1939), *Business Cycles: A theoretical, historical and statistical analysis of the Capitalist process*, Λονδίνο: McGraw-Hill Book Company

17. Schumpeter, J. (1950), *Capitalism, Socialism and Democracy*, 3rd ed., Νέα Υόρκη

18. Bagnasco, A. (1977), *The territorial problematic of the Italian development*, Il Mulino, Μπολόνια

19. Becattini, G (1975), *The economic development of Tuscany*, Φλωρεντία: Le Monnier

20. Brusco, S. (1982), *The Emilian model: Productive decentralization and social integration*, *Cambridge Journal of Economics*, τόμ.6, σ.167-184

21. Sforzi, F. (2002), *The industrial district and the new Italian economic geography*, *European Planning Studies*, τόμ. 10, τχ. 4

στην περίπτωση του τεχνολογικού κεφαλαίου) και αποτελεί έτσι ένα σημαντικό πλεονέκτημα για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας και της συνεργασίας των διάφορων μελών των clusters.

Οι μελέτες που υλοποίησαν οι Porter¹² και Krugman²² ανέδειξαν νέες διαστάσεις στις αρχικές παρατηρήσεις του Marshall. Οι διαστάσεις αυτές όσον αφορά τα clusters συνοψίζονται στα ακόλουθα σημεία:

«Τα clusters είναι γεωγραφικές συγκεντρώσεις δι-ασυνδεδεμένων επιχειρήσεων και οργανισμών σε έναν συγκεκριμένο τομέα». (Porter¹²)

«Τα clusters δεν αντιμετωπίζονται ως σταθερές ροές αγαθών και υπηρεσιών, αλλά ως δυναμικές συσχετίσεις, βασισμένες στη δημιουργία γνώσης και σε αυξημένα έσοδα και καινοτομία». (Krugman²²)

Ο Porter αναδιατύπωσε την έννοια του cluster σε μια μεταγενέστερη ανάλυσή του,²³ όπου επικεντρώθηκε στη μορφή των σχέσεων που υπάρχουν μεταξύ των μελών του cluster – μια ομάδα δι-ασυνδεδεμένων επιχειρήσεων και οργανισμών με γεωγραφική εγγύτητα και σε έναν συγκεκριμένο τομέα, που συνδέονται με κοινά σημεία και συμπληρωματικότητες. Παράλληλα, καθόρισε ότι τα όρια ενός cluster μπορούν να κυμαίνονται από μια πόλη ή μια συνοικία έως μια χώρα ή μια ομάδα γειτονικών κρατών», λαμβάνοντας πλέον υπόψη του και τις παγκοσμιοποιημένες αγορές.

Οι αναλύσεις των Krugman και Porter πρόσθεσαν ουσιαστικά στις οικονομικές σχέσεις και στη ροή

των αγαθών τη διαδικασία της καινοτομίας που λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό του cluster, μέσα από τη μεταφορά πληροφοριών, τεχνογνωσίας και εμπειρογνωμοσύνης.

Ο Morosini²⁴ δίνει έναν άλλο ορισμό περιγράφοντας το cluster σαν ένα «κοινωνικοοικονομικό σύνολο, το οποίο χαρακτηρίζεται από μια κοινωνική ενότητα ανθρώπων και έναν πληθυσμό οικονομικών φορέων, που βρίσκονται όλοι κοντά, σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή».

Με βάση τα ανωτέρω, η έννοια του cluster χαρακτηρίζεται από τα ακόλουθα:

Είναι μια οικονομική δραστηριότητα που εντοπίζεται σε όλα τα επίπεδα: της κοινωνίας, της γεωγραφικής περιοχής, του συνόλου.

Περιορίζεται σε έναν συγκεκριμένο βιομηχανικό κλάδο.

Περιλαμβάνει τόσο κάθετες σχέσεις παραγωγού-κατασκευαστή-πωλητή- τελικού καταναλωτή, όσο και οριζόντιες σχέσεις παραγωγής, όπως συμβαίνει σε τομείς του ίδιου κλάδου.

Οι επιχειρήσεις έχουν τις ίδιες ή αλληλοσυνδεόμενες επιχειρηματικές περιοχές ενασχόλησης.

Οι επιχειρήσεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους, αλλά μέσα από την εξειδίκευση συνεισφέρουν στην ανάπτυξη του cluster.

Η εγγύτητα των επιχειρήσεων δημιουργεί κοινωνικές σχέσεις και σχέσεις εμπιστοσύνης.

Πρόκειται για μια κοινή δομή που ενισχύει και αξιοποιεί την καινοτομία μέσω της ταχύτατης μεταφοράς της γνώσης και εξαιτίας της υποστήριξης που προσφέρουν τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα. Όπως επισημαίνουν πολλοί ερευνητές, τα clusters

22. Krugman P. (1991), *Geography and Trade*, Λονδίνο: MIT Press/Leuven UP

23. Porter, M., (2000), Location, competition and economic development: Local clusters in a global economy, *Economic Development Quarterly* τόμ.14, τχ.1, σ.15-34

24. Morosini, P. (2004), Industrial Clusters, Knowledge Integration and Performance, *World Development*, τόμ. 32 τχ. 2 σ. 305-326

εμφανίζουν αυξημένο ενδιαφέρον λόγω των πολλών πλεονεκτημάτων που εμφανίζουν, όπως:

Σημαντική τοπική αγορά για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες και μια υψηλή συγκέντρωση των επιχειρήσεων, που δημιουργούν μια διευρυμένη αγορά, και ως εκ τούτου περισσότερες ευκαιρίες για την προσέγγιση μεγαλύτερου αριθμού πελατών.

Μειωμένο κόστος μεταφορών και πιο απλές αλυσίδες ανεφοδιασμού.

Ευκολότερη πρόσβαση σε πόρους.

Ευκαιρίες για τις νέες επιχειρήσεις, που βλέπουν νέα σενάρια για την επέκταση σε αυτό το περιβάλλον.

Υψηλότερο βαθμό εξειδίκευσης στα προϊόντα και στις υπηρεσίες.

Πιο ανταγωνιστικό περιβάλλον, που παρέχει καλύτερα κίνητρα ανάπτυξης σε επιχειρήσεις, φορείς, άτομα κτλ.

Ευρύτερη συνεργασία μεταξύ των μελών του cluster, καθώς η εγγύτητα αυξάνει την εμπιστοσύνη μεταξύ των επιχειρήσεων και διευκολύνει την επικοινωνία.

Συγκέντρωση των επιχειρήσεων με δραστηριότητες στον ίδιο χώρο, κάτι που δημιουργεί μια δεξαμενή εργατικού δυναμικού με μεγάλη εμπειρία και εξειδίκευση στον τομέα του cluster.

Εξάλλου, η εγγύτητα των επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου επιτρέπει μια ανταλλαγή γνώσεων και ιδεών μέσω της άμεσης επαφής και της ελεύθερης κυκλοφορίας του εργατικού δυναμικού, «επιβάλλοντας» στις επιχειρήσεις έναν έντονο ρυθμό καινοτομίας και υψηλότερη παραγωγικότητα και μειώνοντας τους κινδύνους και τη διάρκεια της διαδικασίας καινοτομίας, λόγω της άμεσης ή της ανεπίσημης μεταφοράς πληροφοριών μεταξύ εταιρών, εταιρειών και των πελατών τους ή μεταξύ επιχειρήσεων και ερευνητικών.

Δίκτυα επιχειρήσεων

Τα δίκτυα επιχειρήσεων αποτελούνται από τουλάχιστον τρεις επιχειρήσεις οι οποίες συνάπτουν μια κοινή σύμβαση συνεργασίας που σκοπεύει στην υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό περιθώριο. Οι σχέσεις των εταιρών και οι εντάσεις τους είναι πολύ πιο «χαλαρές» από αυτές του cluster και τα δίκτυα μπορούν να πάρουν τη μορφή στρατηγικών συμμαχιών των συνεργαζομένων επιχειρήσεων στην κοινή προμήθεια ενδιάμεσων αγαθών, στη δημιουργία κοινών σημείων λιανικής πώλησης των αγαθών που παράγουν, ή σε πιο άυλες δράσεις, όπως είναι η μεταφορά προς το δίκτυο μιας νέας τεχνολογίας, που θα μειώσει το μέσο κόστος παραγωγής ή διάθεσης των προϊόντων. Πολλές φορές, τα επιχειρηματικά δίκτυα μπορούν με τις κατάλληλες προσθήκες επιχειρήσεων να μετεξελιχθούν σε οριζόντια ή κάθετα clusters, δημιουργώντας περαιτέρω οικονομίες κλίμακας και ενσωματώνοντας τεχνολογικές ροές από πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα.

Ο ρόλος των clusters στην αστική ανάπτυξη

Κατά τις αρχές του 20ού αιώνα, η σχέση μεταξύ των πόλεων και της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης ήταν ιδιαίτερα απλή: όσο πιο μεγάλες οι πόλεις, τόσο μεγαλύτερη η ανάπτυξη. Όμως στην είσοδο του 21ου αιώνα, το αστικό μέγεθος δεν επαρκεί για να περιγράψει μονοσήμαντα τη σχέση αυτή, ενώ συχνά οι πιο παραγωγικές πόλεις δεν είναι και οι μεγαλύτερες. Όπως τονίζει ο McCann,²⁵ τη σύγχρονη εποχή οι στρατηγικές χωροταξικού αναπτυξια-

25. McCann, Ph., (2012), The Role of Industrial Clustering and Increasing Returns to Scale in Economic Development and Urban Growth, The Oxford Handbook of Urban Economics and Planning, Oxford Handbooks Online

κού σχεδιασμού θα συμπεριλάβουν την παγκόσμια συνδεσιμότητα και τα πολυκεντρικά αστικά συστήματα, αναδεικνύοντας και πάλι τον ρόλο των πόλεων που τα φιλοξενούν.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των clusters είναι ο γεωγραφικός εντοπισμός τους, σε περιφερειακό συνήθως επίπεδο, ενώ πολλές είναι οι περιπτώσεις που τα clusters αναπτύσσονται σε αστικό ή/και περιαστικό χώρο, επηρεάζοντας έτσι σημαντικά την ανάπτυξη των αστικών συγκεντρώσεων. Εντούτοις, όπως σημειώνει ο Zhensan, αν και πολλές έρευνες και μελέτες περιγράφουν τη συσχέτιση των clusters με την περιφερειακή ανάπτυξη, η διασύνδεσή τους με τον αστικό σχεδιασμό και την αστική ανάπτυξη δεν είναι τόσο συχνή.²⁶ Όμως οι αλληλεπιδράσεις οι οποίες περιγράφονται από τη θεωρία των clusters λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένες χωρικές ενότητες, που πολύ συχνά προσδιορίζονται από το αστικό και περιαστικό περιβάλλον. Άλλωστε, στο περιβάλλον αυτό είναι πιο πιθανή και εφικτή η διασύνδεση προσώπων και θεσμικών οργάνων, η μεταφορά γνώσης, ιδιαίτερα της «άρρηκτης» γνώσης, η επίτευξη συμφωνιών συνεργασίας, οι ανταγωνιστικές προσπάθειες για έργα, μελέτες κτλ., και γενικότερα όλες οι επιμέρους ενέργειες και δραστηριότητες που συνθέτουν και διαμορφώνουν τη λειτουργία ενός cluster.

Για τους λόγους αυτούς, ο Hutton²⁷ επισημαίνει πως το ενδιαφέρον των υπευθύνων χάραξης πολιτικής για τον συσχετισμό της ανάπτυξης των clusters με

την αστική ανάπτυξη αυξάνεται ραγδαία κατά τα τελευταία χρόνια, πολύ δε περισσότερο από τη στιγμή που η λογική της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας λαμβάνει υπόψη της ολοένα και περισσότερο την τοπική οικονομία και την ύπαρξη ευέλικτων παραγωγικών συστημάτων σε τοπικό επίπεδο, σε άμεση σύνδεση με την έννοια των clusters. Έτσι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Rosenfeld,²⁸ τα clusters, περνώντας στην αρχή από τη μεταποικιακή δραστηριότητα, επεκτάθηκαν στη συνέχεια σε όλο το εύρος της οικονομίας, από τη γεωργία και τον ευρύτερο πρωτογενή τομέα μέχρι τον τομέα των υπηρεσιών, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αποτελέσουν σημαντικό μέρος των νέων στρατηγικών χωροταξικής ανάπτυξης.

Οι Katz και Wagner²⁹ τονίζουν τη σημασία του ανερχόμενου μοντέλου αστικής ανάπτυξης των clusters σε σχέση με το παλαιότερο μοντέλο του ημισιτικού ή απομακρυσμένου τύπου της μορφής Silicon Valley, που είχε επικρατήσει κατά τα προηγούμενα 50 χρόνια: το νέο μοντέλο, που συχνά αποκαλείται «Innovation Districts» («Συνοικίες Καινοτομίας») επικεντρώνεται στην ανάμιξη και τη «συσσωμάτωση» μεγάλων επιχειρήσεων και ινστιτούτων αιχμής με νεοφυείς επιχειρήσεις (start-ups), θερμοκοιτίδες και επιταχυντές δημιουργίας επιχειρήσεων, που συχνά προσφέρουν τεχνολογικές υποδομές ή ακόμα και χώρους εργασίας σε αστικό περιβάλλον, ανακτώντας χρήσεις από προηγούμενες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, που χωροθετεί τα clusters σε αστικό περιβάλλον, εμφανίζεται μια διαρκώς αυξανόμενη

26. Zhensan Y., (2010), The role of economic clusters in improving urban planning support, University of Twente, Faculty of Geo-Information Science, online database: <http://goo.gl/IZH7NI>

27. Hutton, Th. A. (2006), Spatiality, Built Form and Creative Industry Development in the Inner City, Environment and Planning A, τόμ.38, τχ.10, σ.1819 – 1841

28. Rosenfeld, St. A., (2000), Community college/cluster connections: Specialization and Competitiveness in the United States and Europe. Economic Development Quarterly, τόμ.14, τχ.1, σ. 51-62

29. Katz, Br. και Wagner, J., (2014), The Rise of Innovation Districts: A new geography of Innovation in America, Brookings, <http://goo.gl/NWvBB9>

τάση καινοτόμων επιχειρήσεων, αλλά και νέων με ταλέντο, ιδιαίτερα σε κλάδους έντασης γνώσης, για εγκατάσταση σε περιοχές στα κέντρα των πόλεων, επιλέγοντας έτσι να βρίσκονται πιο κοντά σε άλλες επιχειρήσεις, ερευνητικά ιδρύματα ή πανεπιστήμια, ώστε να αξιοποιούν τις διαρροές γνώσης (knowledge spillovers) και να αποτελούν μέρος μιας πλατφόρμας ανοιχτής καινοτομίας. Κάτι τέτοιο αναδεικνύουν διάφοροι μελετητές από συγκεκριμένες περιπτώσεις έρευνας, όπως, για παράδειγμα, η Bagwell,³⁰ που επισημαίνει το παράδειγμα του cluster κοσμηματοποιίας στο κέντρο του Λονδίνου, το οποίο αντλεί συγκριτικό πλεονέκτημα από την ύπαρξή του στο κέντρο της πόλης, ενώ, όντας εκεί, είναι σε θέση να συνεισφέρει στην αναζωογόνηση της περιοχής αυτής.

Με τον τρόπο αυτό, δημιουργούνται ακριβώς στο κέντρο των πόλεων νέες επιχειρήσεις, νέες θέσεις εργασίας, νέες start-ups και spin-offs, συμβάλλοντας στη δημιουργία πλούτου και προσιθέμενης αξίας, σε περιοχές μάλιστα συχνά υποβαθμισμένες κατά τα προηγούμενα χρόνια. Η συνύπαρξη, σε έναν ιδιαίτερα περιορισμένο γεωγραφικά χώρο, ενός τόσο μεγάλου αριθμού ανθρώπων και επιχειρήσεων ευνοεί αναπόφευκτα την πολύ έντονη μεταφορά γνώσης και ιδεών, με αποτέλεσμα την ταχύτερη ανάπτυξη ακόμα περισσότερων νέων ιδεών.

Για το θέμα αυτό, ο Κομνηνός³¹ σημειώνει ότι τα δί-κτυα γνώσης που αναπτύσσονται στα πλαίσια των καινοτόμων clusters είναι ιδιαίτερα περίπλοκα και ότι η γνώση δεν ρέει απρόσκοπτα προς όλες τις κατευθύνσεις, αλλά ελέγχεται από εξειδικευμένους

κόμβους, που παίζουν τον ρόλο «διακόπτη». Έτσι, καταλήγει ότι η δυνατότητα σύνδεσης ή «συνδεσιμότητα» (connectivity) δύο συστατικών ή εταιρών του cluster κυριαρχείται από δύο συνθήκες: τη δημιουργία δικτύων γνώσης με διαφορετικές και διάφορες αρχιτεκτονικές και τη λειτουργία «διακοπών» οι οποίοι καθορίζουν τη ροή της γνώσης μεταξύ των εταιρών.

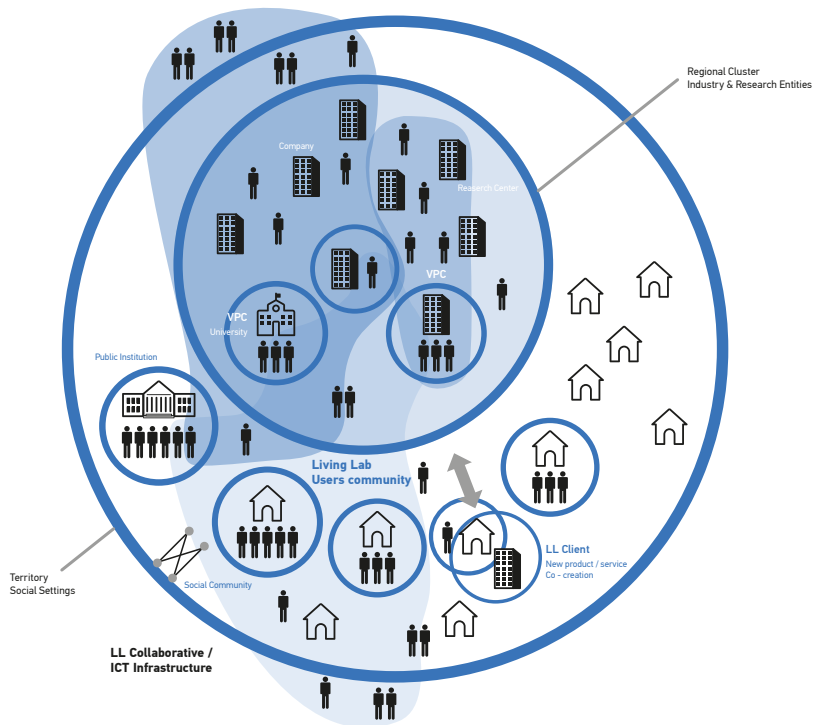
Κατ' επέκταση, η ανάμιξη πολλών και διαφορετικών ειδικοτήτων αποτελεί εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη καινοτομιών, ακόμα και πατεντών στη διεπιφάνεια παραδοσιακών κλάδων της οικονομίας, οδηγώντας σταδιακά ακόμα και στη δημιουργία νέων οικονομικών κλάδων.

Συμπληρωματικά προς τη θεωρία των clusters και ουσιαστικά ενισχύοντάς την, εξελίχθηκε πρόσφατα και η θεωρία των Living Labs, τα οποία ορίζονται ως ένα ανοιχτό forum για την έρευνα και την καινοτομία, με εφαρμογή στην ανάπτυξη νέων προϊόντων, υπηρεσιών και διαδικασιών. Όπως σημειώνουν οι Bifulco και Santoro,³² ένα LL αξιοποιεί μεθόδους εργασίας που ενσωματώνουν τους ανθρώπους σε ολόκληρη την αναπτυξιακή διαδικασία ως χρήστες και συν-δημιουργούς και αναγνωρίζει τις ανάγκες των χρηστών και τις συνθήκες εργασίας των παρόχων υπηρεσιών.

30. Bagwell, S., (2008), «Creative Clusters and City Growth», *Creative Industries Journal*, τόμ. 1, τχ. 1.

31. Κομνηνός, Ν. (2006), "The Architecture of Intelligent Cities", *Intelligent Environments 06*, Institution of Engineering and Technology, τόμ. 1, σ. 13-20

32. Bifulco A., Santoro P., (2005) A Conceptual Framework for "Professional Virtual Communities", *IFIP International Federation for Information Processing*, τόμ. 186, Ιαν. 2005, σ. 417 – 424

Εικόνα 2. Πλαίσιο λειτουργίας των Περιφερειών Ανοικτής Καινοτομίας

Το κλειδί πίσω από την ανάπτυξη των clusters σήμερα δεν είναι μόνο η συνεργατική δικτύωση μεταξύ των διάφορων εμπλεκόμενων στην αλυσίδα αξίας (value chain), αλλά και η ανοικτή καινοτομία μέσα από αυτά τα δίκτυα. Η ανοικτή καινοτομία έχει γίνει βασική στρατηγική της οικονομίας έντασης γνώσης. Ο Chesbrough³³ τονίζει πως η απαίτηση για μείωση του κόστους και μια πιο αποτελεσματική και ταχύτερη εισαγωγή στην αγορά σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία παρότρυνε πολλά πανεπιστήμια, ινστιτούτα τεχνολογίας και επιχειρήσεις να υιοθετήσουν μοντέλα ανοικτής καινοτομίας. Η βασική παραδοχή είναι ότι οι φορείς, στην προσπάθειά τους να προωθήσουν την τεχνολογία τους μπορούν να χρησιμοποιήσουν τόσο εσωτερικές όσο και εξωτερικές ιδέες και πόρους για την ανάπτυξη, καθώς και εσωτερικές αλλά και εξωτερικές διαδρομές για τις αγορές.

33. Chesbrough, H. W. (2003), Open Platform Innovation: Creating Value from Internal and External Innovation, Intel Technology Journal, τόμ. 7, σ. 5-9

Τέλος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσα από την έκδοσή της για την Ανοικτή Καινοτομία, τις Έξυπνες Πόλεις και τα Living Labs,³⁴ υποστηρίζει ότι η ανοικτή καινοτομία στις έξυπνες πόλεις θα είναι η κινητήρια δύναμη για τη βελτίωση της απασχόλησης και της ανάπτυξης. Το οικοσύστημα της καινοτομίας, μέσα από τα Living Labs, αναδεικνύει πλέον το μοντέλο της τετραπλής έλικας, όπου οι πολίτες αποκτούν ένα ισχυρό βήμα στη διαδικασία της καινοτομίας.

Τα παραπάνω φαίνεται να ενισχύονται στο σημερινό κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο, ιδιαίτερα σε σχέση με την πρόσφατη οικονομική κρίση, αλλά και την απαίτηση για εισαγωγή του περιβαλλοντικού όρου στην περιφερειακή ανάπτυξη: έτσι, σε μια εποχή που οι κρατικές ενισχύσεις φαίνεται να επηρεάζονται αρνητικά και να μειώνονται, ως αποτέλεσμα της έλλειψης πόρων, η κινητοποίηση ιδιωτικών πόρων στα πλαίσια των clusters των καινοτόμων συνοικιών φαίνεται να αναλαμβάνει έναν σημαντικό αντισταθμιστικό ρόλο στην ανάπτυξη των πόλων και της οικονομίας γενικότερα. Περαιτέρω, η χωροθέτηση των clusters στα πλαίσια των αστικών συγκροτημάτων, που συνήθως διαθέτουν εκτεταμένες υποδομές μεταφοράς, μειώνει –σε σχέση με τα clusters εκτός των πόλεων– τις απαιτήσεις για νέες υποδομές, ενώ ενισχύει και τη χρήση των υφιστάμενων μέσων μαζικής μεταφοράς, συμβάλλοντας έτσι στον περιορισμό των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου.

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι για τους λόγους αυτούς τα clusters, ξεπερνώντας την αρχική τους φάση ενός «απομακρυσμένου κέντρου επιστημονικής αριστείας», εισάγονται στις πόλεις και αποτελούν πλέον ένα εργαλείο πολιτικής, το οποίο έχει διαρκώς αυξανόμενη σημασία για την αστική ανάπτυξη.

34. European Commission (2013), Open Innovation 2013, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, διαθέσιμο από: <http://goo.gl/lwlt6q>

Ρόλος των clusters στην ανάπτυξη των ΜμΕ

Σύμφωνα με τον Porter,²³ τα clusters ενισχύουν με τρεις τρόπους την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας:

1. Αυξάνουν την τρέχουσα παραγωγικότητα των επιχειρήσεων και των βιομηχανιών.
2. Βελτιώνουν τη φέρουσα ικανότητα των μελών των clusters για αύξηση της καινοτομίας και της παραγωγικότητάς τους.
3. Ενθαρρύνουν τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων, κάτι που με τη σειρά του ευνοεί την ανάπτυξη της καινοτομίας και τη διεύρυνση και επέκταση του cluster.

Είναι χαρακτηριστικό πως ιδιαίτερα ο τελευταίος τρόπος, αλλά και οι άλλοι δύο γενικότερα, ευνοεί την ανάπτυξη του ανταγωνισμού, κάτι που αποτελεί συστατικό στοιχείο της ίδιας της έννοιας ενός επιτυχημένου cluster.

Από την άλλη πλευρά, η συμμετοχή των επιχειρήσεων σε ένα cluster αποτελεί επιθυμητό στόχο, δεδομένου ότι τους προσφέρει έναν αριθμό συγκριτικών πλεονεκτημάτων, όπως:

- Πρόσβαση σε εξειδικευμένο προσωπικό και υπηρεσίες

Η ανάπτυξη μιας βάσης εξειδικευμένων ανθρωπίνων πόρων και η συνεχής ροή τους μεταξύ των επιχειρήσεων ή μεταξύ των ερευνητικών οργανισμών, ή ανάμεσα σε αυτές τις δύο κατηγορίες, ή επίσης και σε αυτή του ευρύτερου δημόσιου τομέα, λειτουργεί ενθαρρυντικά για τις επιχειρήσεις, εφόσον τους επιτρέπει τη διασφάλιση της εύρεσης του απαιτούμενου δυναμικού με εξειδικευμένη γνώση και εμπειρία, σε εύλογο χρονικό διάστημα. Αυτό καθιστά πολύ ευκολότερα πραγματοποιήσιμες τις

όποιες δομικές παρεμβάσεις απαιτούνται από τις επιχειρήσεις για την υλοποίηση καινοτόμων επιχειρησιακών σχεδίων.

- Πρόσβαση στην πληροφόρηση

Το ίδιο προσωπικό που εναλλάσσεται μεταξύ των μελών του cluster μεταφέρει μαζί του τις γνώσεις και τις εξειδικευμένες πληροφορίες, οι οποίες με αυτό τον τρόπο ρέουν πολύ πιο γρήγορα και ελεύθερα στο εσωτερικό του cluster. Έτσι, μια επιχείρηση καλύπτει πολύ πιο γρήγορα την απόσταση που έχει από τις άλλες επιχειρήσεις και συνολικά ωθεί τις επιχειρήσεις σε μια διαρκή αναζήτηση νέων, καινοτόμων ιδεών, για τη διασφάλιση ενός νέου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος.

- Συμπληρωματικότητα

Η συνύπαρξη στα πλαίσια ενός cluster βοηθά επίσης να επιτευχθεί σε αρκετές περιπτώσεις μια συμπληρωματικότητα μεταξύ των μελών ενός cluster. Έτσι, η άθροιση των διαφορετικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων κάποιου αριθμού μελών ενός cluster είναι σε θέση να τους προσφέρει τη δυνατότητα δημιουργίας ενός μεγαλύτερου ενιαίου προϊόντος, το οποίο σε διαφορετική περίπτωση δεν μπορούν να παράγουν καθεμία χωριστά. Αυτό ισχύει, π.χ., για την κοινή κάθοδο σε έναν διαγωνισμό και την κάλυψη του συνόλου της απαιτούμενης διαθεσίμης παραγωγής από ένα ευρύτερο σύνολο μελών του cluster. Ακόμα ένας αριθμός μελών κάποιου cluster είναι σε θέση να προβαίνει σε κοινές προμήθειες πρώτων υλών, υπηρεσιών κτλ. σε καλύτερες τιμές, λόγω των μεγαλύτερων μεγεθών των προμηθειών.

- Πρόσβαση σε θεσμικά και δημόσια αγαθά

Σε γενικές γραμμές, η ύπαρξη ενός cluster διευκολύνει την πρόσβαση στα δημόσια αγαθά, δεδομένου ότι το ίδιο το cluster αντιμετωπίζεται ως ένα «σχεδόν δημόσιο αγαθό»! Έτσι, πολύ συχνά η

εκπαίδευση στελεχών επιχειρήσεων, η επίτευξη και η διαμόρφωση επιδοτήσεων, η παροχή συμβουλών από εμπειρογνώμονες και ένα αρκετά ευρύ φάσμα άλλων παροχών και υπηρεσιών επιτυγχάνονται με πολύ καλύτερους όρους και σε πολύ καλύτερες τιμές, ακριβώς λόγω της αντίληψης που υπάρχει για το cluster ως ενός εξειδικευμένου «κοινού αγαθού».

- Κίνητρα και μετρήσιμη απόδοση

Η συνύπαρξη στον ίδιο κοντινό χώρο των επιχειρήσεων τους δίνει το πλεονέκτημα της συνεχούς ενημέρωσης για αποδόσεις στελεχών, πολιτικές επιβράβευσής τους από άλλες επιχειρήσεις του χώρου κτλ., ενώ παράλληλα ευνοεί τη συσώρευση γνώσης σε τοπικούς φορείς με τους οποίους συναλλάσσονται τα μέλη του cluster (δημόσιος τομέας, τραπεζικό σύστημα, λογιστές κτλ.), κάτι που μειώνει το σχετικό κόστος και διευκολύνει τη βελτιστοποίηση των σχετικών υπηρεσιών προς τα μέλη του cluster.

Παράλληλα, τα clusters, λειτουργώντας ενιαία και θεσμικά, είναι συνήθως σε καλύτερη θέση για να διαπραγματευτούν με σημαντικά κέντρα αποφάσεων και να επιτύχουν καλύτερα κίνητρα σε σχέση με μεμονωμένες επιχειρήσεις.

Ειδικότερα, για τις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις πρέπει κανείς να λάβει υπόψη τη δυσχέρειά τους για συνεργασία κυρίως λόγω των εξής παραγόντων³⁵:

- Παραδοσιακή δομή / μικρό μέγεθος: Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούν τροχοπέδη, κυρίως λόγω του περιορισμένου χρόνου ενασκόλησης (προσωπική εργασία) και της μειωμένης

35. EOMMEX, Εγχειρίδιο Δικτύων Επιχειρηματικότητας (networking) & «Συστημάτων-Συστάδων» Επιχειρήσεων (clustering), Αθήνα (<http://goo.gl/6aBgSP>)

δυνατότητας ανάληψης ενδεχόμενου ρίσκου που μπορεί να έχει μια τέτοια επιχειρηματική δραστηριότητα.

- Εσωστρέφεια/ έλλειψη συνεργατικής κουλτούρας: Η αντίληψη ότι η επιχείρηση είναι «προσωπική ή οικογενειακή υπόθεση», λόγω του οικογενειακού χαρακτήρα των επιχειρήσεων, απομονώνει τις επιχειρήσεις και εμποδίζει την ανάπτυξη μιας συνεργατικής κουλτούρας.
- Έλλειψη ενημέρωσης: Ο περιορισμένος χρόνος, λόγω της προσωπικής ενασχόλησης, αλλά και η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού αποτελούν περιοριστικούς ή και απαγορευτικούς παράγοντες για την άμεση και έγκαιρη πληροφόρηση σε θέματα του ενδιαφέροντος της επιχείρησης.

Από την άλλη πλευρά, για τη συμμετοχή σε ένα cluster τα ίδια περίπου χαρακτηριστικά μετατρέπονται σε πλεονέκτημα, λαμβάνοντας υπόψη τα ακόλουθα:

- Ευελιξία: Το μικρό μέγεθος μιας επιχείρησης μπορεί να σημαίνει μια πιο ευέλικτη δομή, με μεγαλύτερη αμεσότητα και ταχύτητα στις οργανωτικές διαδικασίες της, κάτι που αποτελεί προνόμιο για μια συνεργατική επιχειρηματική μορφή.
- Τοπικός παράγοντας: Κάθε τοπική κοινωνία έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει επιχειρηματικές συνεργατικές μορφές βασισμένες σε μια μορφή εμπιστοσύνης που ανάγεται σε κοινωνικό επίπεδο, λόγω των στενών διαπροσωπικών σχέσεων οι οποίες αναπτύσσονται στο μικρό μέρος.

Η συγκρότηση μιας συστάδας μικρών επιχειρήσεων προϋποθέτει την ωριμότητα των εταίρων, δηλαδή:²⁴

- Τη σαφή και κοινή αντίληψη των αλλαγών και προκλήσεων του εξωτερικού περιβάλλοντος των επιχειρήσεων που θέλουν να συνεργαστούν,
- την τεχνολογική τους ωριμότητα, ώστε να είναι σε θέση να υποδεχτούν, να ενσωματώσουν και να εφαρμόσουν καινοτομίες,
- τη δέσμευση του ανθρώπινου δυναμικού τους και την ευελιξία τους στις αλλαγές,
- τη διασφάλιση ροής και κυκλοφορίας τόσο της άρρητης όσο και της ρητής γνώσης.

Ευθυγραμμισμένη με τα ανωτέρω βρίσκεται και η πολιτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Σύμφωνα με τη δρ. Joanna Drake, διευθύντρια της Διεύθυνσης Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η στενή σχέση της νέας ευρωπαϊκής πολιτικής για τα clusters με το Σχέδιο Δράσης για τις Μικρές Επιχειρήσεις (Small Business Act for Europe³⁶) διαμορφώνει την επόμενη μέρα για τα clusters στην Ευρώπη. Το Σχέδιο αυτό υποστηρίζει τον εκσυγχρονισμό της βιομηχανίας, τη στήριξη αναδυόμενων κλάδων και νέων αλυσίδων αξίας, την επιτάχυνση της έξυπνης εξειδίκευσης στις περιφέρειες, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της διεθνοποίησης των ΜμΕ, καθώς και την προώθηση της αριστείας των clusters. ■

36. <http://goo.gl/ekOfL0>

Κεφάλαιο 3:

Καταγραφή των προϋποθέσεων ανάπτυξης του πλαισίου λειτουργίας των clusters στα αστικά κέντρα

Στόχοι και κίνητρα για τη δημιουργία clusters και δικτύων επιχειρήσεων

Βασικός στόχος της δημιουργίας clusters, αλλά και της χαμηλότερης έντασης συσσωμάτωσης εταιρειών που περιγράφεται από τον όρο «δίκτυα επιχειρήσεων», όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είναι η εξασφάλιση οικονομιών κλίμακας που προκύπτουν από την εγγύτητα στην εγκατάσταση επιχειρήσεων με συμπληρωματικές λειτουργίες. Με τον όρο οικονομίες κλίμακας εννοούνται οι παράγοντες που επηρεάζουν την οικονομική λειτουργία μιας περιοχής ή ενός οργανισμού και δεν είναι αυστηρά «οικονομικοί». Αυτοί είναι κατά βάση συνδεδεμένοι με τη θέση της εκάστοτε εται-

ρείας ή ακόμα και χώρας στη χωρική/γεωγραφική διάρθρωση της παραγωγής.

Έτσι, είναι εμπειρικά εξακριβωμένο από τη διεθνή εμπειρία ότι οι δύο κύριοι λόγοι για την ύπαρξη περιορισμένου δείκτη επιχειρηματικότητας είναι η ασυμμετρία πληροφοριών ανάμεσα στους επιχειρηματίες, καθώς και η δυσκολία που παρατηρείται στον συντονισμό των δράσεων τους. Αναφορικά με τον πρώτο παράγοντα, υπάρχουν επαρκείς πλέον ενδείξεις ότι η εγγύτητα επιχειρηματικών μονάδων με συμπληρωματικές μεταξύ τους δραστηριότητες οδηγεί στην ορθολογικότερη διάχυση πληροφοριών που αφορούν την επιχειρηματική δραστηριότητα. Οι κατευθύνσεις της αγοράς, η πορεία της προσφο-

ράς και της ζήτησης για συγκεκριμένα προϊόντα, οι επενδυτικές ευκαιρίες και άλλες πληροφορίες που αφορούν την επιχειρηματική δραστηριότητα ανταλλάσσονται ευκολότερα και πιο αποτελεσματικά όταν οι επιχειρηματίες λειτουργούν σε κοντινά σημεία. Αυτά τα πλεονεκτήματα αφορούν σε μεγάλο βαθμό τα δίκτυα επιχειρήσεων τα οποία θεωρούνται είτε προπομποί ολοκληρωμένων clusters είτε πιο χαλαρές μορφές συστάδων επιχειρήσεων. Ο λόγος είναι ότι σε αντίθεση με τα clusters, τα επιχειρηματικά δίκτυα λειτουργούν στη βάση της οριζόντιας συνεργασίας ανάμεσα σε λίγες αριθμητικά επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις αυτές ασκούν συμπληρωματικές δραστηριότητες και λειτουργούν στη βάση της συνεργασίας, προκειμένου να φέρουν εις πέρας προκαθορισμένες λειτουργίες στα πλαίσια συγκεκριμένων χρονοδιαγραμμάτων, χωρίς να προσδοκούν συνεργασίες με μη επιχειρηματικούς φορείς (πανεπιστήμια, ερευνητικά ιδρύματα κτλ.). Συνεπώς, η γεωγραφική εγγύτητα στην ανάπτυξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων τους συμβάλλει στην ανάπτυξη οικονομιών κλίμακας.

Αναφορικά με τον δεύτερο παράγοντα (δυσκολία στον συντονισμό των δράσεων των επιχειρηματιών) έχει γίνει επίσης αντιληπτό ότι η ανάπτυξη ατομικής επιχειρηματικής δραστηριοποίησης δεν επαρκεί για τη μόχλευση των ενδογενών αναπτυξιακών στοιχείων μιας περιοχής. Με άλλα λόγια, ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί ο κάθε επιχειρηματίας ατομικά έχει συνέπειες και επιπτώσεις στην επιχειρηματική λειτουργία ενός άλλου επιχειρηματία. Συνεπώς, οι επιπτώσεις αυτές είναι ανάγκη να συντονιστούν, προκειμένου να υπάρξει ουσιαστική επιχειρηματική ανάπτυξη. Αν ο κάθε επιχειρηματίας αφηθεί να λειτουργεί με αποκλειστικό κριτήριο το ατομικό του κέρδος, το αναπτυξιακό δυναμικό της περιοχής στην οποία δραστηριοποιείται παραμένει στάσιμο. Αντιθέτως, αν υπάρχει ένας εσωτερικός συντονισμός της επιχειρηματικής δραστηριοποίησης στα

πλαίσια μιας συστάδας ομοειδών επιχειρήσεων ή μιας πιο χαλαρής μορφής, όπως είναι τα δίκτυα επιχειρήσεων, είναι πιθανότερο να επιτευχθούν οικονομίες κλίμακας οι οποίες θα αποφέρουν κέρδη και επανεπένδυση στα εν λόγω clusters και επιχειρηματικά δίκτυα.

Βάσει των παραπάνω, τα οφέλη από τη συμμετοχή σε ένα cluster ή μια πιο χαλαρή μορφή επιχειρηματικής συνεργασίας, όπως περιγράφεται από τα επιχειρηματικά δίκτυα, περιλαμβάνουν τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας, και άρα τη μείωση του μέσου κόστους παραγωγής ενός προϊόντος, την ευκολότερη πρόσβαση στις αγορές κεφαλαίου, στις νέες τεχνολογίες και σε πιο εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, την ανάπτυξη νέων καινοτόμων προϊόντων, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας, κτλ. Αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους κατά κύριο λόγο τα clusters και τα επιχειρηματικά δίκτυα δημιουργούνται σε μητροπόλεις ή αστικά κέντρα, όπου ευνοούνται από τις οικονομίες αστικοποίησης και τις οικονομίες εντοπιότητας που αναπτύσσονται στο εσωτερικό αυτών των χωρικών ενότητων. Παρ' όλα αυτά, τα clusters και τα επιχειρηματικά δίκτυα διαφέρουν ουσιαστικά από τις αστικές συγκεντρώσεις, οι οποίες στην πλειοψηφία τους προκύπτουν μέσα «από τα κάτω» διαδικασίες, ως αποτέλεσμα της παράλληλης μετακίνησης εργατικού δυναμικού και βιομηχανικού κεφαλαίου ή υπηρεσιών στις πόλεις. Με άλλα λόγια, στην πλειοψηφία τους τα μεγάλα αστικά κέντρα προκύπτουν «αυθόρμητα» σε βάθος χρόνου ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης προσφοράς και ζήτησης εργασίας και εργατικού δυναμικού. Αν και δεν είναι λίγα τα παραδείγματα σχεδιασμένης από το μηδέν αστικής ανάπτυξης, δεν αποτελούν τον κανόνα, όπως συνάγεται από τη σχετική βιβλιογραφία.

Σε αντίθεση λοιπόν με τις πόλεις, τα clusters και τα επιχειρηματικά δίκτυα αποπειρώνται να αποκτή-

σουν ανάλογα πλεονεκτήματα με αυτά των μεγάλων αστικών κέντρων (οικονομίες κλίμακας κτλ.) μέσα όμως «από τα πάνω» διεργασίες πολιτικής. Συνεπώς, γίνεται προσπάθεια οι προϋποθέσεις ανάπτυξης των μεγάλων αστικών κέντρων να σχεδιαστούν προκειμένου να προκύψουν από τις συστάδες επιχειρήσεων. Είναι λοιπόν φυσικό αποτέλεσμα στις περισσότερες περιπτώσεις τα clusters να είναι εγκατεστημένα σε μεγάλα αστικά κέντρα, στα οποία, εκτός των άλλων, εξασφαλίζουν εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και πρόσβαση σε αγορές τεχνολογικών αγαθών.

Η νομική μορφή των clusters και των δικτύων επιχειρήσεων

Η νομική μορφή που λαμβάνουν οι συστάδες ή τα δίκτυα επιχειρήσεων είναι στις περισσότερες περιπτώσεις ευέλικτη και δεν ανταποκρίνεται σε ισχυρά δεσμευτικά συμβόλαια μεταξύ των εμπλεκόμενων εταιρειών. Οι παραδοσιακές συνεταιριστικές οργανώσεις έχουν αποτελέσει συχνά νομικό πρότυπο σε ό,τι αφορά τη νομική υπόσταση των clusters και των δικτύων επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα λοιπόν, ο συνθέτερος τρόπος νομικής κατοχύρωσης είναι οι Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες, οι οποίες λειτουργούν στη βάση της ευελιξίας σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή, καθώς και στην ευκολία στην ίδρυση και τη λειτουργία τους. Άλλες νομικές μορφές είναι οι άτυπες μορφές συνεργασίας, οι αστικοί συνεταιρισμοί, οι Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης, οι Κοινοπραξίες, οι Συμπράξεις Ιδιωτικού και Δημόσιου Τομέα (ΣΔΙΤ), οι Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (ΕΠΕ) και οι Ανώνυμες Εταιρείες.

Η σύνθεση των εταίρων - διοίκηση

Βασικό στοιχείο λειτουργίας μιας συστάδας επιχειρήσεων είναι η εταιρική σχέση που διέπει τις επιχειρήσεις οι οποίες συμμετέχουν. Με άλλα λόγια, οι

επιχειρήσεις διέπονται από κλίμα συνεργασίας και εμπιστοσύνης και η ανάπτυξη οριζόντιων συνεργατικών μηχανισμών είναι απαραίτητη προϋπόθεση επιτυχίας των clusters. Στα πλαίσια αυτά, δημιουργείται διοικητικό συμβούλιο, το οποίο απαρτίζεται από στελέχη όλων των επιχειρήσεων που συμμετέχουν στη συστάδα. Παρ' όλα αυτά, εκτός από το διοικητικό συμβούλιο είναι χρήσιμο να υπάρχει και κάποιος επιχειρηματίας που θα διαδραματίζει τον ρόλο του ηγέτη (facilitator) σε ένα cluster.

Αυτός είναι συνήθως ο επιχειρηματίας που συνέλαβε πρώτος την ιδέα για τη δημιουργία της συστάδας επιχειρήσεων και προέβη στις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να εξασφαλίσει τη λειτουργία της στα αρχικά στάδια ανάπτυξής της. Ο επιχειρηματίας αυτός αναλαμβάνει να διευθετήσει τις αρχικές διαδικασίες που είναι απαραίτητες για τη δημιουργία της συστάδας και αποτελεί το σημείο επικοινωνίας των όποιων χρηματοδοτικών αρχών (τράπεζες, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα) με τη συστάδα. Επίσης, είναι εκείνος ο οποίος ήρθε πρώτος σε επαφή με τις επιχειρήσεις που τελικά απαρτίζουν τη συστάδα και παρότρυνε τους ιδιοκτήτες τους να συμμετάσχουν σε αυτή την κοινή προσπάθεια. Παράλληλα, είναι εκείνος που έρχεται σε επαφή με μη επιχειρηματικά μέλη του cluster, όπως πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα. Κατά τη διάρκεια των αρχικών σταδίων δημιουργίας ενός cluster, είναι ιδιαίτερα χρήσιμος ο ρόλος εξειδικευμένων συμβούλων, οι οποίοι παρέχουν τις ειδικές επιστημονικές γνώσεις τους και τη συσσωρευμένη εμπειρία τους στην κρίσιμη πρώτη φάση της διαμόρφωσης της αρχικής κατεύθυνσης του cluster.

Έπειτα από τα αρχικά στάδια ανάπτυξης του cluster, είναι σημαντικό να συνεχίσει να υφίσταται και να λειτουργεί ενεργά ο facilitator. Γι' αυτό τον λόγο χρειάζεται το διοικητικό συμβούλιο να αναθέσει αυτό τον ρόλο είτε στον επιχειρηματία που τον δι-

αδραμάτισε στο αρχικό στάδιο είτε σε κάποιον άλλο υποψήφιο. Σε κάθε περίπτωση, είναι χρήσιμο να οριστεί ο ηγέτης του cluster σχετικά νωρίς και να προσδιοριστούν επακριβώς οι αρμοδιότητές του. Παράλληλα όμως, είναι σημαντικό να καθοριστούν και οι δίαυλοι επικοινωνίας που θα έχει ο ηγέτης της συστάδας με το διοικητικό συμβούλιο. Για παράδειγμα, είναι χρήσιμο να καθοριστούν συγκεκριμένες ημερομηνίες για τη διεξαγωγή συναντήσεων, στις οποίες το διοικητικό συμβούλιο θα έχει την ευκαιρία να ενημερωθεί λεπτομερώς για τα ζητήματα που αφορούν το cluster. Παράλληλα, σε ό,τι αφορά τις επιμέρους επιχειρηματικές λειτουργίες που ασκεί το cluster, είναι δυνατόν να οριστούν συγκεκριμένες ομάδες δράσης, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία του διοικητικού συμβουλίου. Μέσα από το τρίπτυχο που καθορίζεται από το διοικητικό συμβούλιο, τον facilitator και τις επιμέρους ομάδες δράσης διασφαλίζεται η εύρυθμη και ομαλή λειτουργία, με στόχο τόσο την αποτελεσματικότητα των λειτουργιών του cluster όσο και τη διατήρηση και αναπαραγωγή σχέσεων εταιρικής σχέσης μεταξύ των μελών.

Η ανάγκη οργάνωσης των εργασιών και των δραστηριοτήτων ενός cluster οδηγούν συχνά στην πρόσληψη στελεχών, όπως διευθυντή, διαχειριστή, γραμματείας κτλ., οι οποίοι αναλαμβάνουν, με εντολή του διοικητικού συμβουλίου, τη διεκπεραίωση της τρέχουσας λειτουργίας του cluster, την ανάπτυξη των εργασιών, την επέκταση σε νέους τομείς ενασχόλησης κτλ., με τη σύμφωνη γνώμη του διοικητικού συμβουλίου.

Ανάλογες διαδικασίες με τις παραπάνω ακολουθούνται και στην περίπτωση ανάπτυξης ενός δικτύου επιχειρήσεων. Η διαφορά είναι ότι ο αριθμός των εμπλεκόμενων εταιρειών σε αυτή την περίπτωση είναι κατά πολύ μικρότερος, με αποτέλεσμα οι εταίροι να είναι λιγότεροι. Επίσης, σε αυτή την περίπτω-

ση οι εταίροι καθορίζονται στο ξεκίνημα της λειτουργίας του δικτύου και ο αριθμός των εταιρειών παραμένει συγκεκριμένος.

Είναι όμως σημαντικό να τονιστεί ότι στην περίπτωση ανάπτυξης δικτύου επιχειρήσεων η σύνθεση των εταίρων διαφέρει σε κάποιο βαθμό από την αντίστοιχη των συστάδων. Στα πλαίσια του δικτύου, οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους εμπλεκόμενους επιχειρηματίες είναι πιο ιεραρχικές και οι σχέσεις των μελών του είναι περισσότερο προκαθορισμένες. Ο αριθμός των επιχειρήσεων που συμμετέχουν είναι επίσης προκαθορισμένος και δεν μεταβάλλεται, με συνέπεια και οι σχέσεις των εταίρων να είναι σε μεγάλο βαθμό καθορισμένες.

Τρόποι εμπλοκής ενός γνωσιακού φορέα (πανεπιστήμια, ερευνητικά ινστιτούτα) και του δημόσιου τομέα (ΟΤΑ)

Σε περιπτώσεις επιχειρηματικών δικτύων, δεν συμμετάσχουν μη επιχειρηματικοί φορείς, συνεπώς η ανάλυση που ακολουθεί αφορά αποκλειστικά τα clusters. Τα περισσότερα από τα clusters που ήδη λειτουργούν δημιουργήθηκαν μέσα από συμπράξεις ιδιωτών με δημόσιους φορείς, ενώ σύνθετες είναι ένας από τους φορείς να είναι κάποιο πανεπιστημιακό τμήμα ή κάποιο ερευνητικό ινστιτούτο. Στην περίπτωση συμμετοχής ενός πανεπιστημίου, είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη η ιδιαιτερότητα του τρόπου λειτουργίας ερευνητικών ιδρυμάτων και να μην αντιμετωπίζονται από τα υπόλοιπα μέλη του cluster ως ένας ακόμα επιχειρηματικός συμμετέχων. Τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά ιδρύματα έχουν σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν στα clusters που στηρίζουν τη λειτουργία τους στην παραγωγή νέας γνώσης ή καινοτόμων προϊόντων.

Δεν αποτελεί πάντως απαραίτητο στοιχείο για τη λειτουργία ενός cluster το να περιλαμβάνει κάποιο πανεπιστήμιο ή κάποιο ερευνητικό κέντρο, καθότι ενδέχεται μια συστάδα να στηρίζει τη λειτουργία της σε προϊόντα ή υπηρεσίες που δεν απαιτούν την παραγωγή νέας γνώσης. Ακόμα και σε αυτές πάντως τις περιπτώσεις, η συνύπαρξη ενός φορέα γνώσης με τον επιχειρηματικό κόσμο είναι σε θέση να λειτουργήσει θετικά και προς τις δύο κατευθύνσεις, δηλαδή να συμβάλει στη μεταφορά γνώσης από την έρευνα στην παραγωγή, αλλά και να δημιουργήσει ερωτήματα προς επίλυση από την παραγωγή προς την έρευνα.

Αναφορικά με τη συμμετοχή του δημόσιου τομέα, ενεργή συμμετοχή θα έχουν στην επόμενη περίοδο εφαρμογής των ευρωπαϊκών πολιτικών οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), οι οποίοι είναι ήδη πολύ συχνά μέτοχοι συστάδων επιχειρήσεων, παρά τα θεσμικά προβλήματα που ανακύπτουν συχνά λόγω της σχετικής νομοθεσίας. Το ίδιο συμβαίνει και με τις αιρετές περιφερειακές διοικήσεις, οι οποίες επίσης μπορούν να συμμετάσχουν στον σχηματισμό clusters και να προσφέρουν υποστηρικτικές λειτουργίες σε ό,τι αφορά, για παράδειγμα, την πρόσβαση σε χρηματοδοτικά ευρωπαϊκά προγράμματα. Ειδικά όμως οι ΟΤΑ θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020, λόγω της μεταστροφής των χρηματοδοτικών εργαλείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε «από τα κάτω» αναπτυξιακές λειτουργίες, όπως προκύπτει από την υιοθέτηση της κατά τόπους προσέγγισης στη νέα Περιφερειακή Πολιτική. Πρακτικά, αυτές οι μεταστροφές θα εφαρμοστούν μέσα από τα χρηματοδοτικά εργαλεία Community Led Local Development (CLLD) και Integrated Territorial Investments (ITIs). Οι εμπειρίες που έχουν συγκεντρώσει οι ΟΤΑ μέσα από τη λειτουργία των αναπτυξιακών εταιρειών τους και τη συμμετοχή τους στα προγράμματα τοπικής ανάπτυξης θα τους καταστήσουν σημαντικούς θε-

σμικούς εταίρους στη διαδικασία διαμόρφωσης clusters.

Πηγές χρηματοδότησης

Ένα cluster, όπως και ένα δίκτυο επιχειρήσεων, χρηματοδοτείται από ίδια κεφάλαια των εταιρειών που συμμετέχουν στη δημιουργία του ή/και από μερική χρηματοδότηση στα πλαίσια κάποιου ευρωπαϊκού/εθνικού προγράμματος. Στην πρώτη περίπτωση, οι επιχειρηματίες που ενδιαφέρονται να συστήσουν μια συστάδα επιχειρήσεων απευθύνονται σε τράπεζες κι άλλους επενδυτικούς οργανισμούς προκειμένου να συγκεντρώσουν την απαραίτητη χρηματοδότηση. Στη δεύτερη περίπτωση, οι επιχειρηματίες απευθύνονται σε διαχειριστικές αρχές ευρωπαϊκών προγραμμάτων που υλοποιούν σχετικές δράσεις από ευρωπαϊκά προγράμματα. Εκτός από τη χρηματοδότηση που προέρχεται από τους ίδιους επιχειρηματίες που συμμετέχουν στη συστάδα ή στο δίκτυο επιχειρήσεων, είναι συνηθισμένη πρακτική η χρηματοδότηση ανάλογων προσπαθειών μέσω σύγχρονων μεθόδων συλλογής κεφαλαίου. Για παράδειγμα, στο εξωτερικό είναι ευρύτερα διαδεδομένη η χρήση των λεγόμενων business angels, δηλαδή η πρακτική κατά την οποία ένας καταξιωμένος επιχειρηματίας, που έχει αποσυρθεί από την ενεργή δραστηριοποίηση, χρηματοδοτεί μια καινοτόμα, επενδυτική πρωτοβουλία με αντάλλαγμα την ιδιοκτησία κάποιου μετατρέψιμου ομολογιακού δανείου ή ενός αριθμού μετοχών ιδιοκτησίας του επιχειρηματικού σχήματος που συγκροτείται μέσω του cluster ή της συστάδας επιχειρήσεων.

Μια παρόμοια μέθοδος συγκέντρωσης επενδυτικών κεφαλαίων είναι η μέθοδος του venture capital. Σε αυτή την περίπτωση, μια ομάδα επιχειρήσεων συγκεντρώνει επενδυτικά κεφάλαια τα οποία διαχειρίζεται ένας ανεξάρτητος διαχειριστής κεφαλαίων, επενδύοντας σε συγκεκριμένους τομείς με

πιθανολογούμενη υψηλή απόδοση. Η διαφορά με την προηγούμενη πρακτική είναι ότι σε αυτή την περίπτωση είναι περισσότεροι από ένας οι επιχειρηματίες που συγκεντρώνουν τα χρήματα, πρακτική που είναι πιο κοντά στη λογική συγκρότησης ενός cluster ή ενός δικτύου επιχειρήσεων. Σε αντάλλαγμα γι' αυτή την επένδυση, ο venture capitalist γίνεται ιδιοκτήτης μετοχών του επιχειρηματικού σχήματος που προκύπτει. Και οι δύο αυτές μέθοδοι χρησιμοποιούνται εκτενώς στη συγκέντρωση επενδυτικών κεφαλαίων για τα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων στο εξωτερικό. Θα πρέπει ασφαλώς να επισημανθεί ότι οι προοπτικές χρησιμοποίησης ανάλογων πρακτικών χρηματοδότησης εξαρτώνται από τις συνθήκες που επικρατούν σε κάθε χώρα αναφορικά με τις χρηματοοικονομικές δομές. Σε μια χώρα σαν την Ελλάδα, με περιορισμένο βαθμό πιστοληπτικής ικανότητας, η δυνατότητα συγκέντρωσης επενδυτικών κεφαλαίων με ανάλογους τρόπους δεν είναι ιδιαίτερα ρεαλιστική. Συνεπώς, είναι χρήσιμο να εξεταστούν και πιο παραδοσιακές μορφές συλλογικής αυτοχρηματοδότησης, όπως οι μέθοδοι που ακολουθούνται σε συνεταιρισμούς.

Συνήθως, η χρηματοδότηση που προσφέρει το εκάστοτε ευρωπαϊκό πρόγραμμα στήριξης της δημιουργίας clusters δεν ξεπερνάει το 50%, με το υπόλοιπο μέρος της δαπάνης να καλύπτεται από ίδια συμμετοχή των εταιρειών που απαρτίζουν τη συστάδα. Στην Ελλάδα το πρώτο πρόγραμμα που προώθησε τη δημιουργία συστάδων και δικτύων επιχειρήσεων ήταν το πρόγραμμα «Ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών για Έρευνα και Καινοτομία για Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις», που υλοποιήθηκε στα πλαίσια του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης 1994-1999. Ως αποτέλεσμα του προγράμματος, δημιουργήθηκαν 23 συστάδες επιχειρήσεων, με μίνιμουμ έξι μέλη η κάθε μία. Τα μέλη ήταν κυρίως Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις στον κλάδο της μεταποίησης, αλλά και ερευνητικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα. Τα αποτελέσματα

και οι επιπτώσεις των 23 αυτών συστάδων επιχειρήσεων ήταν ενθαρρυντικά σχετικά με την προώθηση της ανταγωνιστικότητας των εταιρειών που συμμετείχαν. Το βασικότερο όμως πρόβλημα ήταν ότι στην πλειοψηφία τους τα clusters αποδείχτηκαν αυτό που έχει καταγραφεί στη διεθνή βιβλιογραφία ως project cluster, δηλαδή διήρκεσαν για όσο υπήρχε το προαναφερθέν πρόγραμμα υποστήριξης.

Στα πλαίσια του Γ' ΚΠΣ, που χρηματοδοτήθηκε για την Ελλάδα μεταξύ 2000-2006, υπήρξε ξεχωριστό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, με στόχο την ενίσχυση της Ανταγωνιστικότητας (Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα), με διαχειριστική αρχή στο Υπουργείο Ανάπτυξης. Στα πλαίσια του συγκεκριμένου Ε.Π. προκηρύχθηκε το πρόγραμμα «Προώθηση της Δικτύωσης των ΜΜΕ (clustering)». Στόχος του προγράμματος ήταν η δικτύωση επιχειρήσεων στους τομείς του μάρκετινγκ και της διαφήμισης των προϊόντων τους, αλλά και ευρύτερα σε ζητήματα μεταφοράς τεχνολογίας ανάμεσα στις επιχειρήσεις. Οι ενταγμένες επιχειρήσεις ήταν κατά βάση μεταποιητικές, με καινοτόμο προσανατολισμό, αλλά και εμπορικές που θα πρόσφεραν τη σχετική υποστήριξη για την καλύτερη διάθεση των προϊόντων των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Το συνολικό κόστος του προγράμματος ανήλθε στα 47 εκ. ευρώ, από τα οποία 23,5 εκ. αποτελούσε δημόσια δαπάνη. Από τις 8 προτάσεις που υποβλήθηκαν εγκρίθηκαν οι τρεις, από τις οποίες τελικά υλοποιήθηκε μόνο η μία. Κατά συνέπεια, το πρόγραμμα σε ό,τι αφορά την υλοποίησή του δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιτυχημένο.

Εκτός από το συγκεκριμένο πρόγραμμα, υλοποιήθηκαν ακόμα δύο δράσεις κατά τη διάρκεια της προγραμματικής περιόδου του Γ' ΚΠΣ. Πρώτη από αυτές ήταν η δράση «Ενίσχυση των πολύ Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων», που προκηρύχθηκε επίσης από το Υπουργείο Ανάπτυξης και αφορούσε δικτύωση επιχειρήσεων και συνεργατικών σχηματισμών. Δεν υποβλήθηκε καμία πρόταση που να

πληροί τους τυπικούς όρους του προγράμματος, με αποτέλεσμα να μην υπάρξει κανένα ενταγμένο έργο. Επίσης, υπήρξε και ένα πρόγραμμα ενίσχυσης clustering στον τομέα του τουρισμού με την ονομασία «Πρώθηση της δικτύωσης των τουριστικών ΜμΕ (clustering)». Ο συνολικός προϋπολογισμός του προγράμματος ανήλθε στα 30 εκ. ευρώ, με 15 εκ. ευρώ να είναι η δημόσια δαπάνη. Εγκρίθηκαν 6 συστάδες επιχειρήσεων, χρηματοδοτήθηκαν τελικά οι 5, αλλά η εγκεκριμένη δημόσια δαπάνη δεν απορροφήθηκε τελικά. Και σε αυτή την περίπτωση, αποδείχτηκε ότι τα σχηματιζόμενα clusters ήταν projects clusters και έχασαν τη δυναμική τους με το τέλος του προγράμματος.

Παρά την αποθαρρυντική κατάσταση αναφορικά με τη δημιουργία clusters κατά τη διάρκεια του Γ΄ ΚΠΣ, υπήρξε μια συγκεκριμένη δράση που χρηματοδοτήθηκε και λειτούργησε με τρόπο υποσχόμενο για τις μελλοντικές προοπτικές των εν λόγω προγραμμάτων. Αφορά την ενίσχυση του cluster Coralia (Ελληνική Πρωτοβουλία τεχνολογικών συνεργατικών σχηματισμών). Στο συγκεκριμένο cluster χρηματοδοτήθηκαν επιχειρήσεις με αυστηρά εξαγωγικό χαρακτήρα στους τομείς της τεχνολογίας. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία χρηματοδοτήθηκε ξεχωριστά από το Υπουργείο Ανάπτυξης ως μονάδα του Ερευνητικού Κέντρου Αθηνά, με συνολικό προϋπολογισμό 9 εκ. ευρώ για δύο χρόνια. Βασικό στοιχείο που συνέβαλε στην επιτυχία του Coralia ήταν η ύπαρξη συνεργατικών σχηματισμών μεταξύ των αρχικά εμπλεκόμενων φορέων πριν από τη χρηματοδότηση του προγράμματος στα πλαίσια του Γ΄ ΚΠΣ. Τέλος, επιμέρους δράσεις ενίσχυσης συστάδων επιχειρήσεων πραγματοποιήθηκαν και στα πλαίσια Κοινοτικών Πρωτοβουλιών που χρηματοδοτήθηκαν από την Ε.Ε. κατά την περίοδο 2000-2006. Η κλίμακα παρέμβασης ήταν σχεδόν πάντα τοπική και χρηματοδοτήθηκαν κατά βάση οριζόντιες συνεργασίες ομοειδών επιχειρήσεων,

για την από κοινού προώθηση των προϊόντων που παράγαν. Για παράδειγμα, στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader+, χρηματοδοτήθηκαν τα λεγόμενα Τοπικά Σύμφωνα Ποιότητας, που σκοπό είχαν να προωθήσουν προϊόντα αγροτουρισμού με σήμα κατατεθέν την περιοχή προέλευσης. Όπως και σε άλλες περιπτώσεις, και σε αυτές οι περισσότερες περιπτώσεις παρεμβάσεις δεν αποδείχθηκαν ανθεκτικές στο πέρασμα του χρόνου μετά την ολοκλήρωση της σχετικής χρηματοδότησης.

Στο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013, το Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα συνέχισε να χρηματοδοτείται έχοντας συγκεκριμένες δράσεις ενίσχυσης των επιχειρηματικών δικτύων και των συστάδων επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, το 2011 προκηρύχθηκε πρόσκληση εκδήλωσης προκαταρτικού ενδιαφέροντος για υποβολή προτάσεων στο πρόγραμμα «Επιχειρηματικοί Συνεργατικοί Σχηματισμοί-Clusters». Προέβλεπε τουλάχιστον 8 συμμετέχοντες φορείς, κυρίως του μεταποιητικού τομέα, αλλά και –σε μικρότερο βαθμό– εμπορικές επιχειρήσεις. Υποβλήθηκαν συνολικά 48 προτάσεις με τον συνολικό αριθμό δυνητικών συμμετεχόντων να φτάνει τις 570 επιχειρήσεις. Με την ολοκλήρωση της πρώτης φάσης, που αφορούσε την υποβολή προτάσεων, το πρόγραμμα αναβλήθηκε λόγω αδυναμίας χρηματοδότησης της δεύτερης φάσης, η οποία αφορούσε την υλοποίηση των εγκεκριμένων clusters.

Η δεύτερη πρωτοβουλία αναφορικά με τη σύσταση και την υποστήριξη clusters ήταν στα πλαίσια πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος για την υποβολή προτάσεων στο πλαίσιο της δράσης «Δημιουργία Καινοτομικών Συστάδων Επιχειρήσεων – Ένα Ελληνικό Προϊόν, μια αγορά: ο Πλανήτης». Η δράση εντάσσεται στο ΕΠ Ανταγωνιστικότητα & Επιχειρηματικότητα (ΕΠΑΕ), το οποίο θα χρηματοδοτήσει σε συνεργασία με τα 5 Περιφερειακά Επιχειρησιακά

Προγράμματα του ΕΣΠΑ με συνολική δημόσια δαπάνη 30 εκ., ενώ υποβλήθηκαν συνολικά 23 αιτήσεις και επιλέχθηκαν 9.

Το 2008 και το 2009 είχαν προκηρυχθεί δύο προγράμματα που αφορούν συστάδες επιχειρήσεων. Το πρώτο ήταν η δεύτερη φάση του προγράμματος «Ενίσχυση Ελληνικών Τεχνολογικών Συνεργατικών Σχηματισμών (cluster) στη Μικροηλεκτρονική», και συγκεκριμένα η Δράση «Δημιουργία Καινοτομικών Συνεργατικών Σχηματισμών (Innovation Clusters)», με δημόσια συγχρηματοδότηση 33 εκατ. ευρώ. Το δεύτερο σχετικό πρόγραμμα ακολούθησε το 2009 και αφορούσε τη δημοσίευση πρόσκλησης προς το Ερευνητικό Κέντρο Αθηνά για την υποβολή προτάσεων έργων (πράξεων), προκειμένου να ενταχθούν και να χρηματοδοτηθούν στο πλαίσιο της κατηγορίας πράξης Τεχνική Υποστήριξη για την υλοποίηση της πράξης Φάση 2 Ενίσχυσης Ελληνικών Τεχνολογικών Συνεργατικών Σχηματισμών στη Μικροηλεκτρονική». Η συνολική δημόσια δαπάνη ανήλθε στα 800.000 ευρώ.

Το 2009 προκηρύχθηκε η Δράση «Συνεργασία 2009», στο πλαίσιο του ΕΠΑΕ και τον Άξονα Προτεραιότητας «Δημιουργία και Αξιοποίηση της Καινοτομίας Υποστηριζόμενη από Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη». Στόχος της δράσης ήταν η ενίσχυση συνεργατικών ερευνητικών και τεχνολογικών έργων μικρής και μεγάλης κλίμακας από συμπράξεις επιχειρήσεων κάθε μεγέθους, ερευνητικών κέντρων/ιστιτούτων, πανεπιστημίων, τεχνολογικών, δημόσιων και άλλων φορέων. Ο συνολικός προϋπολογισμός ανήλθε περίπου στα 95 εκ. ευρώ, ποσό το οποίο επεκτάθηκε κατά 28 εκ. ευρώ.

Το 2011 προκηρύχθηκε η Δράση «Συνεργασία 2011 – Συμπράξεις παραγωγικών και ερευνητικών φορέων σε εστιασμένους ερευνητικούς & τεχνολογικούς τομείς», με αντικείμενο την ενίσχυση της

συνεργασίας ανάμεσα στις επιχειρήσεις και στους ερευνητικούς φορείς της χώρας. Ο συνολικός προϋπολογισμός του προγράμματος ήταν περίπου 85 εκ. ευρώ και υποβλήθηκαν 581 προτάσεις. Υπήρξαν και κάποιες περιορισμένες πρωτοβουλίες ανάπτυξης clusters στα πλαίσια του ΕΠ Ανταγωνιστικότητα, με χαμηλό όμως βαθμό υλοποίησης.

Τέλος, εκτός από τις εκ των άνω προσπάθειες δημιουργίας clusters στην Ελλάδα, αναφέρονται και «εκ των κάτω» αντίστοιχες προσπάθειες, που και πάλι αξιοποίησαν συνήθως ευρωπαϊκή χρηματοδότηση για την πρώτη φάση λειτουργίας τους, όπως το Cluster Βιοενέργειας και Περιβάλλοντος Δυτικής Μακεδονίας (CluBE), που δημιουργήθηκε μέσα από το Πρόγραμμα Proforbiomed, το Ελληνικό Cluster Ξύλου και Επίπλου, το Cluster επιχειρήσεων Μεταλλικών Κατασκευών (Metalmanu), κτλ.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο τρόπος χρηματοδότησης ενός cluster είναι άμεσα εξαρτημένος τόσο από τον κύκλο εργασιών που παράγει (βιωσιμότητα) όσο και από τη θέση του στον κύκλο ζωής που διανύει. Έτσι, αν μια συστάδα επιχειρήσεων βρίσκεται σε εμβρυακό στάδιο, είναι πιο πιθανό να λάβει χρηματοδότηση από κάποιο ευρωπαϊκό πρόγραμμα. Αυτό γιατί η Επιτροπή επιθυμεί να προσφέρει σχετικές χρηματοδοτήσεις σε αναδυόμενους τομείς δραστηριότητας με έντονο εξαγωγικό χαρακτήρα και είναι αμφίβολο το κατά πόσο ένα cluster που λειτουργεί ήδη κάποια χρόνια θα καλύπτει αυτά τα κριτήρια. Συνεπώς, μπορεί να διατυπωθεί η θέση ότι στα πρώτα στάδια μιας συστάδας επιχειρήσεων, οι ενδιαφερόμενοι επιχειρηματίες μπορούν να απευθυνθούν στα σχετικά ευρωπαϊκά προγράμματα προκειμένου να καλύψουν περίπου το 50% της αρχικής επένδυσης. Σε μεταγενέστερα στάδια λειτουργίας όμως, είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό ότι η λειτουργία ενός cluster θα χρειάζεται να είναι αυτοχρηματοδοτούμενη είτε από ενδογενώς παρα-

γόμενα επενδυτικά κεφάλαια, είτε από εξωτερικές χρηματοδοτήσεις από τράπεζες ή άλλους επενδυτικούς οργανισμούς, είτε (συνήθως το ζητούμενο) από αμειβόμενες υπηρεσίες που παρέχει το cluster προς τα μέλη του ή τρίτους.

Συνολικά, η πολιτική clusters στην Ελλάδα έχει υλοποιηθεί στον βαθμό που υπήρξε η αντίστοιχη απαίτηση από τους κανονισμούς λειτουργίας των προγραμματικών περιόδων στήριξης μέσα από τα Διαρθρωτικά Ταμεία. Παρ' όλα αυτά, με μοναδική εξαίρεση το Corallia, η αποτελεσματικότητα των υπόλοιπων παρεμβάσεων υπήρξε περιορισμένη, με χαμηλό επίπεδο συμμετοχής από δυνητικούς φορείς, αλλά και ελλιπή συντονισμό και προγραμματισμό από τις διοικητικές δομές που τα διαχειρίστηκαν.

Επιλογή του τύπου εγκατάσταση ενός cluster ή ενός δικτύου επιχειρήσεων

Παρότι υπάρχουν ορισμένες μεμονωμένες περιπτώσεις clusters και ειδικά δίκτυα επιχειρήσεων που δεν είναι γεωγραφικά συγκεντρωμένα, η γενικότερη τάση σε ό,τι αφορά την επιλογή του τύπου εγκατάστασης μιας συστάδας είναι να έχει τις λειτουργίες της συγκεντρωμένες σε κοντινά σημεία. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να επιτευχθεί η δημιουργία οικονομικών κλίμακας, όπως προκύπτει από τη λειτουργία των επιμέρους επιχειρήσεων σε τομείς δραστηριότητας που είτε ανήκουν στην ίδια παραγωγική αλυσίδα είτε σε καθετοποιημένες διαδικασίες παραγωγής (οικονομίες εντοπιότητας).

Εκτός όμως από τις εσωτερικές των προϊόντων τους σε υπερτοπικές αγορές, οι οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή εγκατάστασης ενός cluster αποτελεί σημαντικό, προσδιοριστικό παράγοντα επιλογής του τύπου εγκατάστασης. Αυτό είναι και ο λόγος που οι περισσότερες συστάδες είναι συγκεντρωμένες σε μεγάλα αστικά κέντρα, τα

οποία προσφέρουν μεγαλύτερες δυνατότητες ζήτησης από περιφερειακές περιοχές.

Αν, από την άλλη, μια συστάδα επιχειρήσεων εγκαθιδρυθεί σε μια περιφερειακή περιοχή, θα χρειαστεί να λάβει υπόψη παραμέτρους όπως οι προσφερόμενες φυσικές υποδομές (οδικά δίκτυα), αλλά και η απόσταση από μεγάλα αστικά κέντρα ή άλλους αναπτυξιακούς πόλους (π.χ. άλλα clusters). Πολύ σημαντική επίσης είναι η προσφορά υπηρεσιών internet στη συγκεκριμένη περιοχή, καθώς πολλές περιφερειακές περιοχές παραμένουν απρόσιτες σε ό,τι αφορά ευρυζωνικές συνδέσεις. Τέλος, η τραπεζική υποδομή χρειάζεται να εξεταστεί προκειμένου να επιλεγεί ο τόπος εγκατάστασης ενός cluster, καθώς η επικοινωνία με τράπεζες ή άλλους επενδυτικούς οργανισμούς θα είναι πολύ συχνή.

Στην περίπτωση δημιουργίας ενός δικτύου επιχειρήσεων, τα μεγέθη είναι πολύ μικρότερα, συνεπώς τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη για την επιλογή του τύπου εγκατάστασης είναι περιορισμένα συγκριτικά με τα clusters. Λόγω του ότι τα δίκτυα επιχειρήσεων δεν εξαρτούν τη λειτουργία τους σε τόσο μεγάλο βαθμό από την εγγύτητα σε πρώτες ύλες, συνθήκες ζήτησης για τις υπηρεσίες που παρέχουν κτλ., υπάρχει η δυνατότητα να είναι εγκατεστημένα σε κοντινά γεωγραφικά σημεία, αλλά όχι να βρίσκονται απαραίτητως σε απόλυτη εγγύτητα. Αυτό συμβαίνει γιατί οι επιχειρήσεις που συμμετέχουν σε ένα δίκτυο δεν απευθύνονται στους ίδιους πελάτες στη βάση ανταγωνιστικών σχέσεων, όπως συμβαίνει στα clusters. Ασκούν συμπληρωματικές λειτουργίες για την εκπόνηση μιας συγκεκριμένης επιχειρηματικής δραστηριότητας και συνεπώς η φυσική παρουσία μίας από τις επιχειρήσεις δεν είναι απαραίτητη.

Παραγωγικοί κλάδοι στους οποίους συνήθως αναπτύσσονται τα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων

Οι παραγωγικοί κλάδοι στους οποίους συναντώνται τα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων ποικίλλουν, αλλά διαθέτουν και κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Οι κλάδοι αυτοί συνήθως είναι καινοτόμοι, βασίζονται είτε στην παροχή νέων υπηρεσιών (επικοινωνίες, internet) είτε σε παραδοσιακούς κλάδους που προσπαθούν να καινοτομήσουν μέσα από τη συνεργασία τους με φορείς παροχής νέων τεχνολογιών. Έτσι, συνήθως παρατηρείται συγκέντρωση συστάδων σε τομείς που αφορούν τις νέες τεχνολογίες (παιχνίδια, υπηρεσίες προγραμματισμού), την Έρευνα και Τεχνολογία (ειδικά σε τομείς υψηλής εξειδίκευσης, όπως νανοτεχνολογία, μικροηλεκτρονική, διαστημικές τεχνολογίες), τις ψηφιακές τεχνολογίες, τις δημιουργικές βιομηχανίες, την παροχή ψυχαγωγίας (entertainment industry), τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (venture capital). Επίσης, είναι πολύ πιθανό η ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών και σε μεταποιητικούς τομείς, όπως το Cluster Βιοέργειας και Περιβάλλοντος στη Δυτική Μακεδονία.

Κριτήρια ένταξης των εταιρειών και μέγεθος του cluster και των δικτύων επιχειρήσεων

Τα κριτήρια με βάση τα οποία εντάσσονται οι επιχειρήσεις στα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων εξαρτώνται τόσο από εξωγενείς όσο και από ενδογενείς ως προς τη λειτουργία τους παραμέτρους. Στους εξωγενείς παράγοντες εντάσσεται το αν υπάρχει συγκεκριμένο πρόγραμμα χρηματοδότησης στο οποίο θα ενταχθεί η σχεδιασμένη επένδυση, αλλά και τον τύπο της αναπτυξιακής στρατηγικής που έχει οριστεί από την περιφέρεια στην οποία εγκαθίσταται. Οι ενδογενείς αφορούν χαρακτηριστικά λειτουργίας των υποψήφιων εταιρειών. Για παράδειγμα, κατά πόσο διαθέτουν εξασφαλισμένη χρηματοδότηση για να συμμετάσχουν στην επένδυση, αλλά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των προτάσεων που η επιχείρηση καταθέτει προκειμέ-

νου να ενταχθεί στη συστάδα. Συνεπώς, εξετάζεται η οικονομική βιωσιμότητα της εν λόγω επένδυσης, αλλά και το κατά πόσο αυτή θα είναι συμπληρωματική στη λειτουργία των άλλων επιχειρήσεων του cluster. Το τελευταίο δε εξαρτάται άμεσα από το είδος των συμπληρωματικότητων που επιδιώκονται μέσα από το cluster. Σε περίπτωση που η συστάδα αφορά καθετοποιημένες παραγωγικές διαδικασίες, θα πρέπει να εξεταστεί το κατά πόσο η εν λόγω επένδυση θα συμβάλει στην παραγωγική διαδικασία. Αν όμως η επένδυση που αφορά τη συστάδα είναι οριζόντια, δηλαδή αφορά ομοειδείς επιχειρήσεις, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε ανάλογους τομείς, τα κριτήρια ένταξης χρειάζεται να λάβουν υπόψη και την «προστιθέμενη αξία» που θα προσφέρει η υποψήφια επιχείρηση στο cluster. Με άλλα λόγια, χρειάζεται να εξεταστεί το κατά πόσο μια ένταξη θα συμβάλει στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας του cluster ή απλώς θα προσφέρει περαιτέρω παραγωγή σε προϊόντα που ήδη προσφέρονται μέσα από εγκεκριμένες επενδύσεις.

Η λογική της «προστιθέμενης αξίας» που προσφέρει μια επιχείρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική στην περίπτωση ενός δικτύου επιχειρήσεων. Καθώς το μέγεθος των δικτύων είναι μικρότερο από τις συστάδες και οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις ασκούν ομοειδείς και όχι ανταγωνιστικές δραστηριότητες, τα κριτήρια ένταξης μιας επιχείρησης είναι εκ των πραγμάτων πιο συγκεκριμένα.

Συμπερασματικά, προκύπτει ότι τα βασικά κριτήρια για την ένταξη μιας επιχείρησης σε ένα cluster ή σε ένα δίκτυο επιχειρήσεων είναι τα εξής:

- Κλάδος δραστηριοποίησης
- Μέγεθος της επιχείρησης
- Χρηματοδοτικά προγράμματα
- Συνάφεια με αναπτυξιακή στρατηγική της διοικητικής, χωρικής ενότητας όπου πραγματοποιείται η παρέμβαση

- Εξαγωγικός προσανατολισμός
- Καινοτόμα προϊόντα
- Συμπληρωματικότητες με υπόλοιπες επιχειρήσεις
- Χρηματοδοτική κατάσταση των επιχειρήσεων

Υπηρεσίες που προσφέρουν τα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων

Τα clusters προσφέρουν φυσικές υποδομές, που μπορεί να είναι μια νέα υποδομή ή μπορούν να ενσωματωθούν σε χώρους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή άλλους, καθώς και άυλες υπηρεσίες. Το cluster, πέρα από τις φυσικές υποδομές και μέσα από την σύνδεσή του με ένα πανεπιστημιακό τμήμα ή ερευνητικό κέντρο, παρέχει τον μηχανισμό που παρακολουθεί και ενημερώνει τις επιχειρήσεις επί τεχνικών θεμάτων της αγοράς, προσελκύει νέους ταλαντούχους δημιουργούς, ενθαρρύνει την ανάληψη ρίσκου από κοινού μεταξύ των μελών του και ενισχύει την παραγωγή νέας τεχνολογικής γνώσης. Επίσης, είναι σε θέση να προσφέρει υπηρεσίες δικτύωσης και προώθησης των συμφερόντων των μελών του (lobbying), κοινής προβολής και προώθησης σε πολλά επίπεδα κτλ., καθώς και αμειβόμενες υπηρεσίες προς τα μέλη του, αλλά και προς τρίτους.

Πολλές φορές, οι υπηρεσίες που προσφέρουν τα clusters μπορεί να είναι ίδιες με αυτές των θερμοκοιτίδων επιχειρήσεων (incubators)³⁷. Συνήθως, αυτό που προσφέρουν οι θερμοκοιτίδες είναι ένα πλήθος παροχών οι οποίες είναι απαραίτητες για την ώριμη ανάπτυξη μιας ιδέας σε επιχείρηση. Αυτές οι παροχές περιλαμβάνουν την τεχνολογική

37. Οι θερμοκοιτίδες (incubators) επιχειρήσεων είναι οργανισμοί που δίνουν τη δυνατότητα σε άτομα με νέες και καινοτόμες ιδέες να τις εξελίσουν μέσα από τη δημιουργία μιας νέας επιχείρησης. Στην ουσία, οι θερμοκοιτίδες μειώνουν το επιχειρηματικό ρίσκο ενός νέου δημιουργού, δίνοντάς του όλα τα απαραίτητα εφόδια στο ξεκίνημα της επιχείρησής του.

υποστήριξη (H/Y, website), τη βοήθεια στην οργάνωση ενός επιχειρηματικού σχεδίου, την εκπαίδευση σε νέες δεξιότητες όσον αφορά τη διοίκηση της επιχείρησης, το marketing και τις νέες τεχνολογίες, τη δικτύωση με άλλες ομοειδείς επιχειρήσεις και δίκτυα επιχειρήσεων, τη διαφήμιση του προϊόντος/ υπηρεσίας, τη συμβουλευτική σε νομικά, οικονομικά/λογιστικά θέματα και ζητήματα που έχουν να κάνουν με την πνευματική ιδιοκτησία, καθώς και τη βοήθεια στην αναζήτηση χρηματοδοτικών πηγών.

Αν όλα τα παραπάνω αφορούν τα clusters, στην περίπτωση των δικτύων επιχειρήσεων τα πράγματα είναι πιο ξεκάθαρα. Οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις ασκούν πολύ συγκεκριμένες λειτουργίες, και συνεπώς ο ρόλος τους είναι προκαθορισμένος.

Οι συνδέσεις μεταξύ των εταιρειών και ο τρόπος λειτουργίας του cluster και των δικτύων επιχειρήσεων

Οι επιχειρήσεις που εντάσσονται στο cluster μπορούν να είναι ομοειδείς, να δραστηριοποιούνται στον ίδιο κλάδο (οριζόντιο cluster, π.χ. συμπληρωματικές υπηρεσίες ή παραγωγικές διαδικασίες, χρήση κοινών εξειδικευμένων εισροών και τεχνολογιών κτλ.) είτε σε διαφορετικούς κλάδους της ίδιας παραγωγικής αλυσίδας (κάθετο cluster, π.χ. παραγωγικές αλυσίδες όπου κάθε επιχείρηση κατέχει διαφορετική θέση στην παραγωγική διαδικασία).

Βάσει των παραπάνω, προκύπτει η διαφοροποίηση των clusters ανάλογα με τους τρόπους με τους οποίους συνδέονται οι επιχειρήσεις στο εσωτερικό τους. Έτσι, μπορεί ένα cluster να αποτελείται από ομογενοποιημένες επιχειρήσεις, που δραστηριοποιούνται στον ίδιο παραγωγικό κλάδο με ισότιμους όρους. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου μία από τις επιχειρήσεις που συμμετέχουν κατέχει ηγετική θέση στο cluster, προωθώντας τις δικές της

επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, τις οποίες οι άλλες επιχειρήσεις ακολουθούν.

Σε περίπτωση ανάπτυξης ενός δικτύου επιχειρήσεων, οι συνδέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων είναι πιο συγκεκριμένες. Για παράδειγμα, μία από τις επιχειρήσεις ασκεί ηγετικό ρόλο στην παραγωγή ενός τελικού προϊόντος και οι υπόλοιπες εταιρείες ασκούν συμπληρωματικό ρόλο προς την επίτευξη του τελικού στόχου. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι ο τρόπος λειτουργίας ενός δικτύου επιχειρήσεων είναι συγγενικός με τον αντίστοιχο τρόπο λειτουργίας ενός οριζόντιου cluster, σε πολύ μικρότερο ασφαλώς μέγεθος.

Συνδέσεις του cluster με την τοπική και διεθνή οικονομία

Ο σκοπός δημιουργίας μιας συστάδας επιχειρήσεων είναι η παραγωγή προϊόντων ανταγωνιστικών στη διεθνή αγορά, με σαφή εξαγωγικό προσανατολισμό. Αυτό βέβαια σε πρώτο βαθμό επιτυγχάνεται μέσα από τη διασύνδεση του cluster με την τοπική (περιφερειακή και εθνική) οικονομία από την άποψη της ζήτησης των προϊόντων που προσφέρουν οι επιχειρήσεις οι οποίες εδρεύουν στα clusters. Γι' αυτό τον λόγο, είναι σημαντική η αποτύπωση των αναγκών της εθνικής αγοράς παράλληλα με τον εντοπισμό των δυνατοτήτων εξαγωγών των παραγόμενων προϊόντων, καθώς και η εξειδίκευση τους με βάση τις αναπτυξιακές ανάγκες της πόλης και της περιφέρειας.

Θέσεις εργασίας που δημιουργούνται

Εκτός από τις λειτουργίες αύξησης της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών στις οποίες εγκαθίσταται, ένα cluster, όπως και ένα δίκτυο επιχειρήσεων, έχουν πολύ σημαντικές προοπτικές ως μηχανισμοί καταπολέμησης της ανεργίας σε τοπικό επίπεδο. Η

εντοπιότητα της λειτουργίας του cluster και του επιχειρηματικού δικτύου σημαίνει ότι οι ανάγκες που θα εμφανίσει σε εργατικό δυναμικό χρειάζεται να καλυφθούν από το τοπικό και περιφερειακό εργατικό δυναμικό. Μια τέτοια στρατηγική μπορεί να αποδειχτεί πολύ χρήσιμη στη σημερινή συγκυρία αλματώδους αύξησης της ανεργίας, ειδικά σε περιφερειακό επίπεδο.

Λόγοι επιτυχίας και αποτυχίας ενός cluster και ενός δικτύου επιχειρήσεων

Οι βασικοί λόγοι που καθορίζουν τον βαθμό επιτυχίας ενός cluster είναι ο βαθμός εταιρικότητας που αναπτύσσεται ανάμεσα στις επιχειρήσεις οι οποίες συμμετέχουν, ο βαθμός εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας που διαμορφώνεται ανάμεσά τους, αλλά και η διάχυση πληροφορίας στα μέλη του συνεργατικού σχηματισμού. Βασικό στοιχείο ασφαλώς είναι η εξασφάλιση χρηματοδότησης, η οποία θα εγγυηθεί τη συνέχιση του δημιουργημένου cluster. Η συνέχιση της χρηματοδότησης εξαρτάται άμεσα από τις προηγούμενες παραμέτρους. Ακόμα η ύπαρξη μια ικανής μάζας επιχειρήσεων που εκδηλώνουν ενδιαφέρον να συμμετέχουν στο cluster, και άρα η ύπαρξη μιας αντίστοιχης μεγάλης αγοράς επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου (ή συμπληρωματικών κλάδων), είναι μια παράμετρος που επηρεάζει τη λειτουργία του cluster, όπως και ο βαθμός ενσωμάτωσης νέων τεχνολογιών μέσα στο cluster, μέσα και από τη συνεργασία με ένα πανεπιστημιακό τμήμα ή ινστιτούτο.

Οι λόγοι για τους οποίους ενδέχεται να αποτύχει ένα cluster είναι αρκετοί. Το περιορισμένο επίπεδο συμπληρωματικότητας των δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων που έχουν ενταχθεί στη συστάδα είναι ο βασικότερος από αυτούς. Αυτό συμβαίνει όταν οι συνέργειες που προγραμματίζονται να σχηματιστούν ανάμεσα στις επιχειρήσεις στη φάση του σχεδιασμού του cluster δεν επιτυγχάνουν τελικά. Κάτι τέτοιο ενδέχεται να συμβεί είτε για εξωγενείς λό-

γους (για παράδειγμα, μειωμένη ζήτηση για τα παραγόμενα προϊόντα, ως αποτέλεσμα της αρνητικής οικονομικής συγκυρίας), είτε ενδογενείς (για παράδειγμα, δυσκολίες συνεννόησης και δημιουργίας κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσα στις επιχειρήσεις).

Ως αποτέλεσμα του τρόπου λειτουργίας ενός δικτύου επιχειρήσεων, οι ίδιοι λόγοι με αυτούς που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο ενδέχεται να οδηγήσουν στην αποτυχία εφαρμογής ενός σχεδιασμένου δικτύου. Ο πιο σημαντικός όμως λόγος αποτυχίας ενός δικτύου επιχειρήσεων είναι η ελλιπής αποτύπωση των αναγκών που επιλέγει να καλύψει το δίκτυο στην πρώτη φάση λειτουργίας του.

Φάσεις ανάπτυξης των clusters

Πρώτη φάση: Αποτύπωση πιθανών clusters

- Έρευνα αγοράς για τον εντοπισμό «κενών» στην αγορά.
- Καταγραφή των τάσεων της αγοράς κατά τη διάρκεια των πρόσφατων χρονικών περιόδων.
- Καταγραφή των ευρωπαϊκών ή εθνικών προγραμμάτων που συγχρηματοδοτούν τη δημιουργία cluster.
- Επιλογή των τομέων παραγωγικής δραστηριότητας, όπου θα εστιάσει τη λειτουργία του το cluster.
- Αποτύπωση των αναγκών των πιθανών ενδιαφερομένων (συνεντεύξεις, focus groups).
- Χάραξη μιας στρατηγικής για το cluster με βάση τα αποτελέσματα του δεύτερου βήματος.
- Παροχή υποστήριξης στην καινοτομία και την τεχνολογική υπεροχή.
- Ανάγκη για αύξηση της περιφερειακής ανταγωνιστικότητας και της θέσης στη διεθνή τεχνολογία και στον ανταγωνισμό στην αγορά.
- Κατανόηση των τεχνολογικών αναγκών της βιομηχανίας.

- Βελτίωση προσόντων διευθυντικών στελεχών.
- Αξιοποίηση των ειδικοτήτων.
- Ανάπτυξη κουλτούρας συνεργασίας ανάμεσα στους πιθανούς εμπλεκόμενους.
- Ενημέρωση και ενθάρρυνση των επιχειρήσεων για τα οφέλη από τη συμμετοχή τους σε συστάδες επιχειρήσεων.
- Δημιουργία τεχνολογικής πλατφόρμας που θα διευκολύνει τη διάχυση της τεχνολογίας στο cluster.
- Εξασφάλιση και οριστικοποίηση της τελικής συναίνεσης των ενδιαφερόμενων για συμμετοχή στο cluster.
- Αποτύπωση και αξιοποίηση όλων των πιθανών χρηματοδοτικών εργαλείων τόσο από το κράτος όσο και από τράπεζες ή άλλους επενδυτικούς οργανισμούς.

Δεύτερη φάση: Προσέγγιση αναδυόμενων clusters

- Ενίσχυση του θεσμικού περιβάλλοντος προκειμένου να διευκολυνθεί η ανάπτυξη του cluster.
- Οι τοπικοί δημόσιοι οργανισμοί (ΟΤΑ) και οι περιφερειακές ενότητες χρειάζεται να εμπλακούν πιο ενεργά σε αυτό το στάδιο.
- Παροχή υποστήριξης για τη λειτουργία του cluster με βάση τις ανάγκες που προέκυψαν από την πρώτη φάση, αλλά και τις συνθήκες όπως αποτυπώνονται στη φάση της υλοποίησης.
- Διαχείριση της ανάπτυξης του προς ανάπτυξη cluster.
- Ενίσχυση των τοπικών δικτύων συνεργασίας μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα.
- Αποτύπωση της «προστιθέμενης αξίας» που προσφέρει κάθε επιχείρηση στη συστάδα.
- Επιστημοποίηση της αποδοχής και συναίνεσης σύστασης ενός cluster από τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις.
- Σύσταση του φορέα διαχείρισης που θα αναλά-

βει την εποπτεία, υλοποίηση και παρακολούθηση των δραστηριοτήτων του cluster.

- Σχεδιασμός της στρατηγικής ανάπτυξής του.
- Εκπόνηση του σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη ενός εκκολλητού cluster.
- Προσδιορισμός των στόχων επίτευξης και των ρόλων των συμμετεχόντων επιχειρήσεων και τα αναμενόμενα οφέλη από τη λειτουργία του cluster.
- Επικοινωνιακή προώθηση των δραστηριοτήτων του cluster.
- Παροχή υπηρεσιών μεταφοράς τεχνολογίας από τον φορέα υλοποίησης.

Τρίτη φάση: ανάπτυξη θεσμικής συνεργασίας των clusters

- Υποστήριξη της διαδικασίας ανάπτυξης των «ώριμων» συνεργατικών σχηματισμών, όπου έχει πλέον διαμορφωθεί η κρίσιμη μάζα επιχειρήσεων για τον σχηματισμό clusters με συγκεκριμένο γεωγραφικό προσδιορισμό.
- Διαβεβαίωση ότι οι παρεμβάσεις που υλοποιούνται διαθέτουν επάρκεια πόρων σε βάθος χρόνου.
- Ο φορέας διαχείρισης του προγράμματος cluster παρέχει εξειδικευμένες υπηρεσίες κατά τη λειτουργία και επέκταση των clusters, όπως υποστήριξη
 - για τη διαδικασία διεθνοποίησής τους,
 - για τη διακρατική συνεργασία τους,
 - για τη δικτύωσή τους με άλλα clusters.
- Ανάπτυξη ενεργειών διεθνούς marketing.
- Δικτύωση μεταξύ λειτουργούντων clusters με παρεμφερές θεματικό αντικείμενο.
- Υποστήριξη της συμμετοχής σε διακρατικά έργα συνεργασίας.
- Προώθηση της κοινής συμμετοχής σε ερευνητικά/χρηματοδοτικά προγράμματα της ΕΕ.
- Εκπόνηση σχεδίων δράσης και ερευνών αγοράς για τις δυνατότητες διεξόδου σε

αγορές του εξωτερικού.

- Ανάδειξη της σημασίας της δραστηριότητας ενός προγράμματος cluster.
- Ανάπτυξη συνεργασιών του cluster με τις δημόσιες αρχές και λοιπούς φορείς.
- Δημιουργία ενός φορέα αρωγού (π.χ. ένα επιμελητήριο ή ένας σύνδεσμος) που αναλαμβάνει την εποπτική καθοδήγηση των clusters στις συνδιαλλαγές τους με τις περιφερειακές-κρατικές αρχές και διευκολύνει την ανάληψη πρωτοβουλιών για την ενίσχυση της λειτουργίας τους (π.χ. εξασφάλιση δημόσιας χρηματοδότησης, παραχώρηση δημόσιας έκτασης για εγκατάσταση υποδομών, εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού στην περιφέρεια κ.ο.κ.).

Φάσεις ανάπτυξης δικτύων επιχειρήσεων

Το αρχικό βήμα στην ανάπτυξη ενός δικτύου επιχειρήσεων αποτελεί η αποτύπωση της ανάγκης που σκοπεύει να καλύψει το δίκτυο, με άλλα λόγια ο προσδιορισμός των στόχων του δικτύου. Η αναζήτηση των πιθανών συνεργαζόμενων εταιρειών είναι το επόμενο βήμα, στο οποίο πρέπει να ληφθούν υπόψη παράγοντες όπως: η συμπληρωματικότητα της λειτουργίας των επιχειρήσεων, τα κοινά επιχειρηματικά ενδιαφέροντα και η δυνατότητα ανάπτυξης κουλτούρας συνεργασίας ανάμεσα στους εμπλεκόμενους εταίρους.

Το επόμενο βήμα μετά τον εντοπισμό των συνεργατών είναι η αποσαφήνιση του χρονικού ορίζοντα για τον οποίο θα λειτουργήσει το δίκτυο επιχειρήσεων. Όπως αναφέρθηκε, τα δίκτυα επιχειρήσεων καθιερώνονται με πολύ συγκεκριμένη παραγωγική στόχευση, η οποία είναι πολύ πιο περιορισμένη συγκριτικά με τα clusters. Συνεπώς, είναι απαραίτητο να καθοριστεί ο χρόνος (συνήθως από ένα έως τρία χρόνια) κατά τον οποίο θα λειτουργήσει το δίκτυο.

Το τελευταίο βήμα είναι ο καθορισμός της θεσμικής και νομικής μορφής που θα λάβει η συνεργασία ανάμεσα στα μέλη του δικτύου. Στις περισσότερες περιπτώσεις, επιλέγονται χαλαρότερες μορφές συνεργασίας από τα clusters, προκειμένου να είναι περισσότερο ευέλικτη η λειτουργία του δικτύου. ■

Κεφάλαιο 4: Παρουσίαση καλών πρακτικών clustering σε πόλεις της Ελλάδας και σε άλλα μητροπολιτικά κέντρα της Ευρώπης

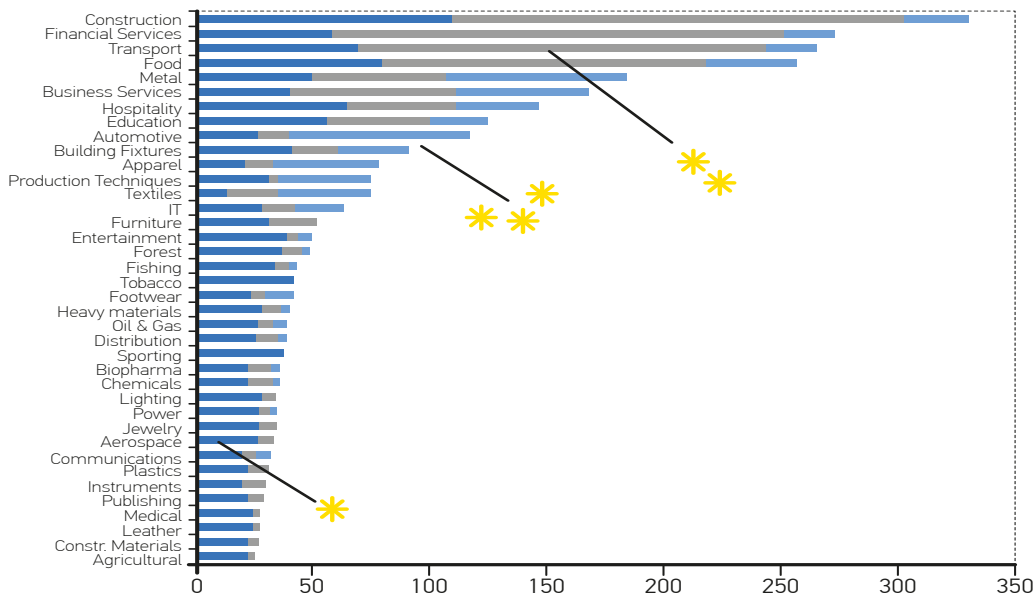
Στην Ευρώπη υπάρχει σήμερα ένας μεγάλος αριθμός από clusters που δημιουργήθηκαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες μέσα από τοπικές και περιφερειακές πρωτοβουλίες, ως απάντηση σε ευρωπαϊκές ή εθνικές προσκλήσεις δημιουργίας clusters. Μια σημαντική προσπάθεια καταγραφής τους είναι το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Clusters (European Cluster Observatory), το οποίο δημιουργήθηκε επίσης μέσα από ένα ευρωπαϊκό έργο και φιλοξενείται σήμερα από το Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης.

Το Παρατηρητήριο συγκεντρώνει σήμερα (2014) στοιχεία από περισσότερα από 2.000 clusters σε 409 περιφέρειες χωρών της Ευρώπης, συμπερι-

λαμβανομένων και κρατών μη μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ρωσία και η Ουκρανία.

Οι δείκτες που χρησιμοποιεί καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα από την οικονομία, την απασχόληση, την έρευνα, ενώ επιπλέον έχει και ένα σύστημα μέτρησης με αστέρια, όπου το κάθε ένα από τα αστέρια καταδεικνύει το μέγεθος, την εξειδίκευση και την επικέντρωση του cluster. Το αποτέλεσμα της αξιολόγησης αυτής απεικονίζεται στην εικόνα που ακολουθεί, όπου εμφανίζονται τα 30 κορυφαία clusters ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, σύμφωνα με την κατάταξη των αστεριών.

Εικόνα 3. Κατάταξη με αστέρια: Ευρωπαϊκά Clusters ανά κλάδο

(Πηγή: European Clusters Observatory)

Το Παρατηρητήριο καλύπτει σήμερα 37 βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας και 303 επιμέρους κλάδους επιπέδου NACE. Ένα παράδειγμα χάρτη με κατάταξη αστέρων δίνεται στη συνέχεια για την περίπτωση της κοσμηματοποιίας (jewellery), που ενδιαφέρει ειδικότερα και την Αθήνα.

Τα αστέρια παρέχουν μια σαφή ένδειξη για το κατά πόσο ένα cluster έχει φτάσει σε μια κρίσιμη μάζα εξειδίκευσης, έτσι ώστε να αναπτύσσει πλέον ροές γνώσης (spill-overs) και εσωτερικές και εξωτερικές διασυνδέσεις των μελών του. Κρίσιμοι παράγοντες για την απεικόνιση αυτού του σταδίου είναι το μέγεθος του cluster, ο βαθμός εξειδίκευσής του και το εύρος στο οποίο η περιοχή του cluster προσανατολίζεται προς την παραγωγή στους σχετικούς κλάδους και στις βιομηχανίες που απαρτίζουν το cluster. Έτσι, ένα cluster παίρνει ένα αστέρι για κάθε ένα από τα παρακάτω κριτήρια που καλύπτει:

Μέγεθος: Εφόσον το cluster βρίσκεται στο ανώτερο 10% όλων των ευρωπαϊκών clusters της ίδιας κατηγορίας όσον αφορά τον αριθμό των εργαζομένων.

Εξειδίκευση: Εφόσον το ποσοστό απασχόλησης στη συγκεκριμένη κατηγορία του cluster ως προς το συνολικό ποσοστό απασχόλησης στην περιφέρειά του υπερβαίνει το διπλάσιο του αντίστοιχου ποσοστού της

συνολικής ευρωπαϊκής απασχόλησης σε αυτή την κατηγορία προς την απασχόληση όλων των ευρωπαϊκών περιφερειών.

Εστίαση: Εφόσον το cluster βρίσκεται στο ανώτερο 10% του μεγαλύτερου ποσοστού απασχόλησης στο cluster προς το συνολικό ποσοστό απασχόλησης στην περιφέρεια.

Εικόνα 4. Κατάταξη με αστέρια των clusters κοσμηματοποιίας

(Πηγή: European Clusters Observatory)

Ο χάρτης αυτός προκύπτει διαδραστικά από επιλογές που θέτει ο χρήστης στο μενού του Παρατηρητηρίου, όπως φαίνεται και στην εικόνα που ακολουθεί, όπου απεικονίζεται το μενού επιλογής των δεδομένων.

Εικόνα 5. Μενού επιλογής δεδομένων στο clusterobservatory.eu

Code	Region	Year	
FR02	Provence-Alpes-Côte d'Azur	2011	Jewellery and precious metals
FR03	Corse	2011	Jewellery and precious metals
GR11	Anatoliki Makedonia Thraki	2011	Jewellery and precious metals
GR12	Kentriki Makedonia	2011	Jewellery and precious metals
GR13	Dytiki Makedonia	2011	Jewellery and precious metals
GR14	Thessalia	2011	Jewellery and precious metals
GR21	Ipsaris	2011	Jewellery and precious metals
GR23	Dyoni Ellada	2011	Jewellery and precious metals
GR24	Sterea Ellada	2011	Jewellery and precious metals
GR25	Peloponnisos	2011	Jewellery and precious metals
GR30	Aziki	2011	Jewellery and precious metals
GR41	Vorvo Agais	2011	Jewellery and precious metals
GR42	Nosis Agais	2011	Jewellery and precious metals
GR43	Kriti	2011	Jewellery and precious metals
HR09	Hrvatska	2011	Jewellery and precious metals
CZ10	Kocpe-Plavyanovag	2011	Jewellery and precious metals
CZ21	Kocpe-Dunantul	2011	Jewellery and precious metals
CZ22	Nyugat-Dunantul	2011	Jewellery and precious metals
CZ23	Del-Dunantul	2011	Jewellery and precious metals

Περνώντας από το γενικό επίπεδο της συνολικής εικόνας των clusters στον ευρωπαϊκό χώρο προς το επίπεδο των ίδιων των clusters, είναι ενδιαφέρουσα η παρουσίαση ορισμένων σημαντικών παραδειγμάτων ανάπτυξης συνεργατικών σχηματισμών από την Ευρώπη, και ειδικότερα από την Ελλάδα, ιδιαίτερα σε μητροπόλεις και μεγάλες πόλεις. Πρόκειται για clusters που αναπτύσσονται σε επιμέρους ομαδοποιήσεις, είτε πρόκειται για «αυθόρμητα» (spontaneous) είτε «εκ των κάτω προς τα άνω (bottom-up) clusters, είτε πρόκειται για clusters που υπήρξαν αποτέλεσμα σχεδιασμού και υλοποίησης συγκεκριμένων πρωτοβουλιών, είτε πρόκειται για clusters που αναπτύσσονται σε παραδοσιακούς ή σύγχρονους κλάδους της οικονομίας.

Τα κριτήρια επιλογής των παρακάτω περιπτώσεων καλών πρακτικών είναι:

- α) η τάση για δημιουργία καινοτομικών διαδράσεων,
- β) η εμπλοκή μικρομεσαίων επιχειρήσεων, και ιδιαίτερα αυτών που ειδικεύονται σε παραδοσιακούς κλάδους της οικονομίας και
- γ) η έμφαση σε περιπτώσεις που ενισχύονται από τη νέα οικονομία της δημιουργικότητας.

Clusters σε τομείς σύγχρονων τεχνολογιών

Kista Science City, Στοκχόλμη³⁸

Στην περιοχή Kista στη Στοκχόλμη αναπτύσσεται ένα Cluster Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ICT), προσελκύοντας μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων και ερευνητικών φορέων. Το cluster αυτό προσφέρει έναν τόπο αλληλεπίδρασης των φορέων και των επιχειρήσεων που συμμετέχουν, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα τη διαρκή παραγωγή νέας γνώσης, αλλά και νεοφυών επιχειρήσεων (start-ups), που αξιοποιούν και κεφαλαιοποιούν τη γνώση αυτή, συνεισφέροντας σημαντικά στην ανάπτυξη της Στοκχόλμης σε μια Έξυπνη πόλη.

Forum Virium Smart City project Area³⁹

Helsinki Smart City: Το Forum Virium Smart City project Area είναι μια πλατφόρμα για την ανάπτυξη ψηφιακών αστικών υπηρεσιών που διευκολύνουν τη ζωή και τη μετακίνηση στην πόλη. Λειτουργώντας στην ουσία ως Living Lab, επιτρέπει τη δοκιμή σε πραγματικές συνθήκες ενός μεγάλου αριθμού νέων ψηφιακών υπηρεσιών, που διευκολύνουν την καθημερινότητα του πολίτη. Ενισχύοντας δε τη λογική των ανοιχτών δεδομένων στο κοινό, το cluster αυτό προωθεί στην ουσία τη δημιουργία νέων, πιο ευέλικτων υπηρεσιών από εταιρείες πληροφορικής, οι οποίες για τον λόγο αυτό προσελκύνονται στην περιοχή και αναπτύσσουν σημαντικές δραστηριότητες.

Amsterdam Smart City⁴⁰

Η πρωτοβουλία Amsterdam Smart City (ASC) είναι μια πλατφόρμα καινοτομίας της ευρύτερης μητροπολιτικής περιοχής του Άμστερνταμ, με στόχο τη συνένωση δυνάμεων από επιχειρήσεις, ερευνητικά κέντρα, τον δήμο και τους πολίτες σε ό,τι αφορά τη σύλληψη και την υλοποίηση καινοτόμων ιδεών και λύσεων σε αστικά θέματα. Με πάνω από 100 εταίρους, έχει πλέον εξελιχθεί σε ένα cluster που τα μέλη του συμμετέχουν (2009) σε πάνω από 70 projects.

Manchester Media City⁴¹

Πρόκειται για μια περιοχή της πόλης του Manchester στην Αγγλία, όπου έχει συγκεντρωθεί ένας μεγάλος αριθμός παραγωγών για μέσα μαζικής ενημέρωσης, μεταξύ των οποίων το BBC και το ITV. Σε συνδυασμό με την εγκατάσταση επιχειρήσεων στον χώρο της πληροφορικής, δημιουργούνται διαρκώς νέες επιχειρήσεις (start-ups), με αποτέλεσμα να δημιουργούνται επίσης νέες θέσεις εργασίας και ένας διαρκώς αυξανόμενος κύκλος εργασιών.

Corallia⁴²

Το Corallia είναι μια πρωτοβουλία για τη δημιουργία Τεχνολογικών Συνεργατικών Σχηματισμών που δημιουργήθηκε εκ των άνω προς τα κάτω (προσέγγιση top-down) στα πλαίσια μιας προκήρυξης του Υπουργείου Ανάπτυξης για τη δημιουργία Συνεργατικών Σχηματισμών. Εδρεύει στην Αθήνα, και ειδικότερα στο Μαρούσι, και μέχρι σήμερα έχει δημιουργήσει 3 clusters σε τομείς υψηλής τεχνολογίας:

38. <http://goo.gl/t5aYSZ>

39. <http://goo.gl/DwGI2D>

40. <http://goo.gl/8f2LCJ>

41. <http://goo.gl/ZT11Em>

42. <http://goo.gl/6DVv14>

- το mi-Cluster (Συνεργατικός Σχηματισμός Συστημάτων και Εφαρμογών Νανο και Μικροηλεκτρονικής)
- το si-Cluster (Συνεργατικός Σχηματισμός Διαστημικών Τεχνολογιών και Εφαρμογών)
- το gi-Cluster (Συνεργατικός Σχηματισμός στις Τεχνολογίες Παιγνίων και Δημιουργικού Περιεχομένου)

Στόχος του Corallia είναι η δημιουργία οικοσυστημάτων καινοτομίας και η ανάπτυξη αξίας σε αυτά τα οικοσυστήματα, μέσα από την παροχή εξειδικευμένης γνώσης και υποστήριξης προς τα μέλη των clusters. Μια πιο αναλυτική περιγραφή των λειτουργιών του Corallia υπάρχει σε επόμενο κεφάλαιο.

Clusters παραδοσιακών κλάδων της οικονομίας

Copenhagen Cleantech Cluster⁴³

Το Cluster Copenhagen Cleantech είναι ένα cluster στην περιοχή της πρωτεύουσας της Δανίας το οποίο ενσωματώνει δύο βασικές κατευθύνσεις δραστηριοποίησής του: την ενέργεια και το περιβάλλον. Εντός αυτών των βασικών κατευθύνσεων, τα σημαντικότερα πεδία δραστηριοποίησης των μελών του αφορούν την παραγωγή ανανεώσιμων μορφών ενέργειας, τη μείωση των απορριμμάτων, καθώς και της μόλυνσης των ορυκτών καυσίμων και της ρύπανσης του περιβάλλοντος. Το CCC αποτελεί προϊόν συνένωσης δύο προηγούμενων μικρότερων clusters, του Cleantech Cluster και του LEAN Energy Cluster, με στόχο τη συγκέντρωση των προσπάθειών και την επίτευξη οικονομικών κλίμακας.

Prato textile industrial district⁴⁴

Πρόκειται για μια βιομηχανική συνοικία που αναπτύχθηκε στη διάρκεια δεκαετιών (1970-) στο Πράτο, με αντικείμενο την κατεργασία και τη μεταποίηση υφασμάτων. Όπως στις περισσότερες περιοχές της «Τρίτης Ιταλίας», η ανάπτυξη του Πράτο βασίστηκε κατά κύριο λόγο στην κοινή υλοποίηση δράσεων και ενεργειών από τις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις, όπως η κοινή προμήθεια πρώτων υλών, η από κοινού εκτέλεση παραγγελιών, η από κοινού επέκταση σε νέες αγορές κτλ. Η πρόκληση για το Πράτο σήμερα είναι διπλή: να αντιμετωπίσει την παγκοσμιοποίηση της αγοράς σε διεθνές επίπεδο και τον ανταγωνισμό στην περιοχή του από μια αυξανόμενη κινεζική κοινότητα. Πιθανές λύσεις για την κρίση βρίσκονται στη διεύρυνση της συνεργασίας των ΜμΕ με τεχνολογικά και ερευνητικά ιδρύματα, για την αύξηση της καινοτομίας και τη μετατροπή τους σε cluster, καθώς και στην αλληλεπίδραση με άλλους τομείς (π.χ. νανοτεχνολογία, νέα υλικά κτλ.) για την παραγωγή νέων διαφοροποιημένων καινοτόμων προϊόντων.

Clusters δημιουργικών βιομηχανιών

22@ Barcelona Innovation District⁴⁵

Η Συνοικία Καινοτομίας 22@ της Βαρκελώνης (22@ Barcelona Innovation District) αποτελεί προσπάθεια να αναζωογονηθεί η υποβαθμισμένη περιοχή στην πρωτεύουσα της Καταλονίας. Η συνοικία Poblenou στην περιοχή San Martí αποτέλεσε το κέντρο της όλης επιχείρησης, που είχε ως αποτέλεσμα να μετατραπεί σε μια συνοικία γνώσης και καινοτομίας. Ξεκινώντας ως μια κυβερνητική πρωτοβουλία, η Συνοικία 22@ Barcelona Innovation φιλοξενεί σή-

43. <http://goo.gl/AqLBwR>

44. <http://goo.gl/C1FETi>

45. <http://goo.gl/GAht3E>

μετα 5 clusters έντασης γνώσης: ICT, media, bio-chemical, Ενέργειας και Σχεδίου (design). Στην περιοχή βρίσκονται πολλές εταιρείες, επιχειρήσεις και εμπορικά μαγαζιά, τα μισά από τα οποία μεταγκαταστάθηκαν εκεί μετά το 2000 που ξεκίνησε η όλη προσπάθεια.

Βαλαωρίτου, Θεσσαλονίκη

Στην ευρύτερη περιοχή της Βαλαωρίτου στη Θεσσαλονίκη, μια συνοικία δημιουργήθηκε από το «μηδέν» στη θέση μιας περιοχής όπου είχε ακμάσει ένας άλλοτε ισχυρός μεταποιοτικός και εμπορικός τομέας της πόλης. Ειδικότερα, επί αρκετές δεκαετίες στην περιοχή αυτή είχε τη βάση του ένας μεγάλος αριθμός πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων μεταποίησης υφασμάτων και ενδυμάτων, καθώς και εμπορικών καταστημάτων που συνδεόταν με τον κλάδο. Η κρίση που έπληξε τον κλάδο οδήγησε στο κλείσιμο ενός μεγάλου αριθμού μεταποιοτικών επιχειρήσεων, συμπαρασύροντας στην πορεία τους και τις αντίστοιχες εμπορικές. Έτσι, σε μια περιοχή πολύ κοντά στο κέντρο της Θεσσαλονίκης και σε πολύ κοντινή απόσταση από σημεία σημαντικής λειτουργίας της πόλης (Λιμάνι, Δικαστήρια, Λαδάδικα κτλ.), προέκυψαν σε σύντομο χρονικό διάστημα πολλά ελεύθερα καταστήματα και βιοτεχνικοί χώροι, όχι μόνο σε ισόγεια αλλά και σε ορόφους. Αυτό προέκλυσε μεγάλο αριθμό ελευθέρων επαγγελματιών, όπως δικηγόρους, αλλά και καλλιτέχνες, συναφείς επιχειρήσεις κτλ. Επιπλέον, δεδομένης της απουσίας κατοικιών λόγω της προηγούμενης χρήσης της περιοχής, πολλά μαγαζιά διασκέδασης, όπως εστιατόρια, μπαρ κ.ά., βρήκαν εδώ φθηνή στέγη και εκμεταλλεύθηκαν την απουσία ορίων στην ένταση της μουσικής. Το αποτέλεσμα είναι μια διαρκώς αυξανόμενη τάση εγκατάστασης ενός μεγάλου φάσματος ανθρώπων του πνεύματος σε μια εκ των κάτω προς τα άνω προσέγγιση (bottom-up approach), αναδεικνύοντας την περιοχή και βελτι-

ώνοντας την εικόνα της ως τόπου προσέλκυσης και νέων ενδιαφερομένων κ.ο.κ.

Εικόνα 6. Άποψη της Βαλαωρίτου

Μέσα σε αυτό το κλίμα, η προσπάθεια δημιουργίας ενός Cluster Δημιουργικότητας έχει ως βάση την Πλατφόρμα Δημιουργικότητας (Creativity Platform) που δημιουργήθηκε στην περιοχή, με στόχο να επιταχυνθεί η διαδικασία παραγωγής και διάχυσης νέας γνώσης, συμβάλλοντας στη δημιουργία προσιθήμενης αξίας στην ευρύτερη περιοχή και τελικά σε ολόκληρη τη Θεσσαλονίκη.

Συμπεράσματα

Όλα τα παραπάνω παραδείγματα, ανεξαρτήτως της αρχικής τους προέλευσης ή του τρόπου δημιουργίας, επιβεβαιώνουν τη σπουδαιότητα και τη σημασία των clusters για την περιφερειακή και ιδιαίτερα για την αστική ανάπτυξη: Είτε πρόκειται για παραδείγματα clusters που ξεκίνησαν «αυθόρμητα» ή εκ των «κάτω προς τα άνω», με την έννοια της αξιοποίησης εκ μέρους της επιχειρηματικότητας ορισμένων ευνοϊκών συνθηκών αγοράς, είτε για στοχευμένες προσπάθειες δημιουργίας τοπικών πόλων αριστείας, μέσα από την ίδρυση και τη λειτουργία πόλων συγκέντρωσης γνώσης, τα οφέλη για την ευρύτερη

περιοχή και τον γενικότερο κοινωνικοοικονομικό ιστό της πόλης που τα φιλοξενεί είναι πολλαπλά. Έτσι, η αύξηση του κύκλου εργασιών, η βελτίωση των ποσοστών απασχόλησης, η δημιουργία μεγάλου αριθμού επιχειρήσεων, και ιδιαίτερα νεοφυών επιχειρήσεων (start-ups) κτλ., επιδρούν θετικά στη μικρο- και μακροοικονομία της περιοχής, καθώς, πέρα από τη βελτίωση αυτών καθαυτών των δεικτών, δημιουργούν και μια θετική ψυχολογία για την τοπική κοινωνία, που με τη σειρά της έχει ως σύνθητες αποτέλεσμα την προσέλκυση νέων επενδύσεων κ.ο.κ.

Είναι σημαντικό πως τα παραδείγματα αυτά προσεγγίζουν την πραγματικότητα της πόλης της Αθήνας από διαφορετικές οπτικές γωνίες: έτσι, τα παραδείγματα νέων σύγχρονων τεχνολογιών ενισχύουν το παράδειγμα του πειράματος του Corallia στα προάστια μιας μεγαλόπολης, ενώ το παράδειγμα της Βαλαωρίτου και της Βαρκελώνης προσεγγίζουν περισσότερο την κατάσταση στο κέντρο της Αθήνας, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, παρουσιάζουν παραπλήσια κατάσταση όσον αφορά την «εγκατάλειψη» παλαιότερων κτισμάτων ή και οικοδομικών τετραγώνων, υποβάθμιση αυτών με πτώση τιμών ακινήτων, κάτι που ήδη έχει οδηγήσει σε προσέλκυση ελευθέρων επαγγελματιών, ιδιαίτερα του δημιουργικού τομέα κτλ.

Δεδομένης όμως της μεγαλύτερης ανάπτυξης του επιχειρήματος της Βαρκελώνης, το πείραμα αυτό παρουσιάζεται αρκετά διεξοδικότερα στη συνέχεια, ώστε να μπορέσει κανείς να αντλήσει χρήσιμα συμπεράσματα για την περίπτωση της ανάπτυξης αστικών clusters.

Το παράδειγμα της Βαρκελώνης: 22@Barcelona Innovation District – έργο αστικής ανάπλασης με clusters τοπικών δραστηριοτήτων

Το έργο 22@Barcelona που βρίσκεται σε κεντρική περιοχή της πόλης της Βαρκελώνης μετατρέπει διάκوسια στρέμματα βιομηχανικής γης της Poblenou σε μια καινοτόμο περιοχή, προσφέροντας μοντέρνους χώρους για τη στρατηγική συγκέντρωση των δραστηριοτήτων έντασης γνώσης. Αυτή η πρωτοβουλία αποτελεί παράλληλα και ένα έργο αστικής ανάπλασης και ένα νέο μοντέλο πόλης, που απαντά στις προκλήσεις τις οποίες θέτει η κοινωνία της γνώσης.

Εικόνα 7. Χάρτης της Βαρκελώνης και της περιοχής του 22@

Αποτελεί το πιο σημαντικό έργο αστικού μετασχηματισμού της πόλης της Βαρκελώνης κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών και μία από τις πιο φιλόδοξες προσπάθειες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με υψηλές προοπτικές ανάπτυξης της αξίας της γης (real estate) και ένα σημαντικό σχέδιο για δημόσιες επενδύσεις υποδομών ύψους 180 εκατομμυρίων ευρώ.

Το Δημοτικό Συμβούλιο της Βαρκελώνης εκτιμά ότι η καινοτομία αποτελεί μια βασική στρατηγική επι-

λογή για το μέλλον και η οικονομική και κοινωνική εξέλιξη θα προκύψει μέσα από μια οικονομία που βασίζεται στη γνώση, προχωρώντας πέρα από τη βιομηχανική εποχή. Στη σημερινή κατάσταση, οι πόλεις οι οποίες είναι σε θέση να κινηθούν προς μια οικονομία βασισμένη στη γνώση, εκμεταλλεζόμενες τον αυξανόμενο αριθμό των τεχνολογικών καινοτομιών, θα έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι ανταγωνιστικές στις παγκόσμιες αγορές. Οι πιο καινοτόμες και δημιουργικές πόλεις είναι αυτές οι οποίες ασκούν επιχειρηματικές δραστηριότητες, που συμμετέχουν και συνδέονται – και η Βαρκελώνη είναι ήδη μια δημιουργική πόλη, βασισμένη στη γνώση και την καινοτομία.

Ως εκ τούτου, ένας από τους κύριους στόχους της Δημοτικής Επιχείρησης 22@Barcelona είναι να προωθήσει την καινοτομία στην πόλη της Βαρκελώνης, μέσα από ειδικά σχέδια για τη δημιουργία εξελιγμένης ζήτησης μέσω ιδιωτικών και δημόσιων πρωτοβουλιών. Έτσι η περιοχή γίνεται ένα αστικό εργαστήριο (urban laboratory) για τη δοκιμή νέων προϊόντων και επιτρέπει στη Βαρκελώνη να γίνει πρότυπο καινοτομίας σε όλους τους τομείς.

Η αστική καινοτομία στο παράδειγμα του 22@Barcelona

Το 2000 το δημοτικό συμβούλιο της Βαρκελώνης ενέκρινε ένα διάταγμα για έναν νέο αστικό σχεδιασμό που αποσκοπεί στον μετασχηματισμό της παλιάς βιομηχανικής περιοχής του Poblenou, η οποία περιείχε κυρίως εργοστάσια παρωχημένης τεχνολογίας που από καιρό είχαν εγκαταλειφθεί ή δεν ήταν πλέον παραγωγικά, σε πόλο έλξης για νέες δραστηριότητες. Αυτό το νέο διάταγμα καθόρισε τη μετονομασία της παλιάς βιομηχανικής συνοικίας, η οποία περιλαμβάνει ουσιαστικά ολόκληρη τη νοτιοανατολική περιοχή της πόλης, από την οδό Gran Via στον περιφερειακό και από το ολυμπιακό χωριό

έως τη Rambla de prim, που ισοδυναμεί με 115 τετράγωνα στην περιοχή Eixample, από 22a σε 22@. Η κίνηση αυτή επέτρεψε τη δημιουργία περισσότερων δημόσιων χώρων και χώρων πρασίνου, αλλά και μεγαλύτερη κατασκευαστική δραστηριότητα και επιδοτούμενη στέγη, η οποία τελεί υπό την προϋπόθεση η προηγούμενη βιομηχανική δραστηριότητα να αντικαθίσταται από γραφεία ή άλλες επιχειρηματικές υπηρεσίες και εξοπλισμό που σχετίζονται με τη νέα τεχνολογία και τη γνώση. Στόχος είναι να ενθαρρυνθούν οι ιδιοκτήτες γης να εκσυγχρονίσουν παρωχημένα στοιχεία αστικού σχεδιασμού από το τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, διατηρώντας παράλληλα μια ορισμένη οικονομική δραστηριότητα, κάτι που δεν θα είχε συμβεί με μια παραδοσιακή ανακατανομή από βιομηχανική σε οικιστική ζώνη.

Η 22@Barcelona κατασκευάζει μια νέα συμπαγή πόλη, όπου οι πλέον καινοτόμες επιχειρήσεις συνυπάρχουν με την έρευνα, την κατάρτιση και τα κέντρα μεταφοράς τεχνολογίας, καθώς και οικιστικές περιοχές (4.000 νέες επιδοτούμενες κατοικίες), εγκαταστάσεις (145.000 τ.μ.) και χώρους πρασίνου (114.000 τ.μ.). Αυτό το μοντέλο πόλης συνυπάρχει με τη βιομηχανική κληρονομιά της γειτονιάς χάρη στο Σχέδιο Προστασίας Βιομηχανικής Κληρονομιάς, το οποίο συνοπογράφουν η πρωτοβουλία 22@Barcelona και το Δημοτικό Συμβούλιο της Βαρκελώνης, για τη διατήρηση 114 στοιχείων αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος.

Τα μεγέθη της 22@Barcelona είναι εντυπωσιακά: Μέσα σε μία δεκαετία ο αριθμός των επιχειρήσεων στην περιοχή υπερδιπλασιάστηκε (7.000 επιχειρήσεις και 4.500 ελεύθεροι επαγγελματίες), ξεπερνώντας κατά πολύ τα αντίστοιχα ποσοστά της Βαρκελώνης και της Καταλονίας που κινούνται γύρω στο 60%.

Γύρω στις 4.500 νέες επιχειρήσεις έχουν εγκατασταθεί στην περιοχή –οι μισές να είναι νεοφυείς επιχειρήσεις (start-ups) και οι υπόλοιπες έχουν μετεγκατασταθεί από άλλα μέρη–, ενώ το ένα τρίτο περίπου όλων των επιχειρήσεων είναι έντασης γνώσης ή έντασης τεχνολογίας. Ο εκτιμώμενος αριθμός των εργαζομένων στην περιοχή είναι 90.000, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται σε αυτόν οι ελεύθεροι επαγγελματίες, ενώ ο ετήσιος τζίρος όλων ανεξαιρέτως των επιχειρήσεων εκτιμάται στα 8,9 δις € ετησίως. Τέλος, ο πληθυσμός που διαμένει μόνιμα στην περιοχή αυξήθηκε κατά 23% από το 2001 έως το 2009 σε 90.000 κατοίκους, ξεπερνώντας κατά πολύ την αντίστοιχη αύξηση της Βαρκελώνης (8%) ή ακόμα και της Καταλονίας (18%).⁴⁶

Η Οικονομική Καινοτομία στο παράδειγμα του 22@Barcelona

Η συνοικία 22@Barcelona συγκεντρώνει και συνενώνει τους διάφορους επιμέρους φορείς που αποτελούν το σύστημα καινοτομίας –εταιρείες τεχνολογίας αιχμής, πανεπιστήμια, κέντρα εκπαίδευσης, κέντρα έρευνας και μεταφοράς τεχνολογίας– με διάφορους παράγοντες προβολής και προώθησης που διευκολύνουν την αλληλεπίδραση και την επικοινωνία μεταξύ τους.

Η συνύπαρξη των καινοτόμων και δυναμικών επιχειρήσεων με τις τοπικές επιχειρήσεις –εμπορικές, μικρά εργαστήρια, υπηρεσίες– διαμορφώνει έναν πλούσιο παραγωγικό ιστό. Αυτό το περιβάλλον ευνοεί τη συνέργεια προς όφελος της γνώσης και των διαδικασιών της καινοτομίας και επιτρέπει τη βελτίωση του ανταγωνισμού της ομάδας των επιχειρήσεων, καθώς και της ποιότητας ζωής των πολιτών που ζουν και εργάζονται στην περιοχή 22@Barcelona.

46. <http://goo.gl/vQYrCl>

Για την επίτευξη αυτού του στόχου, τονίζεται η δημιουργία διάφορων σχεδίων για την προώθηση του ανταγωνισμού και τη διεθνή προβολή των εταιρειών, των ιδρυμάτων και των οργανισμών που βρίσκονται στην περιοχή και μπορούν να γίνουν οι ατμομηχανές του νέου παραγωγικού κέντρου της Βαρκελώνης. Οι επιχειρήσεις αυτές επιτρέπουν τη δημιουργία γεωγραφικών clusters σε διάφορους τομείς γνώσης, όπου η Βαρκελώνη είναι σε θέση να αποκτήσει σημαντική διεθνή παρουσία μέσω της συγκέντρωσης στην περιοχή των επιχειρήσεων, των δημόσιων οργανισμών και των επιστημονικών και τεχνολογικών κέντρων αναφοράς από εκείνους τους τομείς που θεωρούνται στρατηγικής σημασίας: Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Πληροφορίες και Τεχνολογίες Επικοινωνιών (ΤΠΕ), Ιατρικές Τεχνολογίες (Med Tech), Ενέργεια και Σχεδιασμός (Design).

Σε κάθε έναν από αυτούς τους τομείς θα πρέπει να διασφαλιστούν ορισμένοι παράγοντες για να μπορέσουν τα clusters να είναι επιτυχή:

- παρουσία εταιρειών που χρησιμεύουν ως σημείο αναφοράς του τομέα
- υποστήριξη και παρουσία των πλέον συναφών οργανισμών
- ύπαρξη χώρων για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις
- εγκατάσταση πανεπιστημίων και κέντρων συνεχούς και επαγγελματικής εκπαίδευσης
- ενεργά κέντρα τεχνολογίας
- δημιουργία εξειδικευμένων φυτωρίων επιχειρήσεων
- κατασκευή κατοικιών για τους επαγγελματίες
- χώροι έκθεσης και διάδοσης της καινοτομίας και των έργων στους επιλεγμένους τομείς
- συγκεκριμένες υπηρεσίες και χώρους για τους επιχειρηματίες κάθε περιοχής
- ύπαρξη ομάδας ειδικών υπηρεσιών: πρόσβαση σε κεφάλαια επιχειρηματικού κινδύνου, δικτύωση κτλ.

Επιμέρους clusters στο παράδειγμα του 22@Barcelona

Μέσα μαζικής ενημέρωσης

Ο οπτικοακουστικός τομέας αποτελεί μια στρατηγική επιλογή για την πόλη της Βαρκελώνης, τόσο λόγω του οικονομικού δυναμισμού του όσο και της πολιτιστικής σημασίας του. Για τον λόγο αυτό, η 22@Barcelona προωθεί τη δημιουργία ενός μεγάλου διεπιστημονικού κέντρου αναφοράς, το Πάρκο Μέσων της Βαρκελώνης (Barcelona Media Park), με στόχο να συσσωματώσει τους κυριότερους δημόσιους και ιδιωτικούς παράγοντες που επιδιώκουν να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα και τη διεθνή προβολή της. Το Πάρκο είναι ένα αστικό συγκρότημα, ανοιχτό στους πολίτες, όπου μοντέρνοι τεχνικοί χώροι συνυπάρχουν με γραφεία για έρευνα και καινοτομία, πανεπιστημιακή εκπαίδευση, υπηρεσίες των μέσων ενημέρωσης και θερμοκοιτίδες ΤΠΕ που θα είναι στο κτίριο Μέσα-ΤΠΕ, και κατοικίες για τους επιχειρηματίες και τους επαγγελματίες που σχετίζονται με τον τομέα της επικοινωνίας. Από τη μια πλευρά, το Πάρκο Μέσων της Βαρκελώνης έχει ένα τμήμα αφιερωμένο στην κατάρτιση, στην έρευνα και την καινοτομία, που έχουν αναληφθεί από το Πανεπιστήμιο Pompeu Fabra, και από την άλλη, ένα τμήμα αφιερωμένο στην οπτικοακουστική παραγωγή και σε άλλες βιομηχανικές υπηρεσίες, που έχουν αναληφθεί από την ομάδα Mediapro Group και την 22@Barcelona.

Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών

Η συνοικία 22@Barcelona βασίζει πολλά στον τομέα των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) για την προώθηση της ανταγωνιστικότητας των εταιρειών που εδρεύουν στην περιοχή. Για να επιτευχθεί αυτό, έχει ξεκινήσει μια σειρά έργων

που θα προσδώσουν προστιθέμενη αξία σε εταιρείες και θα τοποθετήσουν στον χάρτη τη συνοικία 22@Barcelona ως ένα ευρωπαϊκό σημείο αναφοράς στον τομέα των ΤΠΕ. Επιπλέον, η περιοχή θα γίνει ένα ιδανικό μέρος για να αναπτυχθεί αυτός ο τομέας, χάρη στις προηγμένες υποδομές που εγκαθίστανται, τις εταιρείες που εδρεύουν εκεί και το επαγγελματικό περιβάλλον που δημιουργήθηκε από τις εταιρείες αυτές ΤΠΕ.

Βιοεπιστήμες

Στον τομέα των βιοεπιστημών, η Καταλονία έχει πολύ μεγάλες δυνατότητες τόσο από την πλευρά της έρευνας όσο και από την πλευρά της γενιάς της γνώσης, χάρη στα ερευνητικά κέντρα διεθνούς εμβέλειας που υπάρχουν. Η συνοικία 22@Barcelona καταβάλλει προσπάθειες ώστε ο τομέας της βιοσυνεργασίας να εξελιχθεί στο ίδιο επίπεδο με άλλες ευρωπαϊκές περιοχές, μέσα από μια πλούσια επιστημονική, βιομηχανική και καινοτόμο δραστηριότητα.

Έτσι, μέσα από δραστηριότητες που ενισχύουν αυτές τις περιοχές αριστείας στον τομέα των ιατρικών τεχνολογιών, μια θεμελιώδης αποστολή της 22@Barcelona είναι να ενισχυθεί η δημιουργία και η ανάπτυξη, αλλά και η προσέλκυση εταιρειών που συνδέονται με τη βιοτεχνολογία και τη βιοϊατρική μηχανική, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα cluster με αναφορές τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Στην πραγματικότητα, η 22@Barcelona θα αναπτύξει συγκεκριμένους χώρους (γραφεία και εργαστήρια έρευνας), έτσι ώστε οι επιχειρήσεις αυτού του τομέα που προέκυψαν γύρω από τα πανεπιστήμια ή τα επιστημονικά πάρκα (start-ups, spin-offs κτλ.) να έχουν έδαφος για να εγκατασταθούν και να αναπτυχθούν, αποκαθιστώντας τις απαραίτητες

διασυνδέσεις με τους σχετικούς επιστημονικούς και τεχνολογικούς φορείς. Αυτές οι επιχειρηματικές πρωτοβουλίες θα συνυπάρχουν με τις δραστηριότητες ανάπτυξης και έρευνας, μεταφοράς τεχνολογίας, εκπαίδευσης κ.ά.

Ενέργεια

Ο τομέας της ενέργειας αποτελεί έναν στρατηγικό τομέα για την πόλη της Βαρκελώνης, όπως και για το σύνολο του πλανήτη: τα αποθέματα συμβατικών καυσίμων, όπως είναι το πετρέλαιο, το αέριο και ο άνθρακας, προβλέπεται ότι τις επόμενες δεκαετίες θα μειωθούν και θα πρέπει να βρεθούν εναλλακτικές λύσεις.

Σε αυτό το πλαίσιο, το Project ITER, ένα ερευνητικό έργο διεθνούς εμβέλειας, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, καθώς διερευνά την παραγωγή ενέργειας από σύντηξη. Αν και η έδρα του βρίσκεται στην πόλη Cadarache της νοτιοανατολικής Γαλλίας, η 22@Barcelona φιλοξενεί τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Σύντηξης, το διοικητικό όργανο που θα συντονίζει το ITER.

Για την προώθηση του τομέα της ενέργειας στην περιοχή 22@Barcelona, θα στεγαστεί εκεί και η πανεπιστημιούπολη Tecnològic i Empresarial de Barcelona b_TEC, που είναι το αποτέλεσμα μιας ομαδικής πρωτοβουλίας και συμφωνίας μεταξύ της Generalitat της Καταλονίας, μέσω του Τμήματος Universidades, Investigació y Sociedad de la Informació (DURSI), του Δημοτικού Συμβουλίου της Βαρκελώνης και Sant Adria del Besos και της Diputació de Barcelona, για τη διαμόρφωση ενός νέου μοντέλου περιοχής με βάση τη γνώση, ώστε να μπορέσει η μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης να επιτύχει εξαιρετικά επίπεδα σε καθορισμένα πεδία γνώσης.

Αυτός ο νέος χώρος θα είναι εξειδικευμένος σε τέσσερις γραμμές γνώσης: ενεργειακές τεχνολογίες, τεχνολογίες κινητικότητας, τεχνολογίες υδάτων, καθώς και αρχιτεκτονική, πολεοδομία και κτίριο και θα συγκεντρώσει δραστηριότητες κατάρτισης, έρευνας και παραγωγής υψηλής ποιότητας, που θα συνδέονται με αυτούς τους στρατηγικούς τομείς.

Σχεδιασμός (design)

Κατά τα τελευταία 25 χρόνια, η Βαρκελώνη έχει αναδειχτεί σε μια από τις παγκόσμιες πρωτεύουσες του ειδικευμένου σχεδιασμού (design). Έτσι, αφού ο σχεδιασμός έχει γίνει ένας στρατηγικός τομέας για τη Βαρκελώνη, η συνοικία 22@Barcelona αναπτύσσει το Cluster Σχεδιασμού, ένα cluster αριστείας και καινοτομίας με διεθνή προβολή, στο κέντρο της πόλης.

Το μοντέλο του συμπλέγματος 22@Barcelona, με τα διάφορα clusters που αναπτύσσονται στην περιοχή αυτή, αυξάνει την ανταγωνιστικότητα και τη δυνατότητα των οικονομικών φορέων της περιοχής να καινοτομήσουν και να διεθνοποιηθούν, συγκεντρώνοντας κορυφαίες εταιρείες, δημόσιους οργανισμούς, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα σε τομείς που θεωρούνται στρατηγικοί, όπως είναι ο σχεδιασμός. Αυτό το μοντέλο cluster δημιουργεί επίσης τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να προσελκυσθούν νέες επιχειρήσεις και καινοτόμα ταλέντα από όλο τον κόσμο και ενθαρρύνει τη δημιουργία μιας κοινότητας επαγγελματιών που συνδέονται με το παγκόσμιο δίκτυο. Το cluster θα προσδώσει δυναμική στον επιχειρηματικό ιστό με ενδοτομεακά και διατομεακά γεγονότα και συναντήσεις και θα ενισχύσει το εμπορικό σήμα της Βαρκελώνης στον σχεδιασμό και την καινοτομία διεθνώς.

Τεχνολογικά Κέντρα

Τα τεχνολογικά κέντρα δρουν ως ένα από τα σημαντικότερα κανάλια επικοινωνίας μεταξύ έρευνας και επιχειρήσεων και αποτελούν βασικό στοιχείο της υποστήριξης της καινοτομίας για όλο το φάσμα των επιχειρήσεων. Για τον λόγο αυτό, η 22@Barcelona προωθεί διάφορες πρωτοβουλίες για να τοποθετήσει τα κύρια κέντρα του τομέα στα σημαντικότερα πεδία μελλοντικής προβολής της Καταλονίας και να ενθαρρυνθεί η εφαρμογή τους σε ένα κοντινό περιβάλλον, με στόχο την ενίσχυση των πλεονεκτημάτων της εγγύτητας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των διαφορετικών κέντρων.

Το Κέντρο Καινοτομίας της Βαρκελώνης για τα Μέσα Ενημέρωσης (Barcelona Media Innovation Centre) επικεντρώνεται στην προώθηση, ανάπτυξη και υλοποίηση σχεδίων Έρευνας, Τεχνολογίας και Καινοτομίας για εταιρείες στον οπτικοακουστικό τομέα. Πολύ κοντά βρίσκεται και το Ψηφιακό Κέντρο Τεχνολογίας της Βαρκελώνης (Barcelona Digital Technology Centre), που έχει ως στόχο να συμβάλει στην ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας και να αυξηθεί τομέα των ΤΠΕ, με τις δύο εταιρείες στον τομέα αυτό, καθώς και εκείνες που χρησιμοποιούν τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες.

Το Ερευνητικό Ινστιτούτο της Καταλονίας για την Ενέργεια (IREC), που είναι κυρίως εστιασμένο στην έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη στον τομέα της ενέργειας, προκειμένου να καταστεί πιο βιώσιμο το σημερινό μοντέλο ενέργειας, θα βρίσκεται στη Δια-Πανεπιστημιακή Πανεπιστημιούπολη Besos. Τα κέντρα αυτά συνυπάρχουν, ή θα συνυπάρχουν για σύντομο χρονικό διάστημα, με ιδιωτικά κέντρα, όπως το ερευνητικό κέντρο Ε&Τ της Orange, τηλεπικοινωνιακού φορέα, το Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας και Ανάπτυξης της ALSTOM, που διεξάγει

έρευνα στον τομέα των αστικών και υπεραστικών μεταφορών, και το νέο Κέντρο Έρευνας, Τεχνολογίας και Καινοτομίας στον τομέα των τηλεπικοινωνιών της Telefonica.

Επιχειρηματικοί χώροι

Η 22@Barcelona προωθεί την επιχειρηματικότητα και στα πλαίσια αυτά εκπόνησε έναν ηλεκτρονικό οδηγό, όπου μπορεί κανείς να εντοπίσει ακίνητα προς ενοίκιαση ή πώληση, για χρήση στέγασης επιχειρήσεων ευρύτερα στη Βαρκελώνη, αλλά ειδικότερα στην καθορισμένη περιοχή της συνοικίας αυτής, όπως φαίνεται και στην ιστοσελίδα της στη συνέχεια:

Εικόνα 8. Άποψη της ιστοσελίδας του BCN

Η 22@Barcelona προωθεί την αμοιβαία σχέση μεταξύ ανθρώπων και οργανισμών που είναι εγκατεστημένοι στην περιοχή, ώστε να δημιουργήσουν μια κοινότητα επαγγελματιών και φοιτητών που προωθεί την ανταγωνιστικότητα και τη διεθνή προβολή της πρωτοβουλίας.

Εταιρείες που έχουν συσταθεί στην περιοχή μπορούν να αποτελούν μέρος της 22@Δίκτυο Ένωσης των Επιχειρήσεων και Θεσμικών Οργάνων και, την

ίδια στιγμή, να επωφελούνται από τις εταιρικές συμβουλευτικές υπηρεσίες και από τις δραστηριότητες που τόσο η Ένωση όσο και η Δημοτική Επιχείρηση 22@Barcelona διοργανώνουν για την παγίωση της επαγγελματικής κοινότητας στην περιοχή.

Η εργασία τους περιλαμβάνει κυρίως:

- τη διοργάνωση κατάρτισης για την προώθηση των επαγγελματικών προσόντων και της προσωπικής ανάπτυξης
- τον εορτασμό διάφορων εξειδικευμένων ή γενικού ενδιαφέροντος επαγγελματικών συναντήσεων για την περαιτέρω ανταλλαγή ιδεών και τη γέννηση έργων συνεργασίας
- προσωπικές συμβουλευτικές υπηρεσίες για νεοαφικθέντες εργαζομένους και επιχειρήσεις
- άλλες υπηρεσίες, που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της ανάπτυξης των επιχειρήσεων στην περιοχή.

Όλα αυτά, πέρα από την υψηλή ποιότητα ζωής που προσφέρει η περιοχή, τόσο για τη ζωτικότητα στους δρόμους της όσο και την εγγύτητα στα κυριότερα πανεπιστήμια της Καταλονίας, τις παραλίες και τους χώρους ψυχαγωγίας της πόλης της Βαρκελώνης, καθιστώντας το ιδανικό περιβάλλον για μελέτη και εργασία.

Υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις στο παράδειγμα του 22@Barcelona

Ως φορέας οικονομικής ανάπτυξης, η εταιρεία 22@Barcelona συμμετέχει ενεργά στην οικονομική προβολή αυτής της παραγωγικής περιοχής, ενισχύοντας την ικανότητά της να καινοτομεί και καθοδηγώντας τόσο την προσέλκυση και τη διατήρηση ταλέντων, όσο και τη διεθνή προβολή των επιχειρηματικών, επιστημονικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων της. Γι' αυτό υλοποιεί μια σειρά έργων

που αποσκοπούν στο να καταστήσουν την περιοχή έναν ιδανικό χώρο για τη γέννηση και την ανάπτυξη των επιχειρήσεων.

Για τον λόγο αυτό, έχει δημιουργηθεί το 22@Plus, μέσα από το οποίο η 22@Barcelona παρέχει έναν αριθμό υπηρεσιών με υψηλή προστιθέμενη αξία για τις εταιρείες που είναι εγκατεστημένες στην περιοχή:

- χώροι και υποδομές
- καινοτομία και τεχνολογία
- προώθηση
- δημόσια χρηματοδότηση
- δικτύωση
- συστάδες και πρόσβαση στην αγορά
- επιχειρηματικές συνεργασίες

Η Κοινωνική Καινοτομία στο παράδειγμα του 22@Barcelona

Μέσω της παροχής χώρου για τους επαγγελματίες, η συνοικία 22@Barcelona προωθεί τη δημιουργία νέων δικτύων της επίσημης και άτυπης σχέσης που ευνοούν τη δημιουργία τοπικών και διεθνών έργων επιχειρηματικής συνεργασίας για τη βελτίωση της κοινωνικής και επαγγελματικής συνοχής και την αύξηση του επιπέδου της ποιότητας ζωής και εργασίας στην περιοχή 22@Barcelona.

Την ίδια στιγμή, μέσω του προγράμματος Ψηφιακή Συνοικία (Digital District), η 22@Barcelona ενθαρρύνει και υποστηρίζει καινοτόμα σχέδια, που προωθούν τη χρήση των νέων τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνίας και τη συνεργασία των πολιτών και των επαγγελματιών με κοινωνικούς, εκπαιδευτικούς και πολιτιστικούς οργανισμούς στην περιοχή.

Η συσχέτιση του 22@Barcelona με την πόλη της Αθήνας

Η περίπτωση της 22@ Barcelona παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με την Αθήνα, δεδομένου ότι πρόκειται για μια μεγάλη μεσογειακή πόλη, με μεσογειακό κλίμα, κοντά σε θαλάσσιο μέτωπο, με συγκρίσιμο μέγεθος πόλης (περίπου 5 εκατομμύρια κατοίκους), πλούσιο πολιτιστικό υπόβαθρο και άφθονες ευκαιρίες διασκέδασης, με πλούσιες παρόμοιες δραστηριότητες (τουρισμός, θαλάσσιες μεταφορές κτλ.) και παρόμοια συμπεριφορά στο εσωτερικό του αστικού ιστού (κύκλος περιοχών υποβάθμισης, μείωση αξίας γης, μετεγκατάσταση, αύξηση ζήτησης και αξίας γης κτλ.).

Ταυτόχρονα, αποτελούν κομβικά σημεία αναφοράς για το εθνικό τους επίπεδο (Αθήνα-πρωτεύουσα Ελλάδας, Βαρκελώνη-πρωτεύουσα Καταλονίας και μια από τις σημαντικότερες πόλεις της Ισπανίας), φιλοξένησαν Ολυμπιακούς Αγώνες και διαθέτουν υποδομές και εγκαταστάσεις που δημιουργήθηκαν γι' αυτούς, φιλοξενούν μεγάλο αριθμό Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, με αντίστοιχη παραγωγή αποφοίτων υψηλής γνώσης και εξειδίκευσης κτλ.

Με αυτή τη λογική άλλωστε, επιλέχθηκε η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης, δεδομένου ότι μπορεί να δώσει τροφή για σκέψη για παρεμβάσεις που μπορούν να γίνουν στην Αθήνα, είτε σε επίπεδο μεγάλων παρεμβάσεων σε κρατικό επίπεδο, είτε σε παρεμβάσεις που μπορούν να γίνουν σε μικρότερο επίπεδο και ιδιαίτερα σε επίπεδο πόλης. Αν και η οικονομική κρίση περιορίζει σημαντικά τις δυνατότητες ευρείας παρέμβασης εκ μέρους του κράτους ή/και του δήμου, είναι εντούτοις δυνατόν να γίνουν άυλες παρεμβάσεις ήπιου χαρακτήρα (soft actions), όπως ορισμένες που περιγράφονται στην περίπτωση της Βαρκελώνης με την ανάπτυξη clusters, ώστε να δημιουργηθούν προστιθέμενες αξίες για την ευρύτερη περιοχή.

Αυτός είναι ένας ακόμα λόγος για τον οποίο παρουσιάστηκε ιδιαίτερα αναλυτικά η περίπτωση της 22@ Barcelona: τα clusters που αναπτύχθηκαν εκεί αξιοποιούσαν κατά κύριο λόγο τοπικά συγκριτικά πλεονεκτήματα. Υπό την ίδια έννοια, θα πρέπει και η Αθήνα να αναζητήσει τα δικά της αντίστοιχα, μέσα π.χ. από τον τουρισμό, την ένδυση και την υπόδηση, την κοσμηματοποιία κ.ά. Παράλληλα, μπορεί επίσης να αξιοποιήσει υφιστάμενες υποδομές γνώσης, όπως πανεπιστήμια κτλ. που βρίσκονται ήδη σε δεδομένα μέρη του αστικού συγκροτήματος, ώστε με άυλες δράσεις να επιτύχει την κυκλοφορία της γνώσης μεταξύ των μελών των clusters, χωρίς να απαιτούνται τεράστιες οικονομικές επενδύσεις. Η σταδιακή υλοποίηση τμημάτων ενός ευρύτερου επιχειρησιακού σχεδίου μπορεί να έχει εξίσου θετικά αποτελέσματα και να συμβάλει στη διατήρηση μιας δυναμικής γύρω από μια γενικότερη αναπτυξιακή προσπάθεια.

Τέλος, ακριβώς στα πλαίσια υλοποίησης αυτής της τελευταίας, είναι πάντα πιθανόν και ευκαίιο να αναζητήσει κανείς ιδιωτικά επενδυτικά κεφάλαια, τα οποία να θελήσουν να επενδύσουν σε μια παρόμοια λογική στην Αθήνα, εφόσον πειστούν από ένα αντίστοιχο ενδεδειγμένο, επιχειρησιακό σχέδιο αστικής ανάπτυξης, όπως εκείνο που εκπονήθηκε και υλοποιήθηκε στην περίπτωση της 22@ Barcelona. Πέρα από τις γενικότερες χρηματοπιστωτικές δυσκολίες της πόλης και της χώρας γενικότερα, οι υποψήφιοι επενδυτές θα πρέπει να πειστούν για τη σοβαρότητα του εγχειρήματος και τη δέσμευση και συνέχεια των φορέων που πρόκειται να εμπλακούν σε μια τέτοια προσπάθεια. ■

Κεφάλαιο 5: Ανάλυση και αποτύπωση της επιχειρηματικότητας των ΜμΕ στην πόλη της Αθήνας

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια περιγραφική ανάλυση στατιστικών δεδομένων επιχειρηματικής δραστηριότητας, με σκοπό να αποτυπωθεί η υφιστάμενη κατάσταση στον Δήμο της Αθήνας. Ειδικότερα, στόχος της ανάλυσης είναι να αποτυπωθεί η δυναμική εκείνων των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας που θα μπορούσαν να αναδείξουν μελλοντικά επιχειρηματικά δίκτυα ή/και clusters. Όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, μια αναγκαία συνθήκη για την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών είναι η χωρική εγγύτητα των επιχειρήσεων.

Δηλαδή, ομοειδείς επιχειρήσεις που γειτνιάζουν ή βρίσκονται πολύ κοντά έχουν ένα προβάδισμα στη δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών. Πολλές φορές, τέτοια παραδείγματα χωρικών συγκεντρώσεων έχουν ήδη αναπτύξει άτυπες συνεργασίες μεταξύ τους, στις ροές πληροφοριών, στις ροές ενδιάμεσων αγαθών με προμηθευτές, στην ανάδειξη ενός τόπου ως διακριτή αγορά συγκεκριμένων αγαθών (π.χ. ένδυση-υπόδηση στην οδό Ερμού, Πατησίων, βιβλιοπωλεία και εκδοτικοί οίκοι στα Εξάρχεια κτλ.). Έτσι, η ανάλυση που ακολουθεί αναδεικνύει τις χωρικές συγκεντρώσεις επιχειρήσεων στον Δήμο της Αθήνας και παρουσιάζει τα

οικονομικά δεδομένα τους, δηλαδή τον αριθμό των επιχειρήσεων, τον κύκλο εργασιών (τζίρος) και τον αριθμό των απασχολούμενων. Ακόμα στο κεφάλαιο αυτό, γίνεται μια αναφορά στον βαθμό που οι νέες τεχνολογίες έχουν εισχωρήσει σε συγκεκριμένους κλάδους οι οποίοι παρουσιάζουν έντονες χωρικές συγκεντρώσεις, κατά πόσο αυτοί οι κλάδοι καινοτομούν στην παραγωγική διαδικασία και στον ρόλο που παίζει ή μπορεί να παίζει η τριτοβάθμια εκπαίδευση-έρευνα στη σύνδεσή της με την παραγωγική διαδικασία και τη διάχυση της τεχνολογίας σε συγκεκριμένους κλάδους.

Οι χωρικές συγκεντρώσεις αποτυπώνονται με δύο τρόπους. Ο πρώτος τρόπος είναι αυτός της μεθόδου του συντελεστή ή λόγου συμμετοχής (Location Quotient-LQ). Ο συντελεστής συμμετοχής μετράει τη συμμετοχή ενός κλάδου σε μία χωρική μονάδα (π.χ. Δήμος Αθήνας) σε σχέση με τη αντίστοιχη συμμετοχή του κλάδου σε ένα μεγαλύτερο χωρικό σύνολο (π.χ. Ελλάδα), ως προς τη μεταβλητή της απασχόλησης ή ως προς άλλες μεταβλητές. Αποτελέσματα άνω του ενός (1) σημαίνουν ότι ο συγκεκριμένος κλάδος έχει την τάση να υπερσυγκεντρώνεται στη μικρότερη χωρική μονάδα. Ο δεύτερος τρόπος είναι αυτός της χαρτογραφικής απεικόνισης των επιχειρήσεων, ώστε να αποτυπωθεί χωρικά και με ακρίβεια η υπερσυγκέντρωση που παρατηρήθηκε με τη μέθοδο του συντελεστή συμμετοχής.

Οπότε, η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται παρακάτω εμπεριέχει την ανάλυση με τη μέθοδο του συντελεστή συμμετοχής και τη χαρτογραφική απεικόνιση. Αρχικά, η ανάλυση με τη μέθοδο του συντελεστή συμμετοχής έγινε σε 319 τετραψήφιους κωδικούς οικονομικής δραστηριότητας από τη βάση δεδομένων της ICAP (2012). Η βάση δεδομένων της ICAP είναι ίσως η πληρέστερη που υπάρχει, αφού η ανάλυση γίνεται σε τετραψήφιους κωδικούς, οι οποίοι δίνουν λεπτομερείς πληροφορίες για την

οικονομική δραστηριότητα. Μόνο μειονέκτημα είναι ότι η βάση δεδομένων περιλαμβάνει μόνο ΑΕ και ΟΕ και όχι τις άλλες μορφές εταιρειών, οπότε η ανάλυση δεν γίνεται στο σύνολο των υπαρχουσών εταιρειών, αλλά σε δείγμα αυτών (5.976 στον Δήμο της Αθήνας), που όμως συνήθως περιλαμβάνει τις μεγαλύτερες εταιρείες. Από τους 319 κωδικούς του δείγματος, 144 κωδικοί εμφάνισαν αποτέλεσμα μεγαλύτερο του ενός (1), με τη μέθοδο του συντελεστή συμμετοχής. Από τους 144 κωδικούς οικονομικής δραστηριότητας εξαιρέθηκαν 88 κωδικοί με βάση τα παρακάτω κριτήρια:

- κλάδοι που περιείχαν κάτω από τέσσερις (4) επιχειρήσεις,
- κλάδοι που περιείχαν μόνο μεγάλες επιχειρήσεις (π.χ. ενέργεια, καύσιμα, ιατρικά, μεταφορές, χρηματοοικονομικά),
- κλάδοι που έχουν ήδη σχηματίσει συνεργατικούς σχηματισμούς (π.χ. κλάδοι φαρμακοβιομηχανίας, υδραυλικές εργασίες-εγκαταστάσεις και εμπόριο, λιανικό-χονδρικό εμπόριο ειδών διατροφής, κατασκευή και χονδρικό-λιανικό εμπόριο επίπλων κτλ.).

Έτσι, η ανάλυση επικεντρώθηκε σε 46 κωδικούς, που συγκεντρώνουν 3.067 επιχειρήσεις (51% του συνολικού δείγματος της βάσης δεδομένων της ICAP για τον Δήμο Αθηναίων), οι οποίοι ομαδοποιήθηκαν σε 13 κλάδους ομοειδών αντικειμένων βάσει των ενδο-κλαδικών συνδέσεών τους και των συνεργιών τους.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 6, οι κλάδοι αυτοί είναι:

- κλωστοϋφαντουργία
- ένδυση
- υπόδηση
- εκδόσεις
- εκτυπώσεις
- αυτοκίνητο-μοτοσικλέτα

- κόσμημα-αργυροχρυσοχοΐα
- λογισμικό
- υπηρεσίες τουρισμού (τουριστικά γραφεία)
- real estate (αγορά ακινήτων)
- φωτογραφία-φιλμ-TV
- media (διαφήμιση και πρακτορεία ειδήσεων)
- εστίαση-τουρισμός

Πίνακας 6. Στατιστικά στοιχεία και συντελεστές συμμετοχής επιλεγμένων κλάδων

ΣΤΑΚΟΔ	ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡ. ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΤΖΙΡΟΣ	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
Κλωστοϋφαντουργία					
1740	Κατασκευή έτοιμων κλωστοϋφαντουργικών ειδών εκτός από ενδύματα	91	6	8.501.803 €	1,98
5141	Χονδρικό εμπόριο κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων	229	45	18.883.402 €	1,85
5241	Λιανικό εμπόριο υφαντουργικών προϊόντων	214	12	20.814.091 €	4,05
	Σύνολο	534	63	48.199.296 €	
Ένδυση					
1824	Κατασκευή άλλων ενδυμάτων και εξαρτημάτων ένδυσης	61	6	6.603.185 €	1,80
5116	Εμπορικοί αντιπρόσωποι που μεσολαβούν στην πώληση κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων, ενδυμάτων, υποδημάτων και δερμάτινων προϊόντων	49	7	548.783 €	2,21

ΣΤΑΚΟΔ	ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡ. ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΤΖΙΡΟΣ	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
5142	Χονδρικό εμπόριο ενδυμάτων και υποδημάτων	1467	58	138.843.487 €	2,31
5242	Λιανικό εμπόριο ενδυμάτων	3693	76	410.933.104 €	3,58
	Σύνολο	5270	147	556.928.559 €	
	Υπόδηση				
1930	Κατασκευή υποδημάτων	122	4	376.614 €	1,85
5243	Λιανικό εμπόριο υποδημάτων και δερμάτινων ειδών	149	14	32.393.305 €	1,52
	Σύνολο	271	18	32.769.919 €	
	Εκδόσεις				
2211	Έκδοση βιβλίων	866	65	70.077.255 €	6,10
2212	Έκδοση εφημερίδων	1511	31	112.883.461€	3,91
2213	Έκδοση περιοδικών κάθε είδους	352	27	22.364.356 €	2,71
2215	Άλλες εκδοτικές δραστηριότητες	37	5	2.168.311 €	5,79
5247	Λιανικό εμπόριο βιβλίων, εφημερίδων και χαρτικών	299	8	27.489.439 €	4,93
	Σύνολο	3065	136	234.982.822 €	
	Εκτιπώσεις				
2224	Δραστηριότητες προεκτύπωσης	173	14	4.140.159 €	2,82
2225	Βοηθητικές δραστηριότητες συναφείς με την εκτύπωση	34	5	1.990.788 €	1,59
	Σύνολο	207	19	6.130.947 €	

ΣΤΑΚΟΔ	ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡ. ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΤΖΙΡΟΣ	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
	Αυτοκίνητο - μοτοσικλέτα				
3430	Κατασκευή μερών και εξαρτημάτων για αυτοκίνητα, οχήματα και τους κινητήρες τους	64	3	3.386.868 €	1,11
5010	Πώληση αυτοκινήτων, οχημάτων	1603	44	348.625.737 €	1,76
5030	Πώληση μερών και εξαρτημάτων αυτοκινήτων, οχημάτων	487	57	75.801.470 €	1,61
5040	Πώληση, συντήρηση και επισκευή μοτοσικλετών και συναφών ανταλλακτικών και εξαρτημάτων τους	208	16	47.179.568 €	2,96
	Σύνολο	2362	120	474.993.643 €	
	Κόσμημα				
3622	Κατασκευή κοσμημάτων και συναφών ειδών που δεν κατατάσσονται αλλού	124	17	8.824.689 €	3,56
	Σύνολο	124	17	8.824.689 €	
	Λογισμικό				
5184	Χονδρικό εμπόριο ηλεκτρονικών υπολογιστών, περιφερειακού εξοπλισμού υπολογιστών και λογισμικού	631	48	121.693.716 €	1,55

ΣΤΑΚΟΔ	ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡ. ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΤΖΙΡΟΣ	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
7221	Εκδόσεις λογισμικού	32	4	9.534.061 €	1,83
7222	Παροχή συμβουλών όσον αφορά το λογισμικό και την προμήθεια λογισμικού	1696	161	94.016.241 €	1,58
	Σύνολο	2359	213	225.244.018 €	
	Υπηρεσίες τουρισμού				
6330	Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων και επιχειρήσεων οργανωμένων εκδρομών - δραστηριότητες παροχής τουριστικής βοήθειας που δεν κατατάσσονται αλλού	1735	164	318.864.116 €	3,12
	Σύνολο	1735	164	318.864.116 €	
	Real Estate				
7011	Ανάπτυξη και πώληση ακίνητης περιουσίας	44	45	20.225.915 €	3,79
7012	Αγοραπωλησία ιδιόκτητων ακινήτων	102	201	16.709.496 €	3,45
7020	Εκμίσθωση ιδιόκτητων ακινήτων	641	423	123.970.777 €	3,22
7031	Μεσιτικά γραφεία ακινήτων	117	28	8.671.572 €	3,33
7032	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας έναντι αμοιβής ή βάσει σύμβασης	515	28	69.206.264 €	2,66
	Σύνολο	1419	725	238.784.024 €	

ΣΤΑΚΟΔ	ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡ. ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΤΖΙΡΟΣ	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
	Φιλμ, Βίντεο, TV, Ρ/Σ				
7481	Φωτογραφικές δραστηριότητες	30	3	1.263.585 €	4,13
9211	Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών και βιντεοταινιών	176	33	21.601.622 €	2,06
9213	Προβολή κινηματογραφικών ταινιών	137	7	4.153.863 €	1,13
9220	Ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές δραστηριότητες	541	8	84.969.912 €	1,16
9232	Εκμετάλλευση αιθουσών θεαμάτων και συναφείς δραστηριότητες	219	9	11.457.930 €	7,22
	Σύνολο	1103	60	123.446.912 €	
	Media				
7440	Διαφήμιση	321	61	25197025	1,03
9240	Δραστηριότητες πρακτορείων ειδήσεων	51	4	32235722	8,40
	Σύνολο	372	65	57.432.747 €	
	Εστίαση - Τουρισμός				
5510	Ξενοδοχεία	7290	264	339.588.334 €	1,35
5530	Εστιατόρια	1971	121	63.183.896 €	1,60
5540	Μπαρ	394	33	5.294.703 €	1,72
	Σύνολο	9655	418	408.066.933 €	

ΣΤΑΚΟΔ	ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡ. ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	ΤΖΙΡΟΣ	ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
	Λοιπές Δραστηριότητες				
7412	Δραστηριότητες λογιστικής τήρησης βιβλίων και ελέγχου - δραστηριότητες παροχής φορολογικών συμβουλών	1401	66	89.445.895 €	3,17
7414	Δραστηριότητες παροχής επιχειρηματικών και διαχειριστικών συμβουλών	3226	330	184.462.919 €	2,64
9302	Δραστηριότητες κομμωτηρίων, κουρείων και ινστιτούτων καλλονής	169	9	5.388.474 €	4,40
	Σύνολο	4796	405	1.084.297.288 €	

Πηγή: ICAP, 2012, επεξεργασία των συγγραφέων

Από τον πίνακα είναι εμφανές ότι οι δημιουργικές βιομηχανίες (δηλαδή οι εκδόσεις, οι εκτυπώσεις, το κόσμημα, το λογισμικό, τα φωτογραφία-φίλμ-TV, τα media, καθώς και ένα μεγάλο μέρος της ένδυσης και υπόδησης που εμπεριέχει συνέργειες με τον χώρο του εξειδικευμένου σχεδίου στον χώρο της μόδας-fashion design) καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος των χωρικών συγκεντρώσεων στον Δήμο της Αθήνας. Η νέα οικονομία της δημιουργικότητας φαίνεται να κατέχει υψηλή θέση στους τομείς της απασχόλησης (23,5% στο σύνολο του παραπάνω δείγματος, 8% στο συνολικό δείγμα της βάσης δεδομένων) και στις πωλήσεις (25% στο σύνολο του παραπάνω δείγματος, 4,5% στο συνολικό δείγμα της βάσης δεδομένων), χωρίς να υπολογίζονται οι ΟΕ-ΕΕ και οι ατομικές επιχειρήσεις, οι οποίες κατά κανόνα είναι πολύ περισσότερες στους δημιουργικούς τομείς απ' ό,τι στους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας, κάτι το οποίο αναδεικνύεται παρακάτω.

Χαρτογραφική ανάλυση

Η ανάλυση των χωρικών συγκεντρώσεων επεκτείνεται περαιτέρω μέσω της χαρτογραφικής απεικόνισης των παραπάνω κλάδων στον Δήμο της Αθήνας. Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε για τη χαρτο-

γράφηση είναι του ΕΒΕΑ για το 2013. Η διαφορά της με τη βάση δεδομένων της ICAP είναι ότι περιέχει σχεδόν το σύνολο των επιχειρήσεων στον Δήμο της Αθήνας, συμπεριλαμβανομένων των ατομικών επιχειρήσεων, ΟΕ και ΕΕ. Συνολικά, η βάση δεδομένων του ΕΒΕΑ περιλαμβάνει 28.924 επιχειρήσεις, έναντι 5.976 της ICAP. Το μειονέκτημά της είναι ότι περιέχει μόνο τα στοιχεία κάθε επιχείρησης (εταιρική μορφή, τετραψήφιος κλάδος οικονομικής δραστηριότητας, χωροθέτηση), χωρίς πληροφορίες για τον αριθμό των απασχολούμενων και τις πωλήσεις.

Με τη βάση δεδομένων του ΕΒΕΑ μπορούμε να δούμε τις σχέσεις του συνόλου των ατομικών ΟΕ και ΕΕ επιχειρήσεων προς το σύνολο των ΕΠΕ και ΑΕ σε κάθε κλάδο. Ο πίνακας παρακάτω δείχνει τη διάρθρωση των νομικών μορφών των επιχειρήσεων, ενώ οι δύο τελευταίες στήλες συγκρίνουν η πρώτη των αριθμό των ατομικών επιχειρήσεων στο σύνολο των επιχειρήσεων και η δεύτερη τον συνολικό αριθμό των ατομικών ΟΕ και ΕΕ προς τον συνολικό αριθμό των ΕΠΕ και ΑΕ.

Πίνακας 7. Μορφές εταιρειών ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

ΚΛΑΔΟΙ	ΑΤΟΜΙΚΕΣ	ΕΕ	ΟΕ	ΕΠΕ	ΑΕ	ΛΟΙΠΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	% ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ	*
Ένδυση	1.494	220	219	38	150	3	2124	70,3%	10,3
Υπόδηση	214	19	60	31	21		345	62,0%	5,6
Κλωστοϋφαντουργία	513	67	164	100	118	4	966	53,1%	3,4
Αξεσουάρ	94	4	22	14	6	1	141	66,7%	6,0
Εκδόσεις	272	74	115	146	138	2	747	36,4%	1,6
Εκτυπώσεις	236	14	7	28	28	4	317	74,4%	4,6
Αργυροχρυσοκοΐα	825	77	186	67	66	2	1.223	67,5%	8,2
Αυτοκίνητο - Μοτο	306	26	101	62	98	2	595	51,4%	2,7
Φωτογραφία	247	13	32	12	5	1	310	79,7%	17,2
Σουβενίρ - Λαϊκή τέχνη	83	10	18	4			115	72,2%	27,8
Υπηρεσίες τουρισμού	75	19	36	185	81	3	399	18,8%	0,5
Real estate	18	35	43	128	576	29	829	2,2%	0,1
Λογισμικό	77	23	33	105	97	6	341	22,6%	0,7
Διαφήμιση	62	18	23	99	58	1	261	23,8%	0,7
Film - Video	88	10	22	64	50	3	237	37,1%	1,1
Design	202	9	32	14	20		277	72,9%	7,1
Σύνολα	4.806	638	1.113	1.097	1.512	61	9.227	52,1%	2,5

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013, * λόγος ατομικών, ΕΕ και ΟΕ προς σύνολο ΑΕ και ΕΠΕ.

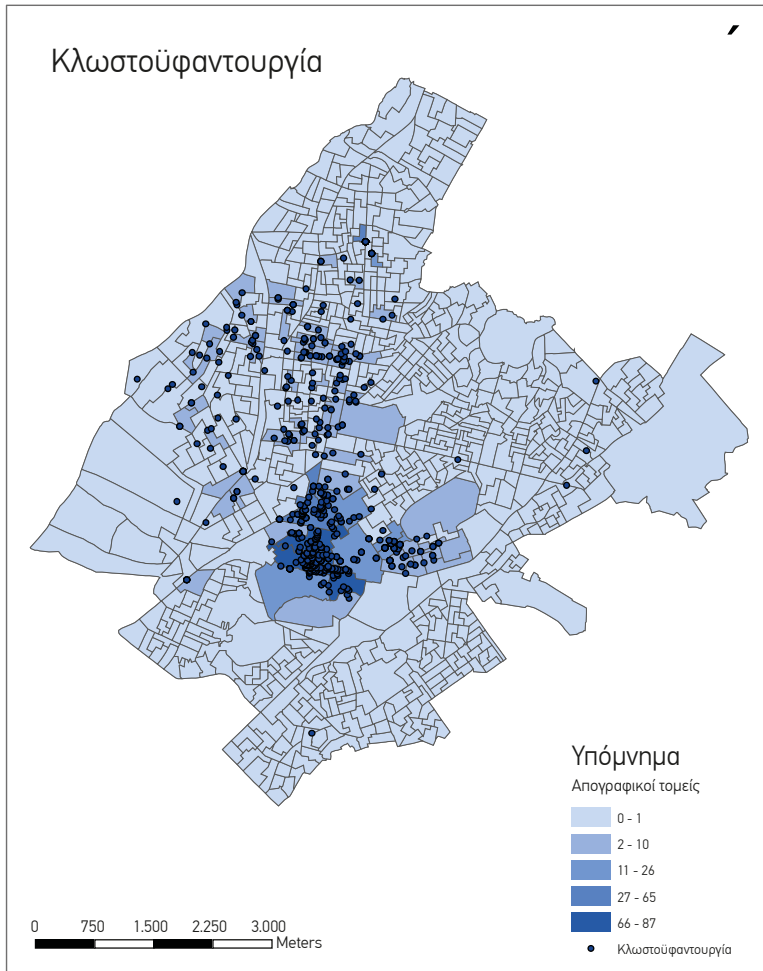
Σε 10 από τους 18 κλάδους οι ατομικές επιχειρήσεις καταλαμβάνουν πάνω από το 50% του συνόλου των επιχειρήσεων, ενώ ο λόγος ατομικών ΟΕ και ΕΕ προς ΕΠΕ και ΑΕ είναι 27,8 προς 1 για τα σουβενίρ-λαϊκή τέχνη, 17,2 προς 1 για τη φωτογραφία, 10,3 προς 1 για την ένδυση, 8,2 προς 1 για την αργυροχρυσοχοΐα κτλ.

Έτσι, γίνεται φανερό ότι σε μερικούς κλάδους τα επίσημα στοιχεία που δεν περιλαμβάνουν ατομικές, ΟΕ και ΕΕ «χάνουν» ένα μεγάλο ποσοστό της οικονομικής δραστηριότητας και υπο-εκτιμούν την κλαδική συνεισφορά των παραπάνω κλάδων.

Παρακάτω εμφανίζονται με τη μορφή χαρτών οι ακριβείς χωρικές αποτυπώσεις των κλάδων που παρουσίασαν τους μεγαλύτερους συντελεστές συμμετοχής (Πίνακας 6). Σε αυτούς προστέθηκε ο κλά-

δος του εξειδικευμένου σχεδίου (design: γραφιστικό, ηλεκτρονικό, μόδας), ο οποίος αν και δεν εμφανίζεται στις παραπάνω στατιστικές, ο ρόλος του φαίνεται να είναι πολύ σημαντικός στις παραγωγικές αλυσίδες διαφόρων κλάδων (ένδυση, υπόδηση, εκδόσεις, λογισμικό), λόγω της μεγάλης προστιθέμενης αξίας του, όπως και ο κλάδος των σουβενίρ-λαϊκής τέχνης, ο οποίος αν και στη βάση δεδομένων της ICAP περιλαμβάνει μόνο 4 ΕΠΕ, στην πραγματικότητα οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον Δήμο Αθηναίων είναι περίπου 115 (ΕΒΕΑ, 2013). Η ανάλυση που ακολουθεί κάθε χαρτογραφική απεικόνιση περιγράφει τη διάρθρωση του κλάδου, τις χωρικές συγκεντρώσεις, τις οικονομικές διακυμάνσεις μέσα στην οικονομική κρίση και τη χρήση νέων τεχνολογιών και καινοτόμων πρακτικών στις διαδικασίες παραγωγής κάθε κλάδου.

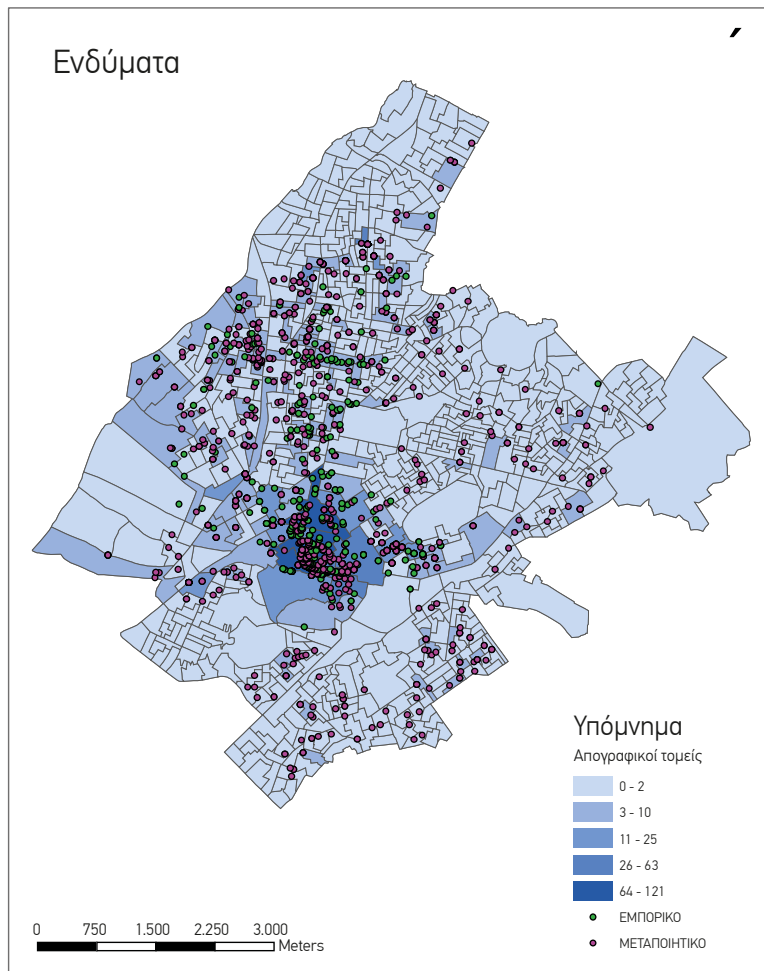
Χάρτης 1. Επιχειρήσεις κλωστοϋφαντουργίας στον Δήμο Αθηναίων

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Στις επιχειρήσεις κλωστοϋφαντουργίας (σύνολο 969), που περιλαμβάνουν επιχειρήσεις λιανικού και χονδρικού εμπορίου υφασμάτων, υφαντουργικών προϊόντων, λευκών ειδών και ειδών ραπτικής, παρατηρείται μια έντονη συγκέντρωση κυρίως οικογενειακών επιχειρήσεων στην περιοχή του κέντρου, και ειδικότερα στις οδούς Αιόλου, Καλαμιώτου, Κολοκοτρώνη, Πατησίων και Ρόμβης. Η πλειονότητα των επιχειρήσεων είναι εμπορικές μονάδες, αφού οι μεταποιητικές έχουν σχεδόν εξαφανιστεί τις τελευταίες δύο δεκαετίες, με μερικές από αυτές να έχουν μετεγκατασταθεί σε χώρες των Βαλκανίων.

Χάρτης 2. Επιχειρήσεις παραγωγής και πώλησης ενδυμάτων στον Δήμο Αθηναίων

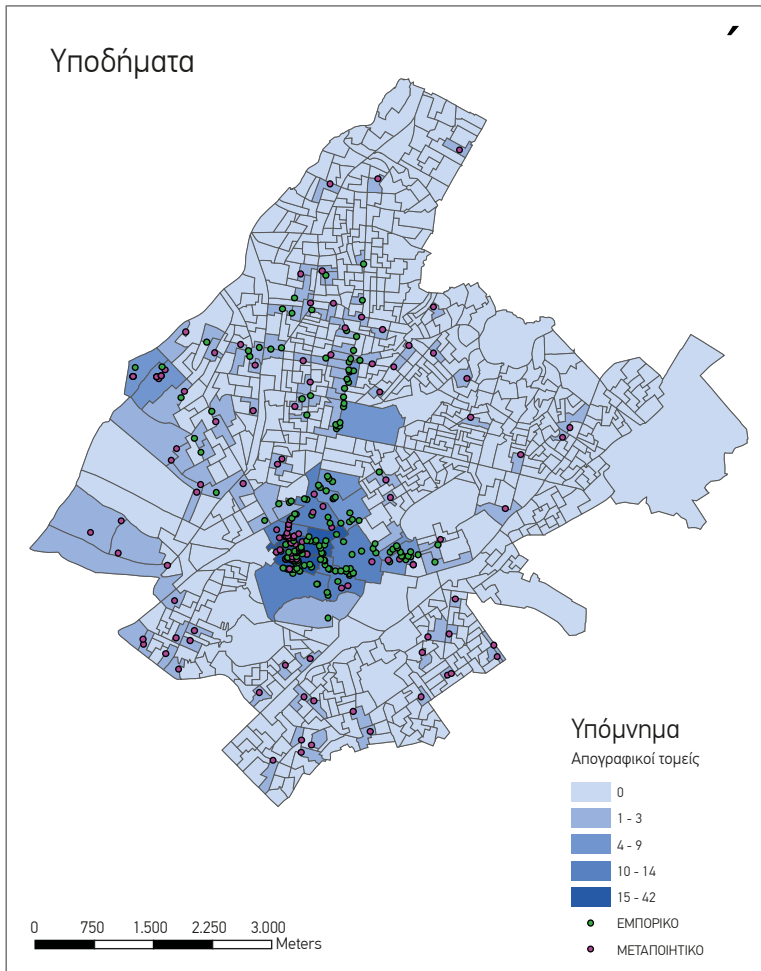

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Στις επιχειρήσεις που κατασκευάζουν και πωλούν ενδύματα (σύνολο 2.126), περιλαμβάνονται επιχειρήσεις κατασκευής και ραφής έτοιμου ενδυματός, επιδιόρθωσης, καθώς και επιχειρήσεις λιανικής και χονδρικής πώλησης. Στις επιχειρήσεις υποδημάτων

(σύνολο 345) περιλαμβάνονται βιοτεχνίες και εργαστήρια κατασκευής, επισκευής και ραφής υποδημάτων και επιχειρήσεις λιανικής και χονδρικής πώλησης.

Χάρτης 3. Επιχειρήσεις παραγωγής και πώλησης υποδημάτων στον Δήμο Αθηναίων

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013, (επεξεργασία δική μας)

Στις επιχειρήσεις ένδυσης παρατηρείται μια έντονη χωρική συγκέντρωση κατά μήκος και περίξ των οδών Σταδίου, Πατισίων, Αθηνάς και Ερμού, κυρίως από οικογενειακές πολύ μικρές επιχειρήσεις ή από μεγάλες επιχειρήσεις, είτε λιανικής πώλησης

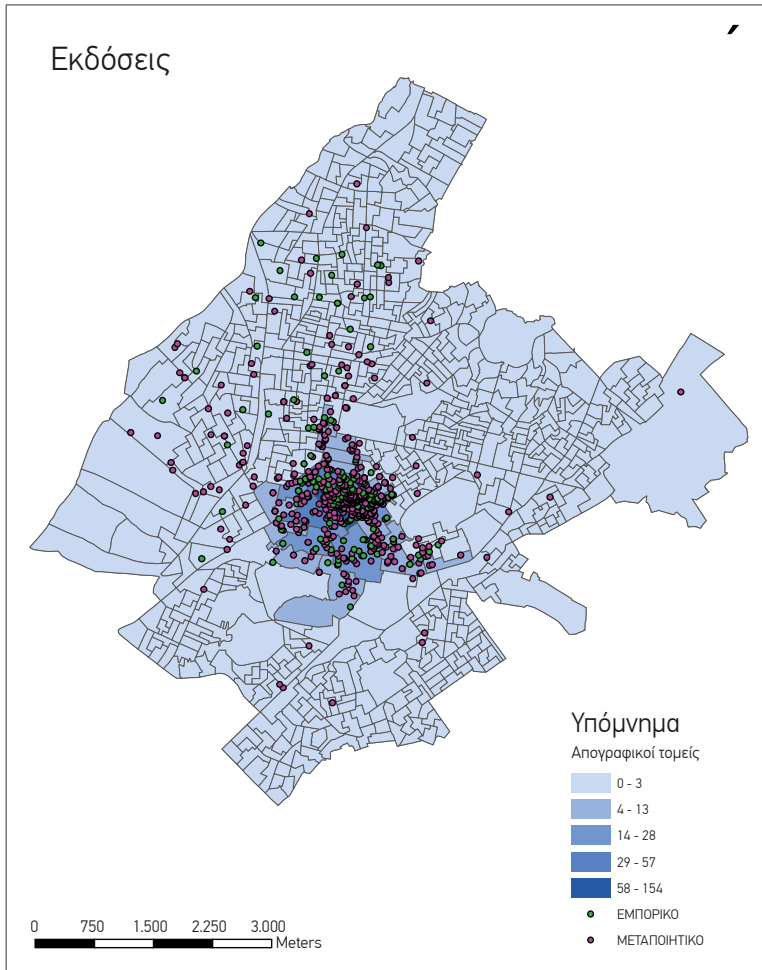
είτε κατασκευής ενδυμάτων, με τη διαφορά ότι πολλές από τις δεύτερες ενώ έχουν τα κεντρικά γραφεία τους στον Δήμο Αθηναίων, οι μεταποιητικές μονάδες βρίσκονται σε άλλους δήμους (Αττική: Αιγάλεω, Περιστερί κ.α.), ενώ στην υπόδηση οι επιχει-

ρήσεις τείνουν να συγκεντρώνονται γύρω από τις οδούς Ερμού, Ηφαιστού, Πατησίων και Χ. Τρικούπη. Ο κλάδος της ένδυσης και της υπόδησης (που είναι κλάδοι έντασης εργασίας) έχουν δεχτεί ισχυρό πλήγμα κατά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης, ενώ και πριν από αυτή υπήρξε αδυναμία προσαρμογής των κλάδων στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να έχουν κυριαρχήσει στην αγορά οι εισαγωγές ενδυμάτων και υποδημάτων από

χώρες με χαμηλότερο εργατικό κόστος, όπως αυτές της Ασίας. Κυρίως στις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις μεταποίησης ενδυμάτων, παρατηρείται υστέρηση στη χρήση νέων τεχνολογιών και καινοτόμων πρακτικών (branding), που θα μπορούσαν να συνδράμουν στην αύξηση της ελληνικής παραγωγής, στις εξαγωγές και στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Χάρτης 4. Επιχειρήσεις εκδόσεων στον Δήμο Αθηναίων

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Στις επιχειρήσεις των εκδόσεων περιλαμβάνονται επιχειρήσεις έκδοσης εφημερίδων, περιοδικών και βιβλίων (αναφέρονται ως μεταποιητικές στον Χάρτη 4) και επιχειρήσεις λιανικού και χονδρικού εμπορίου εφημερίδων και βιβλίων (σύνολο 748 επιχειρήσεις – δεν περιλαμβάνονται τα περίπτερα). Οι πλειονότητα αυτών, παραδοσιακά, συγκεντρώνονται

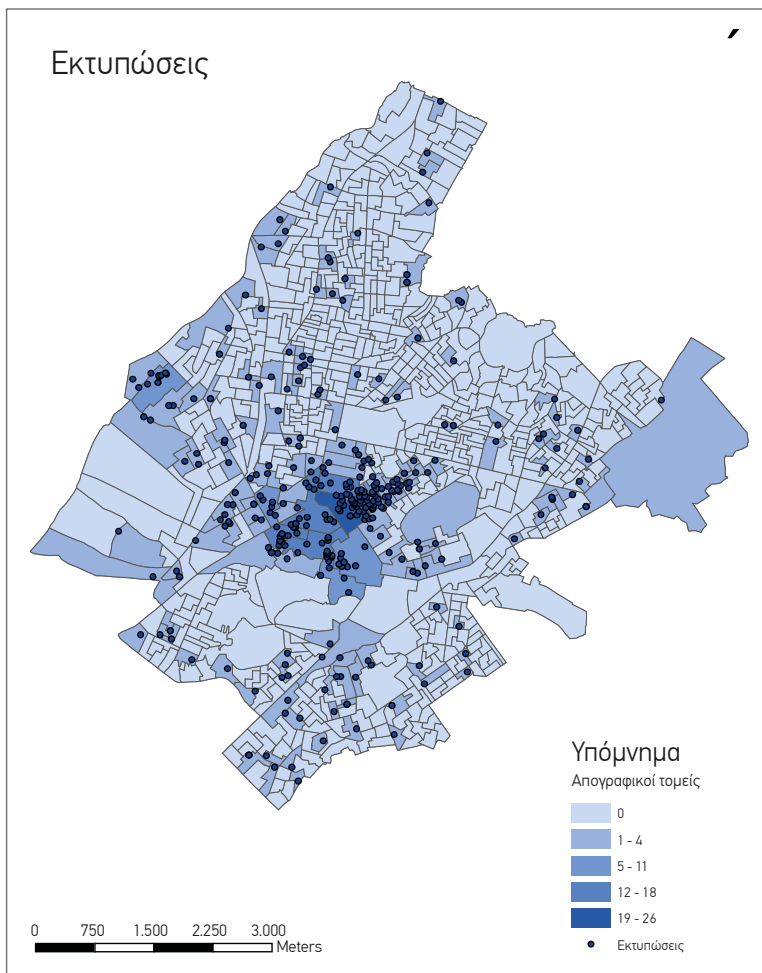
στην περιοχή των Εξαρχείων, στις οδούς Χ. Τρικούπη, Ιπποκράτους, Ζωοδ. Πηγής και Σόλωνος.

Ο κλάδος των εκδόσεων αποτελείται από σημαντικό αριθμό επιχειρήσεων, αρκετές από τις οποίες είναι συγκεντρωμένες σε μικρό αριθμό μεγάλων ομίλων, ειδικά των εκδόσεων εφημερίδων και περιοδικών.

Η οικονομική κρίση επηρέασε άμεσα τις εκδόσεις στην ελληνική αγορά, με μεγάλη πτώση στις πωλήσεις (-46,2%, Eurostat, 2008-2012) και στην απασχόληση κατά τα πρώτα δύο χρόνια της κρίσης (2008-2010), ενώ στα επόμενα παρατηρείται μια αύξηση των αυταπασχολούμενων (χωρίς όμως ο συνολικός αριθμός των απασχολούμενων να φθάνει τον αντίστοιχο προ κρίσης), που συνήθως είναι

απολυμένοι από μεγάλους εκδοτικούς ομίλους, οι οποίοι/ες βρίσκουν ως μόνη επαγγελματική διέξοδο το ξεκίνημα ενός ατομικού εγχειρήματος είτε στη λιανική πώληση (π.χ. μικρά εξειδικευμένα βιβλιοπωλεία), είτε στην έκδοση εφημερίδων, περιοδικών και βιβλίων, πολλές φορές στην ηλεκτρονική τους μορφή και μόνο (e-publishing).

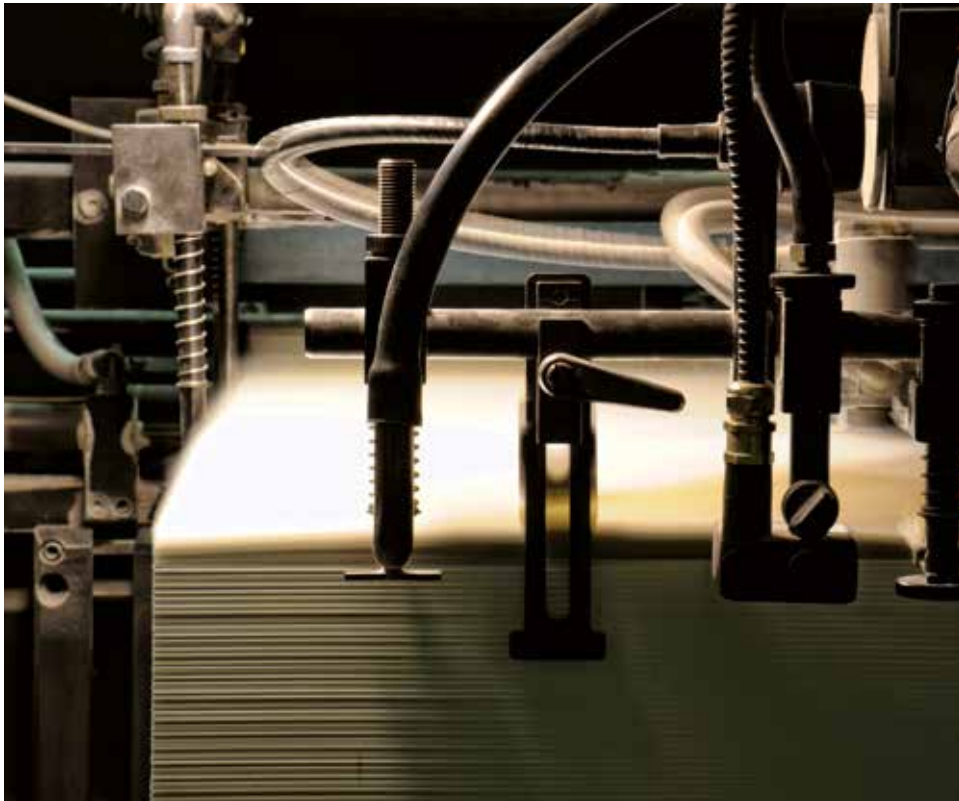
Χάρτης 5. Επιχειρήσεις εκτυπώσεων στον Δήμο Αθηναίων

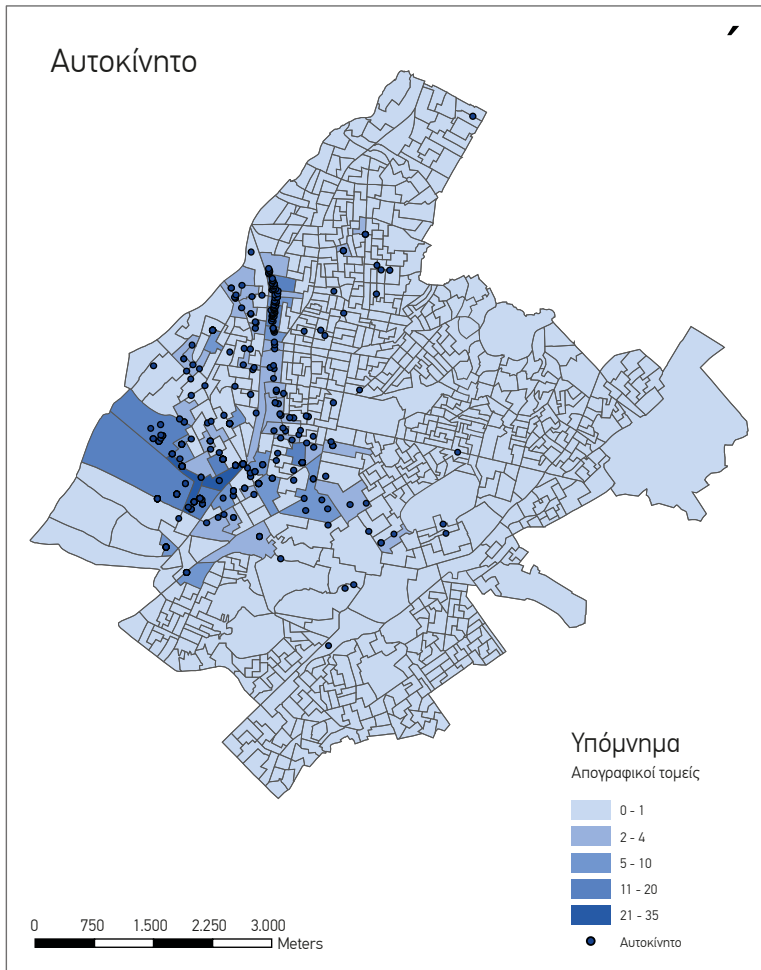
Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Το τελευταίο δείχνει ότι οι νέες τεχνολογίες έχουν κάνει την εμφάνισή τους στην εκδοτική αγορά και κερδίζουν έδαφος έναντι των παραδοσιακών εκτυπωμένων εκδόσεων. Οι επιχειρήσεις εκτυπώσεων στον Δήμο Αθηναίων φτάνουν τις 388 και περιλαμβάνουν επιχειρήσεις τυπογραφίας, μεταξοτυπίας, λιθογραφίας, βιβλιοδεσίας και προεκτύπωσης. Οι περισσότερες από αυτές συγκεντρώνονται στα Εξάρχεια, λόγω των στενών διακλαδικών συνεργειών τους με τις εκδοτικές επιχειρήσεις, και κυρίως στις οδούς Χ. Τρικούπη και Σόλωνος. Ο κλάδος έχει υποστεί μεγαλύτερες πτώσεις από αυτόν των εκδόσεων (-65% στις πωλήσεις, Eurostat, 2008-2012

και -68% στην απασχόληση, Eurostat, 2008-2013) στη διάρκεια της κρίσης, ενδεικτικό της ανάπτυξης των ηλεκτρονικών εκδόσεων έναντι των εκτυπωμένων, τάση που πρόκειται να αναπτυχθεί περαιτέρω τα επόμενα χρόνια. Αν και πολλές εκτυπωτικές επιχειρήσεις αναβάθμισαν τεχνολογικά τα μηχανήματά τους τα τελευταία χρόνια, ο ανταγωνισμός από χώρες της Ασίας και της ανατολικής Ευρώπης (Τσεχία, Βουλγαρία), με μικρότερο εργατικό κόστος και κόστος πρώτων υλών, είναι μεγάλος, με αποτέλεσμα πολλές ελληνικές εκδοτικές παραγωγές να τυπώνονται εκτός Ελλάδας.

Χάρτης 6. Επιχειρήσεις πώλησης αυτοκινήτων και μοτοσικλετών στον Δήμο Αθηναίων

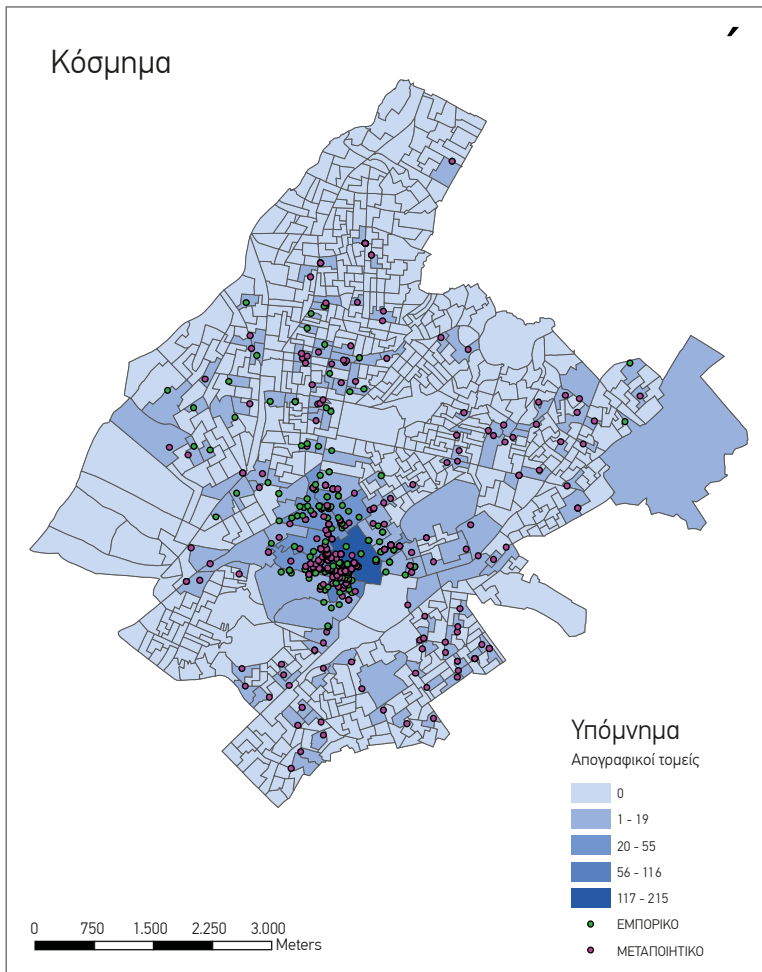

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Ο κλάδος του αυτοκινήτου-μοτοσικλέτας (595 επιχειρήσεις στον Δήμο Αθηναίων) περιλαμβάνει κυρίως επιχειρήσεις λιανικού και χονδρικού εμπορίου αυτοκινήτων-μοτοσικλέτας, καθώς και ανταλλακτικών και εξαρτημάτων τους, και συγκεντρώνεται στη δυτική

πλευρά του Δήμου Αθηναίων και κυρίως στις οδούς Σπ. Πάτση, Λιοσίων, Λένορμαν και στη Λεωφόρο Αθηνών. Είναι ένας από τους κλάδους που εμφάνισε τις μεγαλύτερες πτώσεις σε πωλήσεις λόγω της οικονομικής κρίσης, με επακόλουθο τη μείωση της απασχόλησης.

Χάρτης 7. Επιχειρήσεις κατασκευής και πώλησης αργυροχρυσοῦς-κοσμήματος στον Δήμο Αθηναίων

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

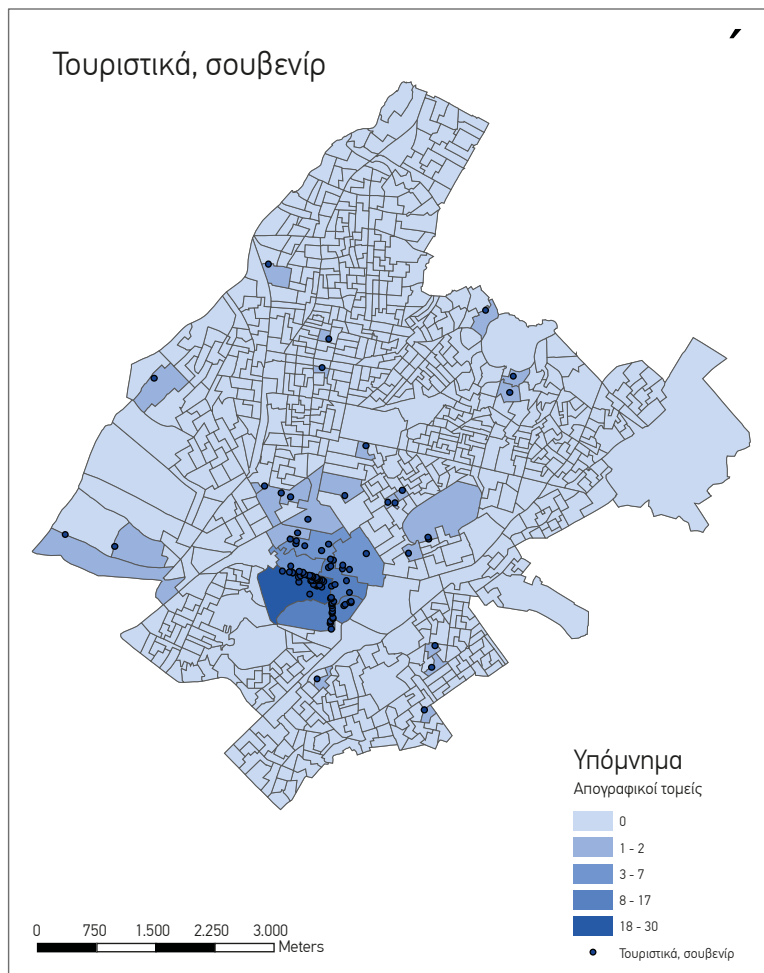
Ο κλάδος του κοσμήματος-αργυροχρυσοῦς αποτελείται από 1.223 επιχειρήσεις στον Δήμο Αθηναίων (κατασκευή κοσμημάτων, απομιμήσεων αυτών, ρολογιών, αδαμαντοδετεία, και λιανική-χονδρική πώληση αυτών), οι οποίες παρουσιάζουν μεγάλη γεωγραφική

συγκέντρωση κυρίως στις οδούς Καραγιώργη Σερβίας, Κολοκοτρώνη, Λέκκα, Ρόμβης, Ερμού, Βουλής, Πανδρόσου και Σταδίου. Παραδοσιακά, οι περισσότερες επιχειρήσεις είναι οικογενειακές και συνήθως καθετοποιημένες (κατασκευή και πώληση). Η οικο-

νομική κρίση και η ταυτόχρονη αύξηση της τιμής του χρυσού μείωσε τις πωλήσεις μέχρι και 80% (HellasStat, 2012), με επακόλουθο το κλείσιμο πολ-

λών οικογενειακών επιχειρήσεων από το 2010 και έπειτα, ενώ οι νέες τεχνολογίες έχουν διεισδύσει σε μικρό βαθμό στα εγχώρια εργαστήρια.

Χάρτης 8. Επιχειρήσεις κατασκευής και πώλησης τουριστικών ειδών και σουβενίρ στον Δήμο Αθηναίων

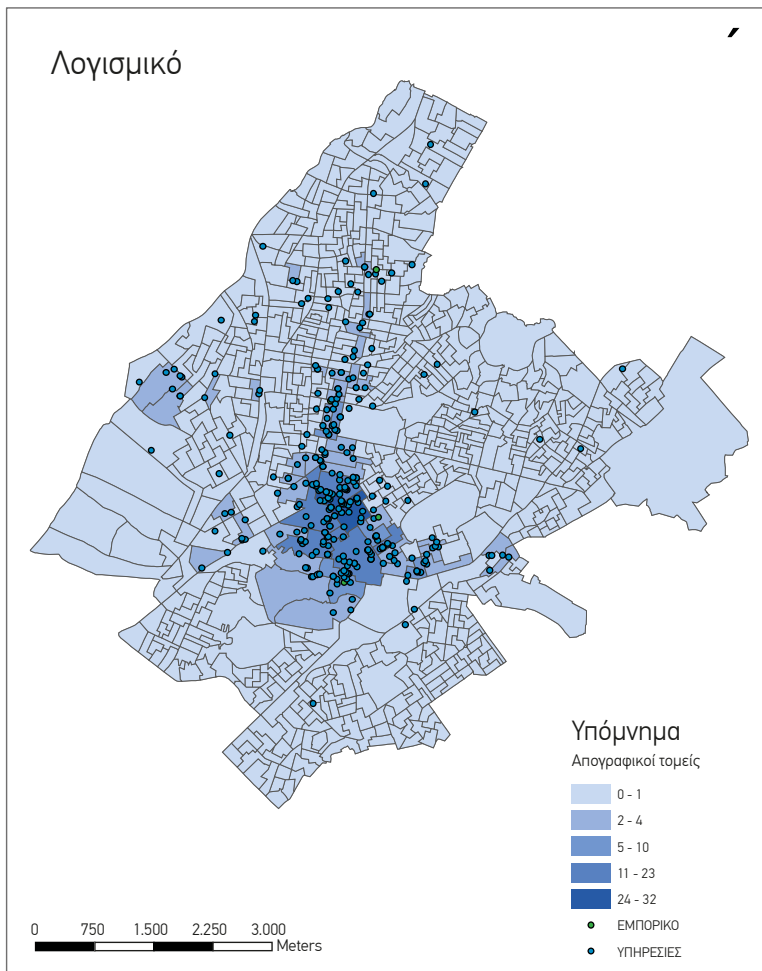
Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Ο κλάδος των τουριστικών σουβενίρ περιλαμβάνει συνολικά 115 επιχειρήσεις στον Δήμο Αθηναίων, με κύριο αντικείμενο την κατασκευή και λιανική-χονδρική πώληση ειδών λαϊκής τέχνης και αναμνηστικών αντικειμένων (σουβενίρ). Συνήθως, ο κλάδος «κρύβεται» μέσα στις στατιστικές της κατασκευής και διάθεσης κοσμημάτων, γι' αυτό και δεν υπάρχουν επαρκή οικονομικά στοιχεία και αναλύσεις γι' αυτόν. Σύμφωνα με τις ενδείξεις, ο κλάδος είναι οικονομικά εύρωστος, έχει υποστεί λίγες πιέσεις από την οικονομική κρίση, λόγω της σταθερής εισροής τουριστών τα τελευταία χρόνια. Οι επιχειρήσεις του κλάδου είναι συνήθως οικογενειακές και συγκεντρώνονται στις οδούς Πανδρόσου (Πλάκα) και Ηφαίστου (Μοναστηράκι) και γύρω από αυτές. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αυξητική τάση της απασχόλησης στην κατασκευή σουβενίρ, ειδών λαϊκής τέχνης και ψευδοκοσμημάτων (ή απομιμή-

σεων κοσμημάτων), που απευθύνονται σε τουρίστες, ενώ στην περιοχή της Πανδρόσου στην Πλάκα υφίσταται ένα άτυπο δίκτυο 90 περίπου επιχειρήσεων, το Pandrosou Street Art, που συνεργάζεται για τη συγκρότηση μιας διακριτής επιχειρηματικής ταυτότητας της οδού και κατά συνέπεια για την αναγνωρισιμότητα των εκεί επιχειρήσεων. Ένα άλλο δίκτυο με αντικείμενο την προώθηση χειροτεχνιών σε κοσμήματα, αξεσουάρ και σουβενίρ είναι το Meet Market, μια νομαδική αγορά, όπως αυτοαποκαλείται, που συγκεντρώνει στα μηνιαία bazaar του πάνω από 200 χειροτέχνες. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εισροές τουριστών υψηλού εισοδήματος από χώρες της Ασίας και των Βαλκανίων έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια τη ζήτηση αυθεντικών σουβενίρ (προϊόντα εγχώριας χειροτεχνίας) – και όχι φτηνών απομιμήσεων σουβενίρ, που προέρχονται από χώρες της Ασίας.

Χάρτης 9. Επιχειρήσεις παραγωγής και πώλησης λογισμικού στον Δήμο Αθηναίων

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

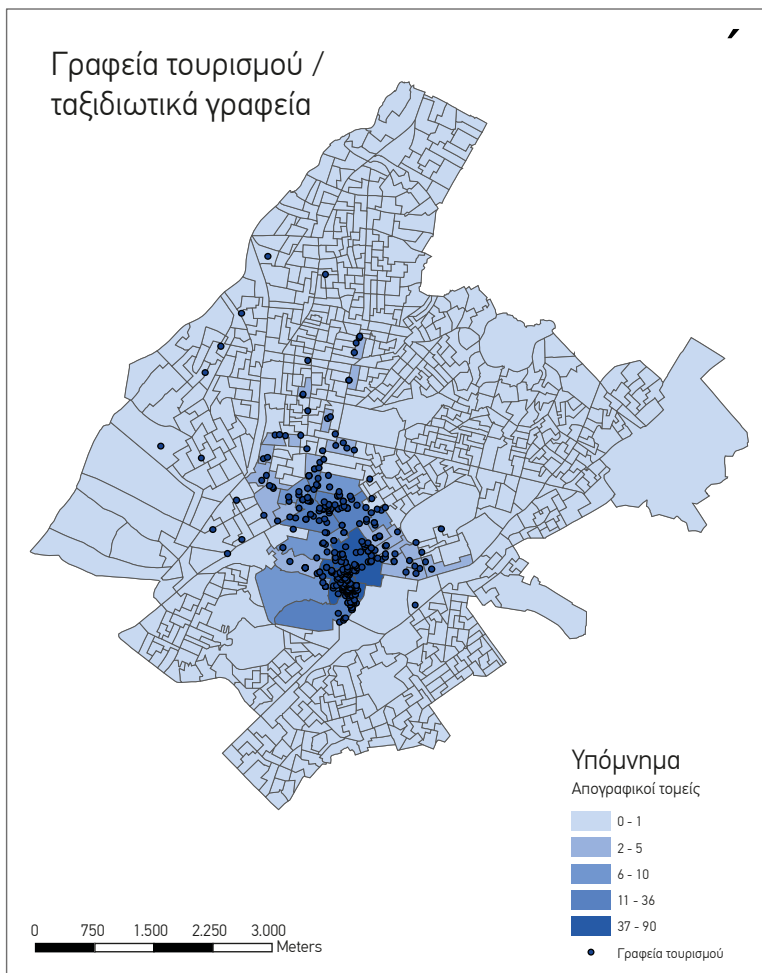
Ο κλάδος της παραγωγής, προμήθειας και υπηρεσιών λογισμικού (συνολικά 342 επιχειρήσεις στον Δήμο Αθηναίων) παρουσιάζει μεγάλη ανάπτυξη στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 μέχρι σήμερα, ενώ η οικονομική κρίση δεν φαίνεται να έχει μεγάλες επιπτώσεις στις πωλήσεις και

στον αριθμό των απασχολούμενων. Οι χωρικές συγκεντρώσεις των επιχειρήσεων λογισμικού βρίσκονται στο κέντρο της πόλης και κυρίως γύρω από τις οδούς 3ης Σεπτεμβρίου, Πατισίων και Σόλωνος. Η βασική δραστηριότητα των εταιρειών του κλάδου συνίσταται στην ανάπτυξη εφαρμογών για Η/Υ, η

οποία ποικίλλει από απλά λογιστικά προγράμματα μέχρι πιο σύνθετα και εξειδικευμένα συστήματα (ERP και CRM). Στα τελευταία συνήθως δραστηριοποιούνται εταιρείες μεγάλου και μεσαίου μεγέθους, οι οποίες παραλαμβάνουν τις εφαρμογές αυτές από πολυεθνικές εταιρείες παραγωγής λογισμικού και τις παραμετροποιούν ανάλογα με τις απαιτήσεις του

πελάτη, αν και υπάρχουν λίγες ελληνικές εταιρείες που παράγουν τα δικά τους συστήματα ERP/CRM. Η ένταση εργασίας του κλάδου είναι υψηλή, ενώ χαμηλή είναι η ένταση κεφαλαίου, που σημαίνει ότι η εισαγωγή μιας νέας επιχείρησης στον κλάδο είναι σχετικά εύκολη αν έχει το κατάλληλο εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό.

Χάρτης 10. Γραφεία τουρισμού και ταξιδιωτικά γραφεία στον Δήμο Αθηναίων

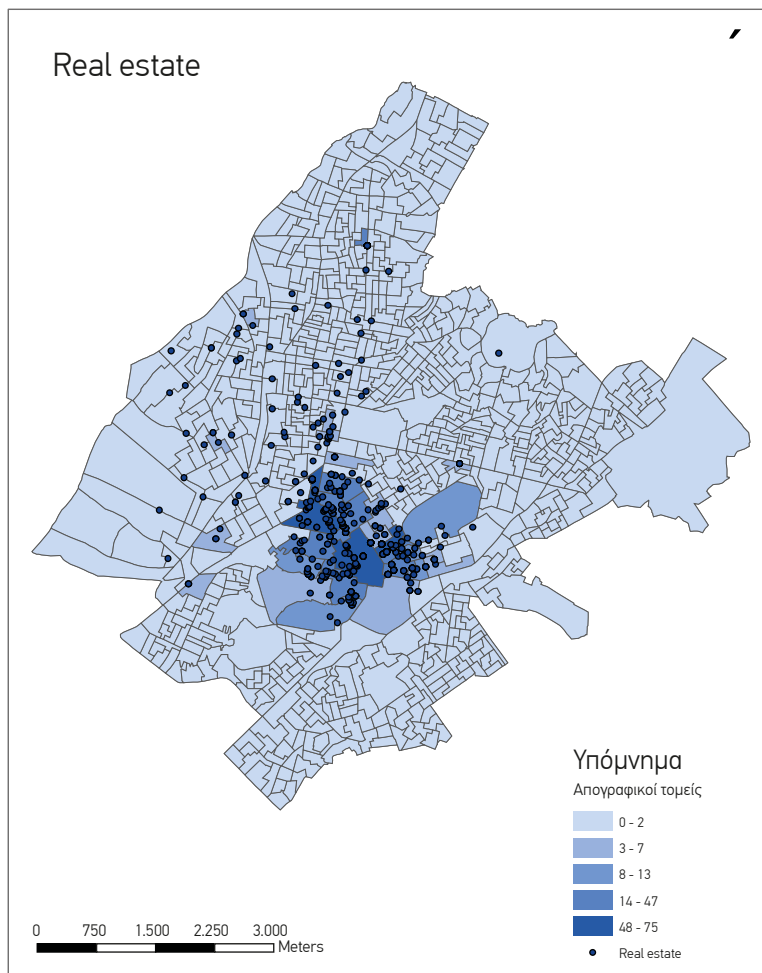
Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Οι υπηρεσίες τουρισμού περιλαμβάνουν τα γραφεία οργανωμένου τουρισμού, τα ταξιδιωτικά πρακτορεία, τις υπηρεσίες πώλησης εισιτηρίων και τις υπηρεσίες διοργάνωσης περιηγήσεων. Συνολικά στον Δήμο Αθηναίων δραστηριοποιούνται 399 επιχειρήσεις, οι οποίες συγκεντρώνονται κυρίως στις οδούς γύρω από την Πλατεία Συντάγματος (Βουλής, Φιλελλήνων, Νίκης). Κατά κύριο λόγο, είναι πολύ μικρές ή μικρές επιχειρήσεις. Τα τουριστικά γραφεία, ως τα παραδοσιακά σημεία λιανικής πώλησης τουριστικών υπηρεσιών, υφίστανται έναν διαρκώς εντεινόμενο ανταγωνισμό από νέα κανάλια διανομής, όπως λ.χ. το internet, και η απευθείας πώληση από πλευράς των παραγωγών (ξενοδοχεία, καταλύματα, υπηρεσίες μεταφοράς επιβατών). Παράλληλα,

σημειώνεται μια συρρίκνωση ή ακόμα και κατάργηση των προμηθειών που παραδοσιακά χορηγούσαν οι παραγωγοί στα τουριστικά γραφεία ως εμπορική αμοιβή, ενώ πλήγμα θεωρούνται οι μειώσεις που παρουσιάζει ο εσωτερικός τουρισμός. Έτσι, ο κλάδος, παρά τις σταθερές τουριστικές ροές από το εξωτερικό, βιώνει μια κρίση της τάξης του -50% στο παραγόμενο προϊόν. Αν και κάποιες επιχειρήσεις έχουν καινοτομήσει στο πεδίο της προώθησης των τουριστικών προϊόντων τους στο διαδίκτυο, η πλειονότητα των επιχειρήσεων είτε δεν διαθέτουν αντίστοιχες υπηρεσίες είτε η σχέση τους με τις νέες τεχνολογίες είναι ακόμη σε εμβρυακό στάδιο.

Χάρτης 11. Υπηρεσίες εκμίσθωσης-πώλησης και διαχείρισης ακινήτων στον Δήμο Αθηναίων

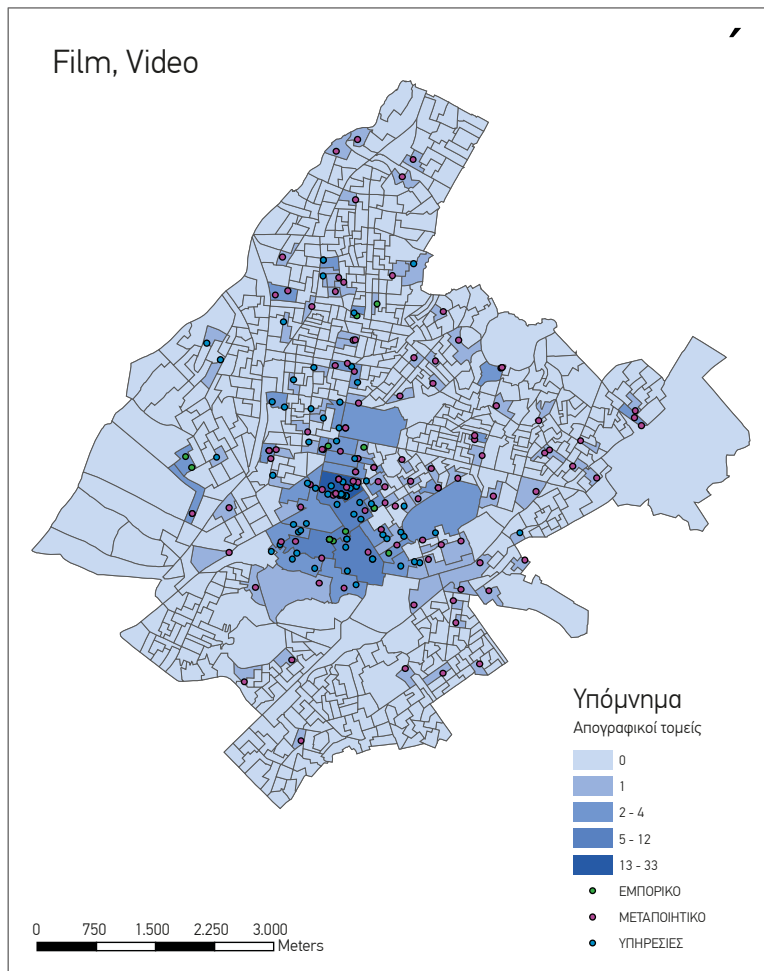

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Ο κλάδος της εκμίσθωσης - πώλησης και διαχείρισης ακινήτων περιλαμβάνει 829 επιχειρήσεις. Οι χωρικές συγκεντρώσεις τους παρατηρούνται έντονα στις οδούς Ακαδημίας, Αμερικής, Πανεπιστημίου, Πατισίων, Σόλωνος και Σταδίου.

Η κρίση στην αγορά ακινήτων μεταφράζεται σε υπερπροσφορά και ιδιαίτερα χαμηλή ζήτηση, ιδίως στον τομέα της κατοικίας, ενώ οι αγοραπωλησίες επαγγελματικών και οικιστικών ακινήτων είναι πλέον ελάχιστες και συνήθως κάτω από την περιοχή των 100.000 ευρώ ανά αγοραπωλησία.

Χάρτης 12. Επιχειρήσεις κινηματογραφικών ταινιών και τηλεοπτικών προγραμμάτων στον Δήμο Αθηναίων

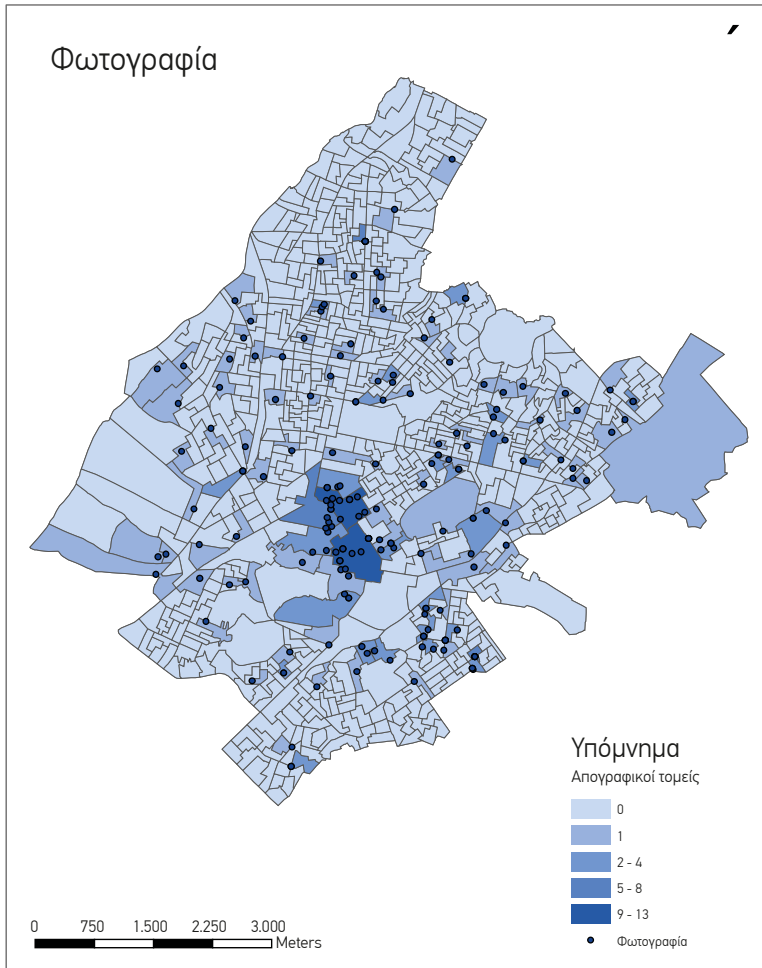

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Ο κλάδος παραγωγής, διανομής και προβολής κινηματογραφικών ταινιών και παραγωγής τηλεοπτικών-ραδιοφωνικών προγραμμάτων περιλαμβάνει 237 επιχειρήσεις στον Δήμο Αθηναίων, οι οποίες συγκεντρώνονται χωρικά στην περιοχή γύρω από την Πλατεία Ομονοίας και τα Εξάρχεια. Η οικονομική κρίση έπληξε ιδιαίτερα τον κλάδο παραγωγής κινηματογραφικών και τηλεοπτικών ταινιών, με τις πωλήσεις να παρουσι-

άζουν μείωση έως και 50%, ενώ η απασχόληση είχε αντίστοιχη υποχώρηση κατά 50% (2008-2013, ΙΟΒΕ⁴⁷, 2014). Ειδικότερα, τα εισιτήρια για ελληνικές ταινίες στις κινηματογραφικές αίθουσες από 2,7 εκ. το 2008 μειώθηκαν στα 0,8 εκ. το 2013 (ΙΟΒΕ, 2014). Αντίθετα, ο τζίρος της διανομής και προβολής κινηματογραφικών ταινιών σημείωσε μικρότερες μειώσεις (περίπου 30%).

Χάρτης 13. Φωτογραφεία και εμπόριο φωτογραφικών ειδών στον Δήμο Αθηναίων

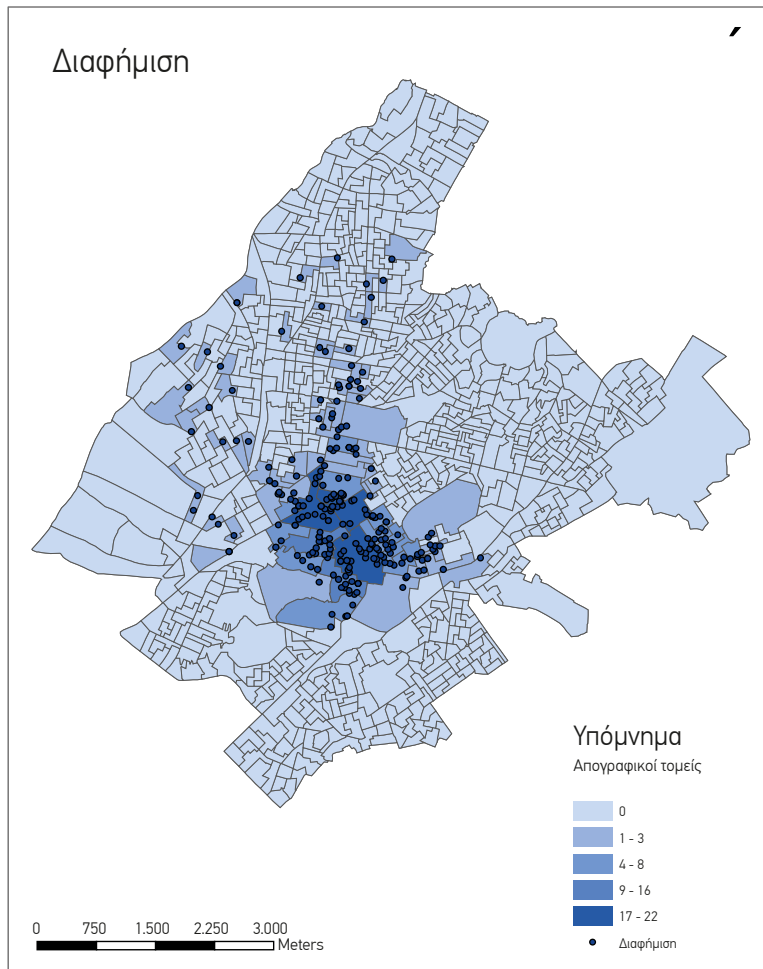

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

47. Τσακανίκας, Αγγ. (2014), «Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών στην Ελλάδα: Επιδράσεις στην οικονομία», παρουσίαση μελέτης στην Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, Αθήνα 2/12/2014. (Ομάδα έργου ΙΟΒΕ: Αθανασιάδης, Θ., Danchev, Sv., Παπαδάκης, Μ., Παρατσιώκας, Ν., Τσακανίκας Αγγ.)

Ο κλάδος της φωτογραφίας περιλαμβάνει φωτογραφικά εργαστήρια, επιχειρήσεις φωτορεπόρτερ/φωτομοντάζ και το λιανικό-χονδρικό εμπόριο φωτογραφικών ειδών (συνολικά 310 επιχειρήσεις στον Δήμο Αθηναίων), οι οποίες δεν δείχνουν να έχουν έντονες συγκεντρώσεις σε ορισμένες περιοχές του δήμου, αλλά φαίνεται ότι έχουν μεγάλη διασπορά, κυρίως γιατί καλύπτουν τοπικές (συνοικιακές) ανάγκες. Η οικονομική κρίση έπληξε τον κλάδο, αφού ο τζίρος των φωτογραφείων στην Ελλάδα σημείωσε πτώση 23% και η απασχόληση μείωση κατά 10% (Eurostat, 2008-2012). Ακόμα ο κλάδος έχει ακολουθήσει σχετικά γρήγορα (από τις αρχές της δεκαετίας του 2000) την τάση ψηφιακοποίησης (digitalization) των μέσων, που είχε όμως ως αποτέλεσμα να κλείσουν πολλά παραδοσιακά φωτογραφεία.

Χάρτης 14. Διαφημιστικές επιχειρήσεις στον Δήμο Αθηναίων

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Η διαφήμιση περιλαμβάνει όλες τις υπηρεσίες σχεδιασμού, δημιουργίας και καταχώρισης διαφημίσεων (συνολικά 261 επιχειρήσεις στον Δήμο Αθηναίων), με έντονες χωρικές συγκεντρώσεις στην περιοχή γύρω από την πλατεία Ομονοίας (Πανεπιστημίου, 3ης Σεπτεμβρίου, Πατησίων). Οι περισσότερες επιχειρήσεις εκεί είναι οι λεγόμενες below the line, δηλαδή πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις, ενώ οι μεγάλες διαφημιστικές (above the line), κυρίως πολυεθνικές, παραδοσιακά συγκεντρώνονται κατά μήκος της Λεωφόρου Κηφισίας, οι οποίες σταδιακά εμφανίστηκαν στην ελληνική αγορά από τη δεκαετία του 1990.

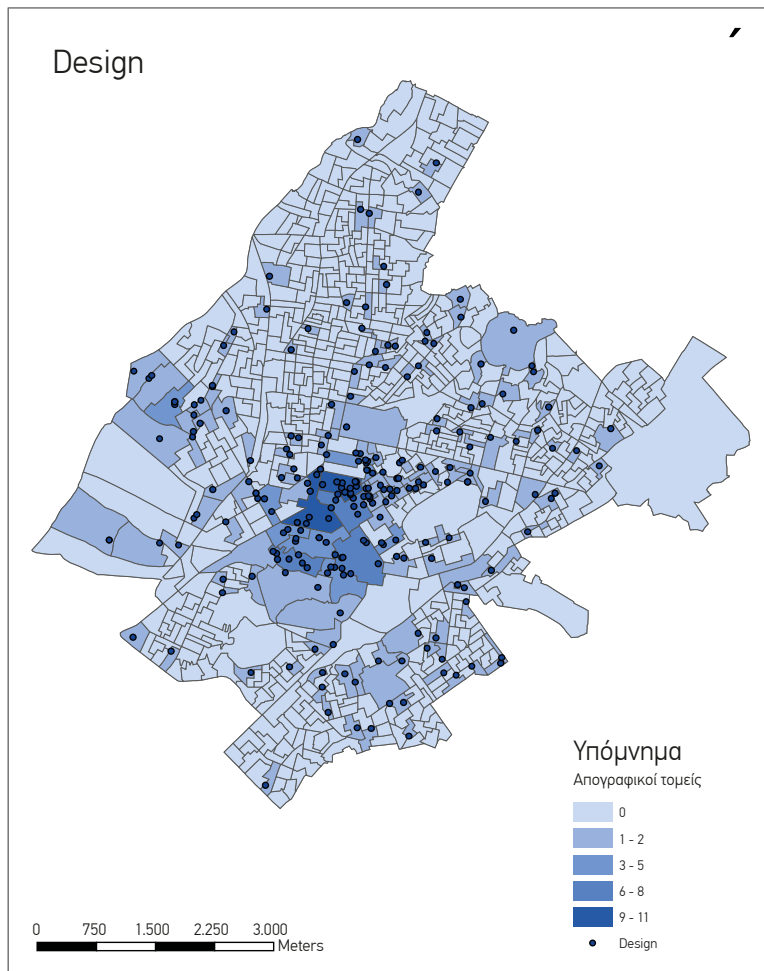
Η οικονομική κρίση έπληξε τα έσοδα των διαφημιστικών εταιρειών, καθώς οι κυριότεροι πελάτες μείωσαν τα διαφημιστικά έξοδά τους. Η ραγδαία

μείωση των εσόδων και η αύξηση των χρεών οδήγησαν πολλές από τις ισχυρές διαφημιστικές εταιρείες είτε απευθείας στη χρεοκοπία είτε στην παύση των εργασιών τους μέσω του άρθρου 99.

Το διαδίκτυο αποτελεί τα τελευταία χρόνια ένα καινούργιο μέσο προώθησης, το οποίο έδωσε νέα ώθηση στον κλάδο. Χαρακτηριστικό είναι ότι η δαπάνη για διαφημίσεις στο διαδίκτυο στην Ελλάδα δείχνει να αντέχει σε σχέση με άλλα μέσα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Interactive Advertising Bureau (IAB) Hellas, το 2012 έκλεισε με την on-line display διαφήμιση να φθάνει στα 76 εκατ. ευρώ, ποσό που είναι στα ίδια ακριβώς επίπεδα με εκείνα του 2011.

Χάρτης 15. Επιχειρήσεις design στον Δήμο Αθηναίων

Πηγή στοιχείων: ΕΒΕΑ, 2013 (επεξεργασία δική μας)

Ο κλάδος του ειδικευμένου σχεδίου (design) στον παραπάνω χάρτη περιέχει παρατηρήσεις από τον χώρο του γραφιστικού και ψηφιακού σχεδίου και σχεδίου μόδας (συνολικά 277 επιχειρήσεις στο Δήμο Αθηναίων). Το γραφιστικό και ψηφιακό σχέδιο συγκεντρώνονται κυρίως στην περιοχή των Εξαρχείων, αφού έχει στενές συνδέσεις με τους κλάδους των εκδόσεων και εκτυπώσεων.

Το design είναι ένας από τους κλάδους που η οικονομική κρίση άγγιξε πολύ λίγο, αφού ο τζίρος του κλάδου

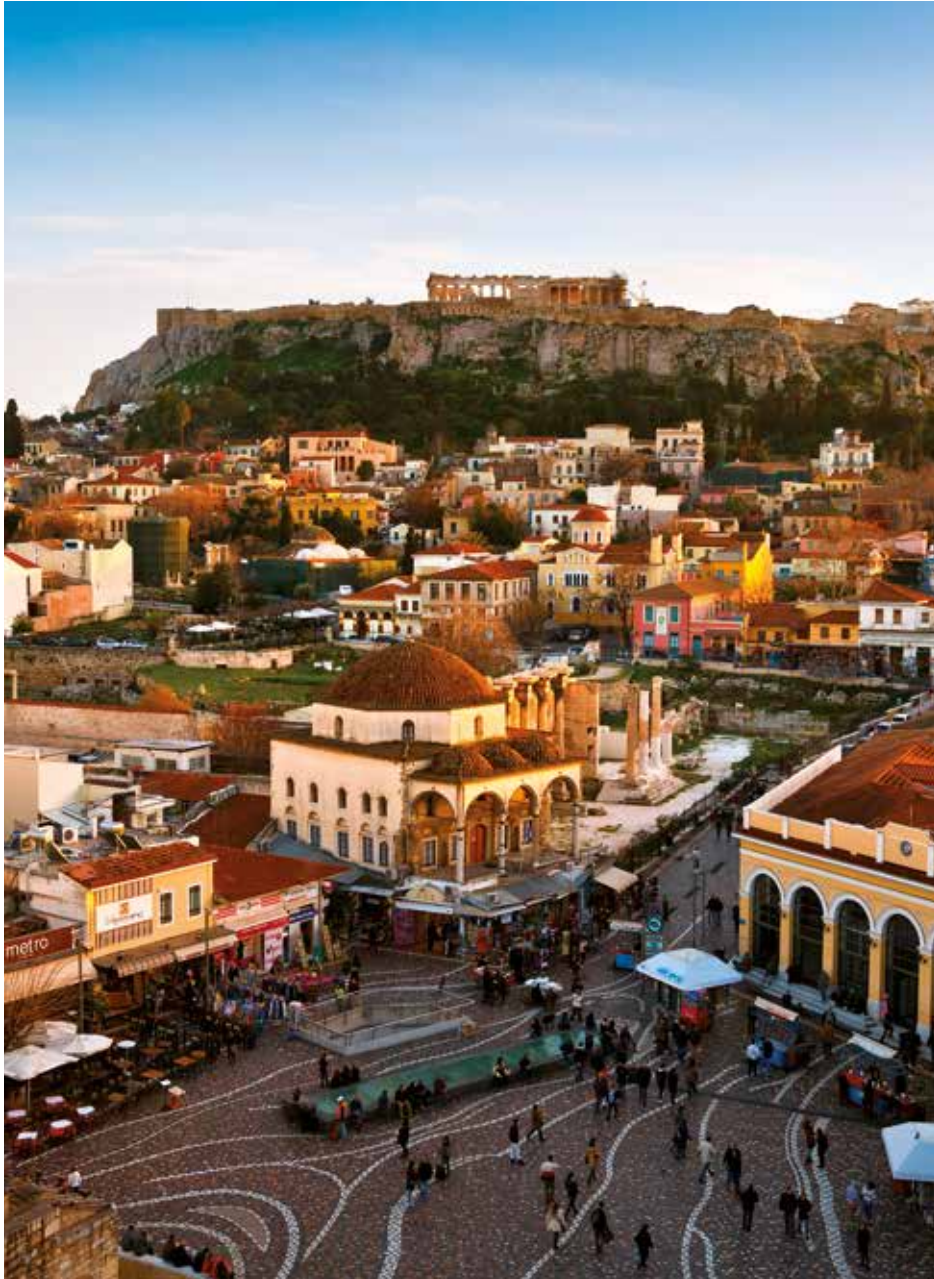
παρέμεινε ο ίδιος μεταξύ 2008-2012 (περίπου 130 εκ. ευρώ, Eurostat), ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων αυξήθηκε κατά 10%, την ίδια χρονική περίοδο. Το design θεωρείται μια υπηρεσία που συμπληρώνει τις παραγωγικές αλυσίδες πολλών άλλων κλάδων, προσφέροντας μεγαλύτερες προστιθέμενες αξίες στα τελικά προϊόντα.

Ερευνητικά κέντρα και πανεπιστημιακά τμήματα

Ένα από τα πλεονεκτήματα της κεντρικής θέσης της Αττικής στην ελληνική οικονομία είναι ότι διαθέτει πολλά εκπαιδευτικά ιδρύματα (ΑΕΙ και ΤΕΙ), καθώς και ερευνητικά κέντρα, που δυνητικά μπορούν να συνδράμουν ένα βιομηχανικό cluster μέσα από συμπράξεις, είτε για την ανάπτυξη καινοτόμων πρακτικών στην παραγωγική διαδικασία και τη διάχυση ερευνητικών αποτελεσμάτων είτε για την τεχνολογική ενδυνάμωσή του. Στην Αττική λειτουργούν εννέα πανεπιστημιακά ιδρύματα (ΕΚΠΑ, ΕΜΠ, Πειραιώς, Πάντειο, Χαροκόπειο, Γεωπονικό, ΟΠΑ, ΤΕΙ Πειραιά, ΤΕΙ Αθήνας) και πλήθος ερευνητικών ινστιτούτων και κέντρων, κυρίως δημόσιου χαρακτήρα. Παρακάτω παρουσιάζονται μερικά πανεπιστημιακά τμήματα και ερευνητικά ινστιτούτα που θα μπορούσαν να συμμετέχουν σε συνεργατικούς σχηματισμούς με τους παραπάνω κλάδους:

- Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ»
 - Ινστιτούτο Επιστήμης Υλικών
 - Ινστιτούτο Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών
- ΕΜΠ
 - Fab Lab Athens
- Εταιρεία Τεχνολογικής Ανάπτυξης Κλωστοϋφαντουργίας Ένδυσης & Ινών (Ε.Τ.Α.Κ.Ε.Ι.) Α.Ε
- ΤΕΙ Αθήνας
 - Τμήμα Γραφιστικής
 - Τμήμα Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής, Διακόσμησης και Σχεδιασμού Αντικειμένων
 - Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης
 - Τμήμα Φωτογραφίας και Οπτικοακουστικών
 - Τμήμα Μηχανικών πληροφορικής
- ΤΕΙ Πειραιά
 - Τμήμα Κλωστοϋφαντουργών Μηχανικών
 - Τμήμα Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστικών Συστημάτων

Κεφάλαιο 6: Τα clusters που λειτουργούν στην πόλη της Αθήνας

Τα παραπάνω κεφάλαια ανέλυσαν σε μεγάλο βαθμό το περιβάλλον λειτουργίας των clusters μέσα από τη βιβλιογραφία και τις περιπτώσεις καλών πρακτικών που παρουσιάστηκαν. Σκοπός των παρουσιάσεων που προηγήθηκαν είναι να δημιουργηθεί ένα μεθοδολογικό πλαίσιο για να αξιοποιηθούν οι καλές πρακτικές clustering στον Δήμο Αθηναίων μέσα από τη δημιουργία ενός αριθμού clusters ή δικτύων επιχειρήσεων για μικρομεσαίες επιχειρήσεις στους τομείς της μεταποίησης, του εμπορίου και των υπηρεσιών. Με άλλα λόγια, ζητείται η δημιουργία ενός οδηγού (blueprint), που θα παρουσιάζει ένα ιδανικό μοντέλο clustering το οποίο θα ταιριάζει στις ιδιαιτερότητες των ΜμΕ που λειτουργούν στον Δήμο Αθηναίων.

Η μεθοδολογία περιλαμβάνει τόσο τα ενδογενή δομικά χαρακτηριστικά (παράγοντες) που καθορίζουν τους τρόπους λειτουργίας των επιχειρήσεων

στην Ελλάδα όσο και τους εξωγενείς παράγοντες, οι οποίοι αναφέρονται στο περιβάλλον της επιχείρησης, όπως:

- ο σκοπός και τα κίνητρα δημιουργίας των clusters
- η νομική τους μορφή και η σύνθεση των εταιριών μέσα στο cluster
- ο τρόπος που ένας ή περισσότεροι γνωσιακοί φορείς (π.χ. πανεπιστημιακό ίδρυμα) εμπλέκονται
- τα κριτήρια ένταξης των εταιριών και οι μεταξύ τους διακλαδικές ή/και ενδοκλαδικές σχέσεις
- οι υπηρεσίες, οι υποδομές και το στελεχιακό δυναμικό που προσφέρει ένα cluster
- οι σχέσεις των εταιριών του cluster με την τοπική και περιφερειακή οικονομία
- οι πιθανές διασυνδέσεις τους με άλλους τομείς.

Συνολικά, θα πρέπει τέλος να εξεταστούν οι καλές πρακτικές ως προς το γενικότερο επιχειρηματικό κλίμα, όπως διαμορφώνεται μέσα στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης, με στόχο να εντοπιστούν και να καλλιεργηθούν οι μεγαλύτερες δυνατές synergies με τους άξονες παρέμβασης και την επιδίωξη στρατηγικών συνεργασιών με άλλους κλάδους της οικονομίας, ώστε να διευρυνθεί το πεδίο δραστηριοποίησης και να μεγιστοποιηθεί η προστιθέμενη αξία των παρεμβάσεων.

Η κατάσταση αναφορικά με τα clusters και τα δίκτυα επιχειρήσεων στην Ελλάδα

Η πρακτική του clustering στην επιχειρηματική δραστηριοποίηση έχει γνωρίσει ιδιαίτερη άνθηση τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Ως αποτέλεσμα, η συσπείρωση των επιχειρήσεων είτε σε οριζόντια είτε σε κάθετη μορφή αποτελεί κοινή πρακτική για αρκετές χώρες της Ε.Ε. Ως επιχειρηματική πρακτική συναντάται πιο συχνά σε χώρες με ανεπτυγμένη κουλτούρα συνεργασίας, αλλά και ευνοϊκό ρυθμιστικό και αναπτυξιακό περιβάλλον, όπως οι σκανδιναβικές χώρες. Στις χώρες αυτές υπήρξε ευρεία «από τα κάτω» κινητοποίηση επιχειρηματιών που αντιμετώπισαν ευνοϊκά την προοπτική δημιουργίας συνεργατικών σχηματισμών και clusters. Σε αυτές τις από τα κάτω πρωτοβουλίες ήρθε αργότερα η κρατική παρέμβαση να συμπληρώσει τη δυναμική που είχε δημιουργηθεί, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες φορολογικού, νομοθετικού και αναπτυξιακού περιεχομένου.

Η Ελλάδα, παράλληλα με άλλες χώρες της Ε.Ε., βρίσκεται ουραγός σε αντίστοιχες προσπάθειες. Βάσει μετρήσεων από το World Economic Forum, η Ελλάδα είναι τελευταία σε ό,τι αφορά τα υπάρχοντα clusters⁴⁸ και στις 20 τελευταίες θέσεις από 148 χώρες. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενες ενότητες, οι περισσότερες δικτυώσεις επιχειρήσεων που προέκυψαν τα τελευταία χρόνια είχαν ως κίνητρο την ύπαρξη κάποιου σχετικού προγράμματος από τα χρηματοδοτούμενα προγράμματα της Ε.Ε. Από τα κάτω επιχειρηματικές συσπειρώσεις που να ευνοούν τον σχηματισμό clusters και δικτύων επιχειρήσεων δεν υπήρξαν. Επίσης, όποιες κρατικές πρωτοβουλίες αναπτύχθηκαν προς την κατεύθυνση παροχής ευνοϊκού ρυθμιστικού πλαισίου για τον σχηματισμό clusters ήταν αποσπασματικές και χωρίς μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα.

Ασφαλώς, συνεργατικοί σχηματισμοί με τη μορφή συνεταιρισμών υπήρξαν από παλιά στην Ελλάδα, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα μια σειρά αγροτικών συνεταιρισμών για την προώθηση και την πώληση προϊόντων των εταίρων που συμμετείχαν (βλ. Συνεταιρισμός Κροκοπαρωγών Κοζάνης κ.ά.). Οι συνεταιρισμοί αυτοί λειτούργησαν αρκετά αποδοτικά σε ό,τι αφορά την από κοινού παραγωγή και προώθηση συγκεκριμένων αγροτικών προϊόντων και την προστασία των συμμετεχόντων από τον ανταγωνισμό μέσα από τη θέσπιση κοινών τιμών πώλησης. Επιπλέον, υπήρξε μια σειρά συνεργατικών σχηματισμών στον τομέα του εμπορίου, ειδικά από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Παρ' όλα αυτά, η συνεργασία με τη μορφή ανάληψης κοινών επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, ως αποτέλεσμα κάποιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής που να αποσκοπεί στην παραγωγή και την προώθηση μέσα από τη χρησιμοποίηση οργανωμένων μεθόδων παραγωγής, δεν τελεσφόρησε ουσιαστικά ποτέ στη χώρα.

Οι βασικοί λόγοι που μπορούν να εξηγήσουν αυτή την κατάσταση είναι συγκεκριμένα ενδογενή δομικά

48. World Economic Forum, 2013

χαρακτηριστικά, που καθορίζουν τους τρόπους λειτουργίας των επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Ο πολύ μεγάλος αριθμός πολύ μικρών επιχειρήσεων που λειτουργούν στη βάση της οικογενειακής ιδιοκτησίας είναι το κυριότερο χαρακτηριστικό. Συγκεκριμένα, οι μικρές και μεσαίου μεγέθους συνήθως οικογενειακές επιχειρήσεις αποτελούν στην Ελλάδα περίπου το 90% των καταγεγραμμένων εταιρειών και συνήθως λειτουργούν με συγκεκριμένους προμηθευτές και πελάτες (Monastiriotis, 2009, Pittelis, 2012). Με άλλα λόγια, οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις έχουν ιστορικά διαμορφωμένα δίκτυα με άλλες επιχειρήσεις, με τις οποίες συνεργάζονται τόσο σε επίπεδο συγκέντρωσης πρώτων υλών όσο και πώλησης. Αυτά τα δίκτυα αναπαράγονται λόγω του ότι οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις αυτού του τύπου σχεδόν πάντα μεταφέρονται κληρονομικά μέσα στην οικογένεια. Ως αποτέλεσμα, προκύπτει κατακερματισμός των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, έντονη εσωστρέφεια στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους, με αποτέλεσμα οι αντικειμενικές ανάγκες για επιχειρηματικές συμπράξεις τύπου cluster να μην έχουν αναπτυχθεί.

Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει και γίνεται αντιληπτό ότι ο παραδοσιακός και εσωστρεφής τρόπος λειτουργίας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων δεν είναι εφικτό να αποδώσει αποτελέσματα στο περιβάλλον στο οποίο λειτουργεί η χώρα λόγω της συμμετοχής της στην Ε.Ε., αλλά και λόγω του αυξανόμενου ανταγωνισμού από χώρες με χαμηλότερες μισθολογικές συνθήκες ή ανώτερη ποιότητα παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Ως αποτέλεσμα, κάποιοι συνεργατικοί σχηματισμοί ιδρύθηκαν και λειτούργησαν στη χώρα συνολικά και στην Αθήνα συγκεκριμένα κατά την τελευταία δεκαετία.

Χαρτογράφηση clusters και δικτύων επιχειρήσεων, αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης στην Ελλάδα

Μια καταγραφή των clusters και των δικτύων επιχειρήσεων για το σύνολο της χώρας καταδεικνύει ότι σχεδόν στο σύνολό τους οι συστάδες και τα δίκτυα επιχειρήσεων που δημιουργήθηκαν στη χώρα ήταν στον κλάδο του εμπορίου. Τέτοιες πρωτοβουλίες αναλήφθηκαν πρώτη φορά κατά το ξεκίνημα της δεκαετίας του 1980, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα το Κέντρο Επίπλου 40, τα 120 Ενωμένα Εργοστάσια Επίπλου, τα Αττικό Κέντρο Επίπλου, Ένα κι Ένα, την Ένωση 45 Κατασκευαστών Επίπλου και την Επιπλοκίνηση. Αυτά τα δίκτυα επίπλου λειτούργησαν με τη μορφή Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης και ως αποκλειστικό στόχο είχαν την από κοινού προώθηση των προϊόντων τους μέσα από την προβολή τους σε πολύ μεγάλους εκθεσιακούς χώρους. Ανάλογα παραδείγματα συνεταιριστικών σχηματισμών στον τομέα του εμπορίου ήταν οι συνεταιρισμοί ηλεκτρικών ειδών, όπως ο Συνεταιρισμός Εμπόρων Ηλεκτρικών Οικιακών Συσκευών (ΣΕΗΟΣ), το δίκτυο κατασκευαστών ηλεκτρικών συστημάτων SOLARNET και το δίκτυο παραγωγών οίνου ΟΚΤΑΝΑ.

Ανάλογες πρωτοβουλίες εμπορικών συνεργατικών σχηματισμών είναι το Hellenic Mobile Cluster, ο Τεχνολογικός Συνεργατικός Σχηματισμός Επιχειρήσεων Μετάλλου Δυτικής Μακεδονίας (Metalmanu) και το Δίκτυο Επιχειρήσεων Χαλκιδικής. Τέλος, υπήρξαν κάποιοι συνεργατικοί σχηματισμοί επαγγελματιών συγκεκριμένων κλάδων όπως ο Συνεταιρισμός Εργολάβων Υδραυλικών Αθηνών (Σ.Ε.ΥΔ.Α.Π.) και ο Προμηθευτικός Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αττικής (ΠΡΟ.ΣΥ.Φ.Α.Π.Ε.). Αυτές ήταν προσπάθειες για τον σχηματισμό οργάνωσης της αλυσίδας προμηθευτών των εμπόρων των συγκεκριμένων κλάδων. Ήταν, με άλλα λόγια, μια μετεξέλιξη, σε με-

γαλύτερη διάσταση, των δικτύων οργάνωσης που αναπτύσσουν όλες σχεδόν οι εμπορικές επιχειρήσεις στη χώρα, οι οποίες αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Από την άλλη, οι συνεργατικοί σχηματισμοί που αναπτύχθηκαν τα τελευταία δέκα χρόνια προώθησαν καινοτομικές δραστηριότητες σε μεγαλύτερο βαθμό από τις προηγούμενες προσπάθειες. Αποπειράθηκαν να εισαγάγουν νέες τεχνολογίες για την ανάλυση των τάσεων της αγοράς και της προώθησης των προϊόντων τους. Επίσης, υπήρξαν αξιόλογες προσπάθειες δημιουργίας clusters στον τομέα των νέων τεχνολογιών, όπως το Business and Innovation Center of Attika (BIC) και το Δίκτυο ΠΡΑΞΗ (HELP-FORWARD Hellenic Project for Wider Application of R&D), το Corallia Cluster, που απαρτίζεται από τον Συνεργατικό Σχηματισμό Τεχνολογιών Παιγνίων και Δημιουργικού Περιεχομένου (gi-Cluster), τον Συνεργατικό Σχηματισμό Συστημάτων και Εφαρμογών Nano/Μικροηλεκτρονικής (mi-Cluster) και τον Συνεργατικό Σχηματισμό Διαστημικών Τεχνολογιών και Εφαρμογών (si-Cluster). Επιπλέον, ορισμένες περιορισμένες πρωτοβουλίες αναπτύχθηκαν στον τομέα διασύνδεσης της παραγωγής που πραγματοποιείται σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα με τη βιομηχανική παραγωγή, όπου παραδοσιακά η Ελλάδα βρίσκεται σε πολύ χαμηλή θέση. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτού του τύπου cluster είναι το Bionian Cluster, το οποίο πραγματοποιεί κλινική έρευνα, ανάπτυξη φαρμάκων κτλ.

Ως συνέχεια των παραπάνω πρωτοβουλιών, αναπτύχθηκαν συνεργατικοί σχηματισμοί με στόχο την επέκταση των επιχειρήσεων, τη δημιουργία τεχνολογικών και την προσφορά υπηρεσιών θερμοκοιτίδων. Για παράδειγμα, αναπτύχθηκαν το Hellenic Bio Cluster και το Εθνικό Κέντρο Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης (Ε.Κ.Ε.Τ.Α.). Επίσης, περιπτώσεις συνεργατικών σχηματισμών με έμφαση στην

εκπαίδευση και την κατάρτιση είναι η Τεχνόπολη Θεσσαλονίκης.

Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά χρειάζεται να γίνει σε μια νέα προσπάθεια λειτουργίας cluster στον τομέα της βιομάζας στη Δυτική Μακεδονία, με την επωνυμία «Cluster Βιοενέργειας και Περιβάλλοντος Δυτικής Μακεδονίας». Ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 2013 ως μη κερδοσκοπική εταιρεία σε αρχική φάση με 21 μέλη και αποτελεί μια πλατφόρμα συνεργασίας των τριών πυλώνων στήριξης της περιφερειακής οικονομίας: του δημόσιου τομέα, της έρευνας και της επιχειρηματικότητας.⁴⁹ Επιδιώκει την ανάπτυξη συνεργιών ανάμεσα στους εμπλεκόμενους φορείς στους τομείς της βιοενέργειας και του περιβάλλοντος, με στόχο την ανάπτυξη της καινοτομίας στον συγκεκριμένο τομέα. Αποτελεί προϊόν προσπάθειών της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας και του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, που διήρκεσαν πολλά χρόνια και τελικά υλοποιήθηκαν μέσα από το πρόγραμμα της Ε.Ε. PROFORBIOMED.

Τα μέλη του είναι τα εξής:

Δημόσιος τομέας

- Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας
- Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης Δυτικής Μακεδονίας
- Περιφερειακή Ένωση Δήμων της Δυτικής Μακεδονίας

Έρευνα και Ανάπτυξη

- Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών
- Ινστιτούτο Χημικών Διεργασιών και Ενεργειακών Πόρων
- Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Δυτικής Μακεδονίας

⁴⁹ Τα στοιχεία που παρατίθενται είναι διαθέσιμα στο site του Cluster: <http://pta.pdm.gr/biocluster/>, πρόσβαση 6/12/2014.

- Κέντρο Περιβάλλοντος Δυτικής Μακεδονίας
- Εργαστήριο Ξύλου και Επίπλων/ Πανεπιστήμιο Λάρισας

Επιχειρηματικότητα

- Δημοτική Τηλεθέρμανση
- Δημοτική Επιχείρηση Τηλεθέρμανσης Πτολεμαΐδας
- Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης και Αποχέτευσης Κοζάνης

Συνεταιρισμοί

- Δασικός Συνεταιρισμός Πενταλόφου
- Αγροτικός Συνεταιρισμός ΔΗΜΗΤΡΑ
- Εταιρείες Ξύλου
- Alfa Wood A.E.
- ΓΙΩΤΑΣ Α.Ε.
- ΖΙΩΓΑΣ Ο.Ε.
- Χλιάπας ΑΒΕΕ

Logistics Βιομάζας

- BIOZONE IKE

Κατασκευαστές λεβήτων

- ΘΕΡΜΟΔΥΝΑΜΙΚΗ Α.Ε.

Διαχείριση αποβλήτων

- Διαχείριση Απορριμμάτων Δυτικής Μακεδονίας (ΔΙΑΔΥΜΑ Α.Ε.)

Συμβουλευτικές εταιρείες

- Ελληνικά Δάση Ο.Ε.

Υποστηρικτικοί Οργανισμοί

- Αναπτυξιακή Δυτικής Μακεδονίας (ΑΝΚΟ)

Clusters και δίκτυα επιχειρήσεων στην Αθήνα

Στην παρούσα ενότητα θα αναλυθούν με περισσό-

τερες λεπτομέρειες τα σημαντικότερα clusters και δίκτυα επιχειρήσεων που λειτουργούν στην περιοχή της Αθήνας, κάποια από τα οποία αναφέρθηκαν ενδεικτικά στην προηγούμενη ενότητα. Αυτά είναι το Corallia Clusters Initiative, το Bionian Cluster, ο Προμηθευτικός Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αττικής (ΠΡΟΣΥΦΑΠΕ) και το Hellenic Mobile Cluster.

Hellenic Technology Clusters Initiative, «Corallia»⁵⁰

Το Corallia είναι ο πρώτος φορέας που συστάθηκε στην Ελλάδα (2006) για την οργανωμένη και συστηματική διαχείριση και ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών (clusters), με στρατηγικό στόχο τη δημιουργία ολοκληρωμένων παραγωγικών και καινοτομικών οικοσυστημάτων στα οποία δραστηριοποιούνται συντονισμένα παράγοντες σε συγκεκριμένους τομείς και περιφέρειες της χώρας, σε κλάδους έντασης γνώσης, υψηλής τεχνολογίας και εξαγωγικού χαρακτήρα. Το Corallia είναι Μονάδα του Ερευνητικού Κέντρου Αθηνά στις Τεχνολογίες της Πληροφορίας των Επικοινωνιών και της Γνώσης (www.athena-innovation.gr) και τελεί υπό την αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας (www.gsrt.gr).

Βασικό όραμα των ιδρυτών του Corallia είναι μια Ελλάδα με το κατάλληλο περιβάλλον που θα επιτρέψει στις επιστήμες, στην καινοτομία και στην επιχειρηματικότητα να ανθίσουν. Αποστολή του είναι η στήριξη και η λειτουργία ως καταλύτης στην ανάπτυξη συνεκτικών, παραγωγικών και καινοτομικών οικοσυστημάτων, μέσα στα οποία δραστηριοποιούνται συντονισμένα φορείς, σε συγκεκριμένους τομείς και περιφέρειες της χώρας, όπου προϋπάρχει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και εξαγωγικός προσανατολισμός. Στόχος της λειτουργίας του είναι να

50. corallia.org, πρόσβαση 6/12/2014

αναδειχθεί σε βέλτιστο παράδειγμα φορέα ανάπτυξης συνεργατικών σχηματισμών σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, που θα υποστηρίζει καινοτομικούς συνεργατικούς σχηματισμούς (innovation clusters) παγκοσμίου κύρους.

Το Corallia λειτουργεί ως καταλύτης για να καταστεί δυνατή η καλλιέργεια ευνοϊκών συνθηκών για την ανάπτυξη, την εκμετάλλευση και την προώθηση των καινοτομιών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των συνεργατικών σχηματισμών. Για τη δημιουργία αυτών των «ευνοϊκών συνθηκών», αναλαμβάνει και υλοποιεί συγκεκριμένες δράσεις στήριξης, οι οποίες αποσκοπούν σε επιμέρους στρατηγικούς στόχους, όπως:

- επίτευξη οικονομικών κλίμακας
- δικτύωση σε παγκόσμιο επίπεδο
- κεφαλαιοποίηση της επιχειρηματικής έρευνας
- διεθνοποίηση των ελληνικών επιχειρήσεων
- εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση
- τόνωση θέσεων εργασίας
- δημιουργία κοινής ταυτότητας και ενίσχυση της επιχειρηματικότητας
- Σημειώνεται ότι το Corallia αναφέρεται μεταξύ των πιο επιτυχημένων επιτευγμάτων πολιτικής συνοχής της ΕΕ σε πρόσφατη αναφορά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής στην Ελλάδα.⁵¹

Συγκεκριμένα, το Corallia αναφέρεται ως μια σημαντική πρωτοβουλία, που με το έργο της έχει συμβάλει στην «ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας σε τομείς με ένταση γνώσης και προσανατολισμένους στις εξαγωγές, όπου η Ελλάδα έχει την ικανότητα να

51. http://ec.europa.eu/regional_policy/information/cohesion-policy-achievement-and-future-investment/factsheet/greece_el.pdf, πρόσβαση 6/12/2014

κατασκευάσει ένα βιώσιμο, καινοτόμο οικοσύστημα». Ειδική μνεία γίνεται επίσης και στα τεχνολογικά clusters που συντονίζει το Corallia.

Το Corallia έχει αναπτύξει και συντονίζει τρία τεχνολογικά clusters υψηλής εξειδίκευσης στην Ελλάδα, το mi-Cluster (Συστήματα και Εφαρμογές Νανο/Μικροηλεκτρονικής), το si-Cluster (Διαστημικές Τεχνολογίες και Εφαρμογές) και το gi-Cluster (Τεχνολογίες Παιγνίων και Δημιουργικού Περιεχομένου). Επιπλέον, διαχειρίζεται τη λειτουργία τριών κέντρων καινοτομίας (InnoHubs) σε στρατηγικά σημεία της πρωτεύουσας και της Περιφέρειας, το α1-innohub και α2-innohub (HQ) στο Μαρούσι και το π1-innohub στην Πάτρα. Επίσης, υλοποιεί μια σειρά πρωτοβουλιών για την επιτάχυνση της νεανικής επιχειρηματικότητας. Τέλος, στο πλαίσιο προώθησης της εξωστρέφειας της ελληνικής επιχειρηματικότητας, της ανταλλαγής καλών πρακτικών και προώθησης συνεργασιών με αντίστοιχες ευρωπαϊκές και διεθνείς πρωτοβουλίες, το Corallia επενδύει στις διεθνείς συνεργασίες.

Bionian Cluster

Το BIONIAN cluster είναι μια καινούργια προσπάθεια (άρχισε να λειτουργεί τον Νοέμβριο του 2013) στον τομέα αξιοποίησης της ερευνητικής εργασίας στην Ελλάδα και επικεντρώνει τις δραστηριότητές του σε τέσσερις τομείς:⁵²

1. Μεταφραστική και Κλινική Έρευνα – Ινστιτούτο Κλινικών Ερευνών:

Από το ερευνητικό εργαστήριο στον ασθενή. Η σύγχρονη βιο-ιατρική έρευνα αποτελεί πλέον μετάφραση του ερευνητικού αποτελέσματος σε κλινική πράξη. Το Ινστιτούτο Κλινικών Ερευνών αποτελεί

52. bionian.com, πρόσβαση 6/12/2014

την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια που γίνεται στην Ελλάδα για τη συγκρότηση μιας μονάδας ολιστικής προσέγγισης της μεταφραστικής/κλινικής έρευνας. Το BIONIAN δημιουργεί μια μοναδική ευκαιρία σύμπραξης ερευνητικών εργαστηρίων από ακαδημαϊκούς και ερευνητικούς φορείς με μια μονάδα κλινικών ερευνών, καλύπτοντας όλα τα στάδια που απαιτούνται για τη μετάβαση από το εργαστήριο στην κλινική πρακτική. Η προστιθέμενη αξία που δημιουργείται μέσω της δημιουργίας του Ινστιτούτου Κλινικών Ερευνών είναι μεγάλη, αρκεί να σημειωθεί ότι σε ολόκληρη την Ευρώπη την περίοδο αυτή γίνεται μεγάλη προσπάθεια ανάπτυξης τέτοιου τύπου δράσεων, με στόχο την ενίσχυση της παραγωγής νέων καινοτόμων φαρμάκων για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των Ευρωπαίων πολιτών, αλλά και της ανταγωνιστικότητας.

2. Επιστήμες Περιβαλλοντικής Υγείας:

Το περιβάλλον αποτελεί σήμερα ένα από τα πεδία εντατικοποίησης της έρευνας, επειδή η επίδρασή του στην υγεία και την ευμάρεια των πολιτών είναι αποδεδειγμένη. Το BIONIAN καλύπτει τον τομέα αυτό, εστιάζοντας στις έρευνες σχετικά με τη παθογένεια και την εξέλιξη ασθενειών και στη μελέτη της ευρύτερης επίδρασης περιβαλλοντικών παραγόντων στον ανθρώπινο οργανισμό. Για τη συγκροτημένη διενέργεια των ερευνών αυτών, έχει συσταθεί το Ινστιτούτο Περιβάλλοντος και Υγείας, έδρα του οποίου είναι το ερευνητικό κέντρο ΕΚΕΦΕ «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ».

3. Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση αποτελεί για το BIONIAN ένα από τους πυλώνες στους οποίους στηρίζεται η πραγματική ανάπτυξη της καινοτομίας. Μέσω της συνεργασίας με τα πανεπιστήμια που συμμετέχουν στη συστάδα και τη σύνδεση με τρέχοντα και νέα μετα-

πτυχιακά προγράμματα στα πεδία της Μοριακής και της Μεταφραστικής Ιατρικής, αλλά και με την ανάπτυξη νέων ειδικών προγραμμάτων, προσαρμοσμένων στις ανάγκες της βιομηχανίας γενικότερα, το BIONIAN θα καλύψει ένα κενό που παρατηρείται στη συνεχή εκπαίδευση των στελεχών και των επιστημόνων της βιομηχανίας στα νέα επιστημονικά επιτεύγματα, στη δημιουργία προσωπικού εξειδικευμένου στις νέες τεχνολογίες, αλλά συγχρόνως και στην ενημέρωση των ερευνητών και των ακαδημαϊκών, και κυρίως των νέων επιστημόνων, για τις νέες τεχνολογικές και ερευνητικές δυνατότητες της βιομηχανίας. Στόχος είναι η συνεχής δημιουργική αλληλεπίδραση και η μεταφορά γνώσης μεταξύ του ακαδημαϊκού και του παραγωγικού τομέα.

4. Βιο-οικονομία. Δημιουργία ειδικού fund βιοτεχνολογίας:

Η ανάπτυξη της βιο-οικονομίας αποτελεί στόχο όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά για ολόκληρη την Ευρώπη. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μόλις τον Ιούνιο σε ανακοίνωσή της προσδιορίζει τα μέσα με τα οποία θα ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα και θα βελτιωθεί η οικονομία μέσω της έρευνας στη βιοτεχνολογία. Το BIONIAN θα ενισχύσει ουσιαστικά τις δράσεις μεταφοράς τεχνολογίας για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας με την πρόβλεψη δημιουργίας 100 με 120 νέων θέσεων εργασίας εντός της πενταετίας. Σημειωτέον ότι στο πλαίσιο της ως άνω πρότασης έχει ήδη δρομολογήσει η Αστική Εταιρεία Βιοτεχνολογία Βιοεπιστημών και Πολιτισμού στοχεύει στη δημιουργία ενός νέου fund βιοτεχνολογίας, Δράση της ΓΓΕΤ «Επενδυτικές Συμμετοχές σε Καινοτόμες Επιχειρήσεις» (ανακοίνωση 14/06/2012).

Για την υλοποίηση όλων των παραπάνω, η συστάδα βασίζεται στη συγκέντρωση και τη συνεργασία πολλαπλών οργανισμών, προκειμένου να δημιουργήσει μια κρίσιμη μάζα, που θα της επιτρέψει να δη-

μιουργήσει συγκριτικά πλεονεκτήματα και να καταστεί παγκοσμίως ανταγωνιστική στις παραπάνω περιοχές. Η δημιουργία κρίσιμης μάζας θα βασίζεται στη γεωγραφική συγκέντρωση οργανισμών που συνεισφέρουν πολλαπλές και συμπληρωματικές δυνατότητες και εξειδικεύσεις. Η γεωγραφική συγκέντρωση των παραπάνω εταιρειών θα υποστηριχτεί από υποδομές δύο ερευνητικών φορέων-μελών της συστάδας στην Αττική. Η συγκέντρωση αυτή θα επιτρέψει τη στενή συνεργασία των φορέων στο πλαίσιο μιας «πραγματικής» συστάδας, η οποία προσφέρει πολύ περισσότερες δυνατότητες από χαλαρότερες εικονικές συνεργίες.

Προμηθευτικός Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αττικής (ΠΡΟ.ΣΥ.Φ.Α.Π.Ε.)⁵³

Ο Προμηθευτικός Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αττικής (ΠΡΟ.ΣΥ.Φ.Α.Π.Ε.) είναι ο μεγαλύτερος όμιλος εταιρειών εμπορίας και διανομής φαρμακευτικών και παραφαρμακευτικών προϊόντων και υπηρεσιών που εστιάζουν στις ανάγκες του φαρμακείου στην Ελλάδα. Ο όμιλος ΠΡΟ.ΣΥ.Φ.Α.Π.Ε. απαρτίζεται από τον Προμηθευτικό Συνεταιρισμό Φαρμακοποιών Αττικής (πάνω από 1.500 φαρμακεία) και τις τρεις θυγατρικές ανώνυμες εταιρείες του στον Άλιμο, στην Κέρκυρα και τη Λαμία. Εκτείνεται σε εγκαταστάσεις συνολικά 12.500τ.μ., από τα οποία 5.500 τ.μ. είναι ιδιόκτητα.

Ο συνεταιρισμός ιδρύθηκε στις 7 Φεβρουαρίου του 1981. Το έτος 1995 αποτελεί σταθμό στην ιστορία του, μιας και σηματοδοτεί την έναρξη νέων επενδύσεων, χτίζοντας τα θεμέλια για μια στρατηγική ανάπτυξη της δράσης του συνεταιρισμού. Εκείνη τη χρονιά ιδρύεται η πρώτη θυγατρική του επιχείρηση στον Άλιμο, η Συνεταιριστική Φαρμακαποθήκη Α.Ε. (ΣΥΝ.ΦΑ. Α.Ε.), στην οποία εγκαθίσταται και το

πρώτο σύστημα αυτοματοποιημένης διαλογής παραγγελιών φαρμακείου στην Ελλάδα.

Ο ΠΡΟ.ΣΥ.Φ.Α.Π.Ε. τα χρόνια που ακολουθούν, 1998-1999, δημιουργεί νέες ιδιόκτητες εγκαταστάσεις στο Περιστέρι, βελτιώνοντας και επεκτείνοντας τα πληροφορικά του συστήματα και τα συστήματα αυτόματης διαλογής. Παράλληλα, εγκαινιάζεται η on-line δυνατότητα παραγγελίας-εξυπηρέτησης φαρμακείων. Το 2001 ιδρύει μια θυγατρική επιχείρηση στην Κέρκυρα (ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΘΗΚΗ ΚΕΡΚΥΡΑΣ Α.Ε.) και το 2006 στη Λαμία (ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΦΑΡΜΑΚΑΠΟΘΗΚΗ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε.). Το 2008 επεκτείνει το κέντρο διανομής Αλίμου, αναβαθμίζει το σύστημα αυτοματοποίησης, ενώ παράλληλα εισάγει τη χρήση τεχνολογίας RF συστημάτων στη χειροκίνητη διαλογή. Μέσα στο 2010 ολοκληρώνεται η εγκατάσταση συστημάτων χειροκίνητης διαλογής (RF) στο σύνολο των εταιρειών του ομίλου.

Οι υπηρεσίες που παρέχει ο όμιλος στα μέλη του φαρμακοποιούς περιλαμβάνουν:

1. Διαλογή προϊόντων (φάρμακα και παραφαρμακευτικά), αξιοποιώντας σύγχρονα συστήματα αυτόματης διαλογής προϊόντων (robot), που πλαισιώνονται με μηχανοκίνητους ιμάντες μεταφοράς και scanners ταυτοποίησης προϊόντων (RF). Η διακίνηση των προϊόντων γίνεται με το σύστημα FEFO (First Expired First Out).
2. Διανομή προϊόντων στα φαρμακεία – μέλη του, χρησιμοποιώντας 70 ιδιόκτητα οχήματα, παρέχοντας και τη δυνατότητα παραγγελίας ειδικών παραφαρμακευτικών προϊόντων.
3. Διαχείριση ληξιπρόθεσμων ειδών βάσει της φαρμακευτικής νομοθεσίας, με πρόγραμμα επιστροφής δύο φορές τον χρόνο.

53. prosyfape.gr, πρόσβαση 6/12/2014

4. Διαπραγματεύσεις με τις εταιρείες φαρμακευτικών και παραφαρμακευτικών προϊόντων, προκειμένου να υπάρξουν προσφορές που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα των μελών αλλά και των πελατών του.
5. Ανάπτυξη υποδομών marketing, εφοδιάζοντας τα φαρμακεία με ευρεία γκάμα προωθητικού υλικού (τσάντες, καρτοσκαουλάκια, θήκες χαπιών, καλύμματα ασφαλιστικών βιβλιαρίων, ατζέντες, ρόμπες κτλ.), η οποία ενισχύει το προφίλ του σύγχρονου φαρμακείου και καλύπτει βασικές ανάγκες του φαρμακοποιού.
6. Δημιουργία ενιαίας ταυτότητας και σήμανσης “Green Pharmacy” (400 μέλη), με στόχο τη συσείρωση του κλάδου και την ενδυνάμωση του ρόλου του φαρμακοποιού, τόσο ως προς την επιχειρηματική-εμπορική του διάσταση όσο και ως προς την επιστημονική του προσφορά, ενισχύοντας την πρωτοβάθμια περίθαλψη υγείας της χώρας.
7. Παροχή υπηρεσιών merchandising (τοποθέτηση προϊόντων στα ράφια και ανάλογη σήμανση) για την ανανέωση και την αναβάθμιση του φαρμακείου, βελτιστοποιώντας τους ήδη υπάρχοντες χώρους του ανά εταιρεία και κατηγορία προϊόντος, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η ελκυστική εμφάνιση του χώρου, η ανάδειξη των προϊόντων και της μάρκας και αυτοεξυπηρέτηση των πελατών.
8. Υπηρεσία Category Reporting, δηλαδή παροχή στατιστικών στοιχείων βάσει της προϊοντικής κατηγοριοποίησης που εφαρμόζει το merchandising, με σκοπό την καλύτερη εκτίμηση της απόδοσης κάθε προϊοντικής κατηγορίας, καθώς ο φαρμακοποιός είναι σε θέση να γνωρίζει τις κατηγορίες προϊόντων με

υψηλό μερίδιο αγοράς, πράγμα που του επιτρέπει τη στοχευμένη ανάπτυξη πωλήσεων.

9. Μηχανογραφική διαχείριση του φαρμακείου.
10. Διοργάνωση εκπαιδευτικών και ενημερωτικών σεμιναρίων και ημερίδων.
11. Αναζήτηση υπαλλήλων φαρμακείου.

Hellenic Mobile Cluster

Το Hellenic Mobile Cluster (HMC) αναπτύσσεται με πρωτοβουλία του Συνδέσμου Εταιρειών Κινητών Εφαρμογών Ελλάδος (ΣΕΚΕΕ) αρχικά από εταιρείες οι οποίες είναι μέλη του συνδέσμου και συνεργαζόμενα ερευνητικά και ακαδημαϊκά ιδρύματα και με αρωγό μια εταιρεία συμβούλων. Όραμα του HMC είναι να γίνει ένας ανταγωνιστικός, συνεργατικός σχηματισμός σε παγκόσμιο επίπεδο, ο οποίος θα συμβάλει στην έξυπνη, βιώσιμη, εξωστρεφή και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη των επιχειρηματικών μελών του, καθώς και όλων των παραγόντων του ευρύτερου οικοσυστήματός του. Το HMC επιδιώκει να αυξήσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα των μελών του, να τονώσει την ανάπτυξη νέων, καινοτόμων και ανταγωνιστικών προϊόντων και υπηρεσιών, καθώς και να δημιουργήσει οικονομίες κλίμακας. Το HMC συνεισφέρει καταλυτικά στην ανάπτυξη όλων των δυνατών συνεργιών μεταξύ των μελών του, καθώς και στην αξιοποίηση των ανταγωνιστικών και καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών τους, που θα οδηγήσουν σε διεθνή αναγνώριση.

Βασικό σκοπός του είναι η προώθηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μέσω του τομέα εξειδίκευσής του. Ως εκ τούτου, μια πολύ σημαντική επιδίωξη του cluster είναι η προσφορά βοήθειας και υποστήριξης κατά το ξεκίνημα της ανάπτυξης νέων εταιρειών από τα μέλη του, καθώς και η συμβολή του στην εξωστρέφεια των υφιστα-

μένων. Μερικοί από τους σημαντικότερους στόχους στους οποίους θα επικεντρωθεί το HMC τα επόμενα χρόνια είναι:

1. Να αποτελέσει κέντρο ενίσχυσης της καινοτομίας στον τομέα των υπηρεσιών κινητών εφαρμογών και περιεχομένου.
2. Να βοηθήσει τα μέλη του να αναπτυχθούν μέσω συνεργιών με τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, τις μεγάλες εταιρείες, τα ερευνητικά ή ακαδημαϊκά ιδρύματα, τα κεφάλαια επιχειρηματικού κινδύνου, τις μεγάλες εταιρείες κινητών εφαρμογών, τις τοπικές, περιφερειακές και εθνικές οντότητες, καθώς και τους κοινωνικούς και επιχειρηματικούς φορείς της χώρας και της Ευρώπης.
3. Να αποτελέσει μια κινητήρια δύναμη η οποία θα συμβάλει στην αναγνώριση του πρωταγωνιστικού ρόλου των ελληνικών επιχειρήσεων και των ερευνητικών φορέων, αλλά και της χώρας γενικότερα, στον τομέα των κινητών εφαρμογών, σε παγκόσμιο επίπεδο.
4. Να τονώσει τη συνέργια με αντίστοιχα clusters του κλάδου διεθνώς, καθώς και την ενίσχυση των σχέσεων με τις διεθνείς επιχειρήσεις και τα ερευνητικά και ακαδημαϊκά ιδρύματα. Αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό του cluster και πηγή ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, ο φορέας-αρωγός θα διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο στον συντονισμό της συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων της συστάδας, των ερευνητικών και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και των αντίστοιχων κεφαλαίων επιχειρηματικού κινδύνου.
5. Να εκμεταλλευθεί ευκαιρίες για τη χρηματοδότηση των τεχνολογικών, επενδυτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων των μελών του, στο πλαίσιο εθνικών ή ευρωπαϊκών προγραμμάτων, δράσεων και πρωτοβουλιών.

Η λειτουργία του Hellenic Mobile Cluster διέπεται από το πλαίσιο λειτουργίας το οποίο συντάσσεται από την Επιτροπή Συντονισμού έπειτα από διαβούλευση με τα μέλη του. Η Επιτροπή Συντονισμού του HMC αποτελείται από πέντε (5) μέλη, έχει θτεία ενός (1) έτους και αρμοδιότητές της είναι η κατάρτιση του στρατηγικού επιχειρηματικού σχεδίου του cluster, ο έλεγχος της υλοποίησής του και ο συντονισμός των συνεργατικών δραστηριοτήτων των μελών του. Για να ληφθεί υπόψη ο επιχειρησιακός προσανατολισμός του cluster, τα τρία (3) μέλη της Συντονιστικής Επιτροπής ορίζονται από το Δ.Σ. του ΣΕΚΕΕ και συμπληρώνονται από ένα (1) μέλος, που ορίζεται από τον φορέα-αρωγό (σύμβουλος), καθώς και ένα (1) μέλος που ορίζεται από τους ερευνητικούς φορείς του.

Στις δράσεις του περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων:

1. τα εκπαιδευτικά workshops για τις εταιρείες-μέλη του,
2. η ανάπτυξη συνεργασιών με άλλα clusters του εξωτερικού,
3. η διοργάνωση κοινών αποστολών και παρουσίας μελών του cluster σε διεθνείς εκθέσεις του εξωτερικού.

Οι δυνατότητες ανάπτυξης cluster στην πόλη της Αθήνας

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε σε αυτό το κεφάλαιο, αλλά και τα προηγούμενα, ακολουθεί μια προσέγγιση που μπορεί να αποκαλύψει τα δυνατά (Strengths), τα αδύνατα (Weaknesses) σημεία, καθώς και τις ευκαιρίες (Opportunities) και απειλές (Threats) που προκύπτουν από την πιθανότητα εγκατάστασης νέων clusters και δικτύων επιχειρήσεων στην Αθήνα ή ενίσχυσης της λειτουργίας αυτών που ήδη υπάρχουν. Αναφορικά με τα δυνατά σημεία, η περιοχή της Αθήνας διαθέτει ορισμέ-

να στοιχεία που την καθιστούν ιδανικό προορισμό για την εγκατάσταση ενός cluster ή ενός δικτύου επιχειρήσεων. Αποτελεί τον πλουσιότερο δήμο της χώρας, συνεπώς διαθέτει πρόσβαση στις μεγαλύτερες αγορές προϊόντων και υπηρεσιών στη χώρα. Επίσης, οι περισσότερες και μεγαλύτερες επιχειρήσεις της χώρας είναι ήδη εγκαταστημένες ή έχουν παραρτήματα στην Αθήνα. Αυτοί οι παράγοντες μειώνουν σημαντικά το κόστος μεταφοράς για τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην περιοχή και δημιουργούν επιπλέον οικονομίες κλίμακας για ένα cluster ή ένα δίκτυο επιχειρήσεων.

Η Αθήνα επίσης διαθέτει εξελιγμένο δίκτυο μεταφορών και επικοινωνιών, απολαμβάνει ιδανικές συγκοινωνιακές διασυνδέσεις με τις περισσότερες περιοχές της χώρας, αλλά και του εξωτερικού, αφού είναι έδρα του μεγαλύτερου και πιο εξελιγμένου ελληνικού αεροδρομίου –Ελ. Βενιζέλος–, ενώ το οδικό της δίκτυο είναι σχεδόν άρτιο έπειτα από τα έργα που έγιναν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. Οι σύγχρονες υποδομές τηλεπικοινωνιών είναι ανεπτυγμένες, αφού ολόκληρη η περιοχή αναφοράς διαθέτει σύνδεση Internet και wi-fi, παράγοντες οι οποίοι είναι απαραίτητοι για τη λειτουργία ενός σύγχρονου cluster ή δικτύου επιχειρήσεων. Αναφορικά με τις άυλες υποδομές της περιοχής, το εργατικό δυναμικό του δήμου αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από μικρό σε ηλικία δυναμικό, με υψηλό έως πολύ υψηλό μορφωτικό επίπεδο και διευρυμένους πολιτισμικούς ορίζοντες, έχοντας έρθει σε άμεση ή έμμεση επαφή με χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής. Συνεπώς, η προσφορά εργατικού δυναμικού στην Αθήνα είναι ιδανική για τις εταιρείες που δραστηριοποιούνται σε καινοτομικές δραστηριότητες. Επίσης, αποτελεί περιοχή ανάπτυξης των δημιουργικών βιομηχανιών (creative industries), οι οποίες επίσης στελεχώνονται από εργαζόμενους με σαφή καινοτομικό προσανατολισμό. Παράλληλα, η Αθήνα αποτελεί σημαντικό τουριστικό προορισμό

για κατοίκους της αλλοδαπής, κάτι που, ανάλογα και με τον εξεταζόμενο κλάδο, μπορεί να αποτελέσει σημαντικό πλεονέκτημα για την υλοποίηση «εξαγωγών» προϊόντων, με την επιτόπου πώλησή τους και μείωση του κόστους προβολής και μεταφοράς στο εξωτερικό.

Επίσης, η Αθήνα είναι έδρα μερικών από τα σημαντικότερα ερευνητικά ιδρύματα της χώρας, με προσανατολισμό στην αξιοποίηση της έρευνας για επιχειρηματικούς σκοπούς (π.χ. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών). Η διασύνδεση λοιπόν της παραγωγής καινοτόμων ερευνητικών έργων με την παραγωγή τους μέσα από τις επιχειρήσεις που αποτελούν αναπόσπαστα κομμάτια της επιτυχούς λειτουργίας ενός cluster καθίσταται ευκολότερη στην Αθήνα. Τέλος, η Αθήνα είναι έδρα των πιο σημαντικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων της χώρας, κάτι το οποίο διευκολύνει την επικοινωνία των πιθανών συμμετεχόντων σε ένα cluster ή σε ένα δίκτυο επιχειρήσεων εταιρειών στην προσπάθεια ανεύρεσης επενδυτικών κεφαλαίων.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω παραγόντων, είναι καθ' όλα εφικτή η επίτευξη συνεργιών ανάμεσα στις δραστηριότητες των εταιρειών που δραστηριοποιούνται σε ένα cluster. Οι συνέργιες αυτές είναι δυνατόν να έχουν κάθετο και οριζόντιο χαρακτήρα, καθώς οι συμπληρωματικότητες εκτείνονται σε όλο το φάσμα των οικονομικών δραστηριοτήτων και πέρα από τα στενά γεωγραφικά όρια του Δήμου Αθηναίων. Η συμπληρωματικότητα μεταξύ των κλάδων αναδεικνύει νέες ευκαιρίες για εκμετάλλευση τεχνολογικών και παραγωγικών συνεργιών, οι οποίες είναι δυνατόν να αφορούν την ανάπτυξη νέων προϊόντων/ υπηρεσιών, την τεχνολογική αρωγή από τις μεγαλύτερες προς τις μικρότερες επιχειρήσεις, την ανάπτυξη συνεργασιών για την ανάπτυξη οικονομικών κλίμακας και τη μείωση του σχετικού κόστους.

Η εντατικοποίηση της συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων και με τους φορείς Έρευνας και Τεχνολογίας που λειτουργούν στην περιοχή και η ανάπτυξη μηχανισμών χρηματοδότησης (λ.χ. στην περίπτωση ολοκληρωμένων συμφωνιών προμήθειας προϊόντων) θα συμβάλει με τη σειρά της στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών και τη δημιουργία διακριτής επιχειρηματικής ταυτότητας. Με αυτό τον τρόπο, δημιουργούνται σημαντικές προοπτικές για την ανάληψη κοινών επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και την επίτευξη οικονομικών κλίμακας.

Παρ' όλα τα δυνατά σημεία που παρουσιάζει η προοπτική διεύρυνσης των clusters ή των επιχειρηματικών δικτύων στην Αθήνα ή η ενίσχυση των ήδη υπαρχόντων, τα δομικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν τον τρόπο λειτουργίας των μικρών και των μεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα, όπως αναπτύχθηκαν στο εισαγωγικό μέρος αυτού του κεφαλαίου, αποτελούν τις σημαντικότερες απειλές για την υλοποίηση μιας τέτοιας στρατηγικής. Ο παραδοσιακός τρόπος επιχειρηματικής δραστηριοποίησης, ο οικογενειακός τρόπος οργάνωσης, η λειτουργία βάσει αλυσίδων συνεργασιών που έχουν διαμορφωθεί από προηγούμενες γενιές, η εμμονή σε ξεπερασμένες μεθόδους οργάνωσης και παραγωγής, η μειωμένη ικανότητα παραγωγής καινοτομικών προϊόντων, καθώς και ο ευκαιριακός τρόπος δραστηριοποίησης πολλών επιχειρηματιών είναι παράγοντες που αναφέρθηκαν και αναλύθηκαν εκτενώς και στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου.

Επιπλέον, η έλλειψη εμπιστοσύνης ανάμεσα στους επιχειρηματίες, η δυσκολία σχηματισμού συνεργατικών σχηματισμών, βασισμένων στη διαφάνεια και την απρόσκοπτη διάχυση της πληροφορίας, η ελλιπής πληροφόρηση αναφορικά με τις τάσεις στην ελληνική και τη διεθνή αγορά, αλλά κυρίως η δυσκολία στην από κοινού ανάληψη επενδυτικού ρίσκου

και η έντονη τάση για αυτονόμηση των επιχειρηματιών αυτού του μεγέθους αποτελούν επίσης σημαντικούς παράγοντες, που ενδέχεται να μην επιτρέψουν την επιτυχή έκβαση ενός σχεδίου ενίσχυσης συνεργατικών σχηματισμών στον Δήμο της Αθήνας.

Σε αυτά τα δομικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας χρειάζεται να προστεθεί ένα στοιχείο της οικονομικής συγκυρίας από την οποία διέρχεται η χώρα και αναπόφευκτα επηρεάζει τις προοπτικές ανάπτυξης clusters ή δικτύων επιχειρήσεων. Αναφερόμαστε στη σφικτή διαχείριση της αγοράς χρήματος που ακολουθείται από την κεντρική κυβέρνηση μέσω της Εθνικής Τράπεζας από το 2010 και δεν επιτρέπει τη δανειοδότηση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων με όρους που θα είναι στοιχειωδώς ανταποδοτικοί. Τα δάνεια δηλαδή των τραπεζών προς τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις είναι πλέον ελάχιστα και στις πολύ λίγες περιπτώσεις που παρέχονται εμπεριέχουν όρους δανεισμού οι οποίοι είναι πολύ δύσκολο να καλυφθούν από μια μικρή και μεσαία επιχείρηση, ή ακόμα και από ένα δίκτυο τέτοιων επιχειρήσεων. Αν αυτό το χαρακτηριστικό ρύθμισης της επιχειρηματικής δραστηριότητας ενδέχεται να αποδειχτεί συγκυριακό, μια σειρά άλλων παραγόντων που καθορίζουν την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο κράτος και στην αγορά είναι δυσκολότερο να ξεπεραστούν.

Παρά τις συνεχείς μελέτες που καταδεικνύουν το μεγάλο διοικητικό και φορολογικό βάρος που εμπεριέχει η ίδρυση και η λειτουργία μιας μικρομεσαίας επιχείρησης, το ελληνικό κράτος συνεχίζει να παρέχει σειρά αντικινήτρων για τη λειτουργία αυτών των επιχειρήσεων. Η φορολογία πλέον έχει γίνει δυσβάσταχτη, όπως και τα δημοτικά τέλη και οι ασφαλιστικές εισφορές των εργαζομένων. Αυτή η κατάσταση δείχνει ότι οι πιθανότητες δημιουργίας ενός cluster ή ενός

δικτύου επιχειρήσεων χρειάζεται να αντιμετωπίσουν και αυτές τις ρυθμιστικές αδυναμίες.

Οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται από την πιθανότητα ίδρυσης ή επέκτασης συστάδων ή δικτύων επιχειρήσεων είναι άμεσα συνυφασμένες με τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία που αναλύθηκαν έως τώρα. Έτσι, το εξωγενές πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στην Αθήνα, και συνεπώς τις πιθανότητες επιτυχούς ανάπτυξης clusters, αλλάζει σημαντικά με την έναρξη της νέας προγραμματικής περιόδου της Πολιτικής Συνοχής της Ε.Ε. για την περίοδο 2014-2020. Παρότι, με απόλυτους χρηματοδοτικούς όρους, οι πόροι που κατευθύνονται από την Ε.Ε. γι' αυτή την πολιτική είναι λιγότεροι συγκριτικά με προηγούμενες περιόδους, δημιουργείται ένα εντελώς νέο πλαίσιο χρηματοδότησης από τα Διαρθρωτικά Ταμεία και το Ταμείο Συνοχής. Δίδεται πολύ μεγάλη έμφαση στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας γενικότερα και της καινοτομίας ειδικά, ενθαρρύνεται ιδιαίτερα η αλληλεπίδραση ερευνητικών κέντρων με την παραγωγή, προωθείται η έννοια της ευέλικτης εξειδίκευσης (smart specialization) στη λειτουργία των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και, το πιο σημαντικό, δίδεται ιδιαίτερη σημασία στις αξίες της συνεργατικότητας, της δικτύωσης, της συμπληρωματικότητας και, τελικά, του clustering της οικονομικής δραστηριότητας.

Επιπλέον, η στροφή στην «τοπικο-κεντρική προσέγγιση» (place based approach), που διέπει πλέον όλα τα προγράμματα τα οποία χρηματοδοτούνται από τα Διαρθρωτικά Ταμεία, θα προσδώσει νέα δυναμική στους δήμους της χώρας, οι οποίοι θα αποκτήσουν μεγαλύτερη αυτονομία για τη διαχείριση πόρων συγκριτικά με προηγούμενες περιόδους. Αυτή η στροφή μπορεί να καταστήσει τον Δήμο της Αθήνας σημαντικό «παίκτη» για τη διαμόρφωση πολιτικών clustering στην πόλη, αφού είναι ο δήμος με τη

μεγαλύτερη ικανότητα προώθησης αναπτυξιακών πρωτοβουλιών στη χώρα.

Ασφαλώς, όπως συμβαίνει στις περισσότερες περιπτώσεις διαχείρισης των Διαρθρωτικών Ταμείων, οι εθνικές συνθήκες διαμόρφωσης και υλοποίησης των σχετικών προγραμμάτων είναι πιθανόν να υπερκεράσουν τα όποια πιθανά θετικά αποτελέσματα ενδέχεται να προέλθουν από την Πολιτική Συνοχής. Συνεπώς, είναι απαραίτητη η μετατροπή του αναπτυξιακού νόμου της χώρας στην κατεύθυνση της στήριξης των clusters και των δικτύων επιχειρήσεων. Οι σχετικές διαδικασίες ίδρυσης και λειτουργίας χρειάζεται να απλοποιηθούν και να δοθούν ουσιαστικά κίνητρα αναπτυξιακής και φορολογικής φύσης στους επιχειρηματίες οι οποίοι ενδιαφέρονται να συστήσουν ένα cluster. Το πιο σημαντικό όμως είναι να ξεπεραστεί η πιστοληπτική κρίση που διέπει τον κλάδο των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και να ανοίξουν οι τράπεζες διαύλους χρηματοδότησης clusters και δικτύων επιχειρήσεων.

Τέλος, οι απειλές που ενδέχεται να προκαλέσουν ακύρωση ή δυσκολίες στην υλοποίηση μιας στρατηγικής clustering στον Δήμο της Αθήνας έχουν να κάνουν με την αναπαραγωγή των δομικών χαρακτηριστικών λειτουργίας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στη χώρα. Η εμμονή σε οικογενειακές και παραδοσιακές δομές, η αδυναμία ανάπτυξης σχέσεων εμπιστοσύνης, η αδυναμία ανάληψης κοινών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, αλλά και η ελλιπή κατανόηση του ρυθμιστικού πλαισίου της νέας πολιτικής συνοχής, που ευνοεί την από τα κάτω συγκέντρωση μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, αποτελούν ενδογενή χαρακτηριστικά της λειτουργίας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Αυτά τα χαρακτηριστικά εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από αποφάσεις που θα λάβουν οι ίδιοι οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, προκειμένου να προωθήσουν

την εξωστρέφεια και την καινοτομία μέσα από τη συσπείρωση που προσφέρουν τα clusters.

Από την άλλη, τα εξωγενή ως προς τη λειτουργία των επιχειρήσεων χαρακτηριστικά έχουν να κάνουν με τη συνολικότερη οικονομική πορεία της χώρας, που θα κρίνει το κατά πόσο θα επεκταθούν οι δα-νειοδοτήσεις σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις οι οποίες ενδιαφέρονται να συστήσουν ένα cluster ή ένα δίκτυο επιχειρήσεων από τις εγχώριες τράπε-ζες. Ανάλογα, η επιμονή σε στρατηγικές αύξησης των δημόσιων εσόδων μέσα από την υψηλή φο-ρολόγηση και των μικρών και των μεσαίων επιχει-

ρήσεων, αλλά και η συνέχιση αντι-αναπτυξιακών λειτουργιών από το ελληνικό κράτος ενδέχεται να αποτελέσουν σημαντικές απειλές για την πιθανό-τητα ανάπτυξης clusters ή δικτύων επιχειρήσεων στον Δήμο της Αθήνας. ■

SWOT Analysis

<p>Δυνατά σημεία</p> <ul style="list-style-type: none"> • Στρατηγικό πλεονέκτημα του Δήμου Αθηναίων για την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών (οριζόντια ή/και κάθετη ανάπτυξη) δεδομένης της συγκέντρωσης πολλών επιχειρήσεων και της συμπληρωματικότητας των κλάδων. • Ύπαρξη μεγάλης αγοράς και νέων υποδομών. • Υψηλή συγκέντρωση ερευνητικών ιδρυμάτων και χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. • Πολυάριθμο επιστημονικό και τεχνικό δυναμικό. • Κυρίαρχη θέση του τριτογενή τομέα της Αθήνας στην εθνική οικονομία και συνεχή ανάπτυξή του λόγω της στρατηγικής θέσης του δήμου. • Ύπαρξη δικτύου μεταφορικών υποδομών και τηλεπικοινωνιών. 	<p>Αδύνατα σημεία</p> <ul style="list-style-type: none"> • Χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης, περιορισμένη επιχειρηματική κουλτούρα συνεργασίας. • Υψηλό γραφειοκρατικό και διοικητικό κόστος για τη σύσταση εταιρικού σχήματος. • Ύπαρξη κατά κύριο λόγο πολύ μικρών, οικογενειακού χαρακτήρα επιχειρήσεων. • Σημαντική υστέρηση σε επίπεδο καινοτομίας των ΜμΕ του Δήμου Αθηναίων. • Τάση των επιχειρηματιών να λειτουργούν αυτόνομα. • Ελλιπής πληροφόρηση των επιχειρηματιών αναφορικά με τις νέες τάσεις στην αγορά.
<p>Ευκαιρίες</p> <ul style="list-style-type: none"> • Αξιοποίηση πόρων της νέας προγραμματικής περιόδου της Πολιτικής Συνοχής. • Ευέλικτη εξειδίκευση, κατά τόπους προσέγγιση στη νέα Πολιτική Συνοχής. • Αναπτυξιακά κίνητρα στήριξης clusters. • Παροχή δανείων από τις τράπεζες σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις για τη σύσταση clusters. • Φορολογικά κίνητρα. 	<p>Απειλές</p> <ul style="list-style-type: none"> • Η διαφανόμενη αδυναμία/απροθυμία του τραπεζικού κλάδου να ενισχύσει τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις με δανειοδοτήσεις που θα έχουν στοιχειωδώς ευνοϊκούς όρους. • Συνέχιση της υψηλής φορολογίας και του γενικότερου αντιαναπτυξιακού κλίματος στην πολιτική που επηρεάζει τα clusters. • Αδυναμία κατανόησης των νέων ρυθμιστικών συντεταγμένων της Πολιτικής Συνοχής 2014-2020 που ευνοούν τη λειτουργία clusters. Έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των συνεργαζόμενων εταίρων. • Η έλλειψη αντίστοιχων εμπειριών από συμμετοχή σε συνεργατικά σχήματα. • Αδυναμία κοινής στοχοθέτησης μεταξύ των επιχειρήσεων. • Επιμονή των επιχειρήσεων σε παραδοσιακές μορφές λειτουργίας. • Ύπαρξη σημαντικής καθυστέρησης στην ενσωμάτωση σύγχρονων τεχνολογιών και καινοτομιών, τόσο σε παραγωγικό όσο και σε διοικητικό επίπεδο. • Ασυμφωνία αναφορικά με το ποσοστό συνεισφοράς στο μετοχικό κεφάλαιο του συνεργατικού σχηματισμού.

Κεφάλαιο 7: Προτάσεις βελτίωσης του υφιστάμενου πλαισίου λειτουργίας των clusters και δικτύων επιχειρήσεων στην Αθήνα

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναπτύχθηκε η συλλογιστική που διέπει την ανάγκη εξωγενούς παρέμβασης για τη στήριξη υπάρχοντων ή τη δημιουργία νέων συστάδων ή δικτύων επιχειρήσεων στον Δήμο της Αθήνας. Στο παρόν κεφάλαιο, η ανάλυση μετακινείται σε πιο πρακτικά ζητήματα που χρειάζεται να λάβουν υπόψη οι φορείς που θα αναλάβουν να υλοποιήσουν και να συντονίσουν πολιτικές για τη δημιουργία clusters ή δικτύων επιχειρήσεων. Όπως έγινε κατανοητό στα προηγούμενα κεφάλαια, η σύσταση και η ανάπτυξη clusters και δικτύων επιχειρήσεων δεν αποτέλεσε πεδίο ιδιαίτερα επιτυχημένης στρατηγικής από φορείς πολιτικής που διαχειρίστηκαν χρηματοδοτήσεις από την Ε.Ε. κατά τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους στην Ελλάδα.

Εξίσου, οι ουσιαστικές «από τα κάτω» δομικές συνθήκες που αφορούν τον τρόπο ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα δεν επέτρεψαν την

ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών και clusters. Με εξαίρεση πολύ συγκεκριμένα παραδείγματα, όπως το Corallia, το οποίο αποτέλεσε περίπτωση cluster όπου η εξωτερική παρέμβαση από τα σχετικά προγράμματα των Διαρθρωτικών Ταμείων συμπλήρωσε την ήδη διαμορφωμένη από τα κάτω δυναμική των εμπλεκόμενων επιχειρηματιών, δεν είναι εύκολο να αποτυπωθεί άλλη περίπτωση επιτυχούς υλοποίησης cluster ή δικτύου επιχειρήσεων κατά την τελευταία δεκαετία.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αποπειραθούμε να διατυπώσουμε μια δέσμη συγκεκριμένων προτάσεων που θα μπορούσαν να αντιστρέψουν αυτή τη δυναμική. Οι προτάσεις χωρίζονται σε ενδογενείς και εξωγενείς. Στις πρώτες περιλαμβάνονται αυτές που οι φορείς υλοποίησης έχουν την αντικειμενική δυνατότητα να ελέγξουν και να επηρεάσουν, προκειμένου το σχετικό πρόγραμμα να είναι επιτυχημένο. Στις εξωγενείς ανήκουν παράγοντες που δεν αφορούν

άμεσα τους φορείς υλοποίησης, αλλά το συνολικό οικονομικό περιβάλλον και την επιχειρηματική συγκυρία που επηρεάζουν την επιχειρηματική δραστηριοποίηση. Συνεπώς, οι φορείς υλοποίησης δεν είναι εφικτό να επηρεάσουν την εξέλιξη αυτών των παραγόντων, αλλά συμβάλλουν σημαντικά στις προοπτικές επιτυχίας του σχετικού εγχειρήματος. Οι προτάσεις αυτές διατυπώνονται με βάση τις πληροφορίες που αντλήθηκαν από τους εμπλεκόμενους φορείς (επιχειρηματίες και δημόσιους λειτουργούς σε διευθύνσεις που αφορούν clusters) στα δύο focus groups που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της μελέτης για το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, καθώς και τις συνεντεύξεις οι οποίες τις συνόδευσαν. Προτού περάσουμε στην παρουσίαση των προτάσεων αυτών, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν τα κεντρικά ζητήματα που αναδύθηκαν/επισημάνθηκαν κατά τη διάρκεια διενέργειας των focus groups και στη συνέχεια να παρουσιαστεί η δέσμη αυτών των προτάσεων.

Δέσμη προτάσεων για καλή λειτουργία clusters και δικτύων επιχειρήσεων

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή αυτού του κεφαλαίου, οι προτάσεις οι οποίες κατατίθενται στην παρούσα έκδοση διαχωρίζονται σε ενδογενείς και εξωγενείς παραμέτρους που ενδέχεται να επηρεάσουν την εξέλιξη ενός χρηματοδοτικού προγράμματος ενίσχυσης της βελτίωσης της λειτουργίας των συστάδων και δικτύων επιχειρήσεων στην Αθήνα. Με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από τα focus groups και τις συνεντεύξεις στο πλαίσιο του έργου, αλλά και τη βιβλιογραφία που αναλύθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, προκύπτει ότι αυτός ο διαχωρισμός είναι χρήσιμος προκειμένου να αποτυπωθούν ρεαλιστικά οι προτάσεις για τη βελτιστοποίηση της λειτουργίας clusters και δικτύων επιχειρήσεων στην Αθήνα.

Συγκεκριμένα, στις εξωγενείς παραμέτρους που θα επηρεάσουν την έκβαση του προγράμματος στήριξης συστάδας επιχειρήσεων εντάσσεται αυτό που μπορεί να συνοψιστεί στη φράση «επενδυτικό κλίμα», όπως διαμορφώνεται από την πορεία της αγοράς. Όπως αναλύθηκε παραπάνω, οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις στην Αθήνα αντιμετωπίζουν την κρίση που περνά η χώρα με ιδιαίτερη ένταση. Ο βασικός λόγος είναι ότι οι εγχώριες τράπεζες δεν παρέχουν δάνεια σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις ή, αν το κάνουν, οι όροι δανειοδότησης δεν είναι ανταποδοτικοί για τις επιχειρήσεις. Συνεπώς, η συνέχιση αυτής της κατάστασης, η οποία διαμορφώνεται από πολιτικές εξελίξεις που αφορούν τη ροή χρήματος στην οικονομία θα καθορίσει το «επιχειρηματικό κλίμα» μέσα στο οποίο θα κινηθούν οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις τα επόμενα χρόνια. Αν οι τράπεζες αποφασίσουν να χρηματοδοτήσουν μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι διαδικασίες που αφορούν τη σύσταση και τη λειτουργία ενός cluster ή ενός δικτύου επιχειρήσεων θα διευκολυνθούν.

Αυτοί όμως οι παράγοντες δεν υπόκεινται στον έλεγχο των δημόσιων αρχών που θα οργανώσουν το πρόγραμμα για το οποίο πραγματοποιείται η συγκεκριμένη έκδοση, συνεπώς έχει περιορισμένη σημασία η περαιτέρω ανάλυσή τους. Το ίδιο ισχύει και για θέματα όπως το νομοθετικό πλαίσιο που επηρεάζει τη διασύνδεση ανάμεσα σε πανεπιστήμια και ερευνητικά ιδρύματα με την αγορά και τη βιομηχανία, όπως και τις συνολικές πολιτικές προτεραιότητες για την οικονομική πολιτική που θα ακολουθηθεί τα επόμενα χρόνια και κατά πόσο θα δοθεί έμφαση στη σύσταση και τη λειτουργία clusters ως μοχλός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν συγκεκριμένα βήματα που μπορεί να κάνει ένας οργανισμός για να βελτιώσει την επιχειρηματικότητα και την καινοτο-

μία στην Αθήνα. Αυτά αφορούν προγράμματα επιμόρφωσης νέων επιχειρηματιών, με έμφαση στην αξία της διασύνδεσης και της αναζήτησης συμπληρωματικότητας στις επιμέρους δραστηριοποιήσεις των επιχειρηματιών της πόλης. Συνεπώς, είναι απαραίτητη η οργάνωση σεμιναρίων, με στόχο αφενός την ενίσχυση της καινοτομικής ικανότητας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και αφετέρου την προώθηση της σημασίας της διασύνδεσης ως βασικό παράγοντα επιτυχίας ενός επιχειρηματία.

Με αυτό τον τρόπο είναι πιθανόν να αντιστραφούν τα δομικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής δραστηριοποίησης που δεν επιτρέπουν την καλλιέργεια ανταγωνιστικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος στην πόλη. Οι επιχειρηματίες χρειάζεται να αντιληφθούν ότι η οικονομική κρίση αποκάλυψε τις σαθρές βάσεις στις οποίες είχε διαμορφωθεί το επιχειρηματικό περιβάλλον στη χώρα. Παραδοσιακές πρακτικές, όπως η εξάρτηση από συγκεκριμένες αλυσίδες προσφοράς αλλά και εμπορίας των προϊόντων τους, η καχυποψία απέναντι σε ανταγωνιστές, η οικογενειοκρατία κτλ. συντήρησαν ένα προφίλ επιχειρηματικής δραστηριοποίησης που δεν είναι πια ικανοποιητικό για την οικονομία της πόλης. Ο ανταγωνισμός από χώρες με πολύ χαμηλότερους μισθούς, καθώς και από οικονομίες με μεγαλύτερη καινοτομική ικανότητα καθιστούν αυτή την παραδοσιακή μορφή επιχειρηματικής δράσης ξεπερασμένη. Είναι λοιπόν απαραίτητο να γίνει κατανοητό από τους μικρούς και μεσαίους επιχειρηματίες της Αθήνας ότι είναι ανάγκη να ενισχύσουν την εξωστρέφειά τους, να ανοίξουν τον χώρο δραστηριοποίησής τους σε διεθνείς αγορές και να μη σταματούν την προσπάθεια ανεύρεσης καινοτομικών προϊόντων και οργάνωσης της παραγωγής τους. Συγκεκριμένα, η προώθηση της εξωστρέφειας και της διεθνοποίησης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων μπορεί να προέλθει μόνο αν το πρόγραμμα

επικεντρώσει σε συγκεκριμένους κλάδους και τομείς δραστηριότητας στους οποίους η Αθήνα διαθέτει ήδη συγκριτικό πλεονέκτημα (ένδυση, υπόδηση ή δημιουργικές βιομηχανίες).

Αυτά τα βήματα είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθούν σε προγενέστερο στάδιο από τη σύσταση ενός cluster ή ενός δικτύου επιχειρήσεων. Αυτό διότι αν οι μικροί και μεσαίοι επιχειρηματίες της πόλης βρουν κίνητρο στην προώθηση της εξωστρέφειάς τους αποκλειστικά στην ύπαρξη κάποιου χρηματοδοτικού προγράμματος ή κάποιου προγράμματος υποστήριξης συνεργιών, οι συμπληρωματικότητες που θα προκύψουν δεν θα είναι αρκετά ικανοποιητικές ώστε να καταστήσουν το δίκτυο αποδοτικό. Με αυτό τον τρόπο, είναι πιθανόν να συσταθεί και να λειτουργήσει ένα δίκτυο επιχειρήσεων που θα προσφέρει οικονομίες κλίμακας στα μέλη του. Έπειτα, και με την καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσα στους επιχειρηματίες που συμμετέχουν, μπορεί να υποστηριχθεί η μετεξέλιξη του δικτύου σε cluster. ■

Κεφάλαιο 8: Αντί επιλόγου - Θεματικά πεδία για την ανάπτυξη συνεργατικών σχηματισμών στον Δήμο Αθηναίων

Μέσα από την οικονομική ανάλυση των κλάδων που παρουσιάστηκε στο Κεφάλαιο 5, τις πληροφορίες από τις εστιασμένες συζητήσεις και πληροφορίες από το διαδίκτυο, προτείνονται παρακάτω έξι θεματικά πεδία όπου θα μπορούσαν να αναπτυχθούν συνεργατικοί σχηματισμοί σε αντιστοίχους κλάδους εντός του Δήμου Αθηναίων. Η μελέτη προτείνει σε μια πρώτη φάση τη συγκρότηση δικτύων επιχειρήσεων, λόγω του ότι τα δίκτυα αυτά είναι πιο εύκολο να σχηματιστούν, έχουν συγκεκριμένους στόχους, ενώ αναλόγως με τον βαθμό συνεργιών που θα αναπτύξουν οι επιχειρήσεις σε κάθε δίκτυο, οι σχηματισμοί μπορούν να μετεξελιχθούν στο μέλλον σε clusters με πρόσθετους στόχους, συνέργιες και λειτουργίες.

Μερικοί από τους συνεργατικούς σχηματισμούς που προτείνονται εμπεριέχουν συνέργιες μεταξύ διάφορων κλάδων, ενώ σχεδόν όλοι τους βασίζονται και προωθούν την οικονομία της δημιουργικότητας (creative economy) είτε μέσα από τη μεγαλύ-

τερη διαφοροποίηση των προϊόντων/υπηρεσιών (design-oriented) είτε μέσα από την ανάπτυξη καινοτόμων πρακτικών προώθησης των προϊόντων-υπηρεσιών (marketing-oriented).

1. Δίκτυο fashion designers και κατασκευαστών ενδυμάτων-υποδημάτων

Στην Ελλάδα υπάρχουν περίπου 500 σχεδιαστές μόδας (fashion designers), ενώ πολλοί είναι και οι νέοι designers που έχουν εμφανιστεί τα τελευταία χρόνια, απόφοιτοι σχολών της Ελλάδας και του εξωτερικού. Από την άλλη, υπάρχουν, όπως έδειξε η ανάλυση των οικονομικών στοιχείων στο Κεφάλαιο 6, πολλές μικρές και ατομικές επιχειρήσεις στον χώρο της κατασκευής και πώλησης έτοιμου ενδύματος στον Δήμο Αθηναίων. Ένας συνεργατικός σχηματισμός με αντικείμενο την καθιερωμένη συνεργασία από τον σχεδιασμό μέχρι την πώληση και τη διακριτή ταυτότητα (branding), θα έφερνε κοντά τις δύο πλευρές και θα είχε πολλαπλά οφέλη.

Η πλευρά των νέων ηλικιακά σχεδιαστών θα είχε την ευκαιρία να γνωρίσει την αγορά των ενδυμάτων και υποδημάτων και θα είχε τη δυνατότητα να συνεργαστεί με την πρακτική πλευρά της μεταποιητικής επιχείρησης στις διαδικασίες παραγωγής πατρών και ραφής. Η πλευρά των μικρών επιχειρήσεων κατασκευής ενδύματος θα είχε πρόσβαση σε μια «δεξαμενή» νέων και εξειδικευμένων σχεδιαστών, που θα μπορούσαν να ανανεώσουν σχεδιαστικά τα προϊόντα των επιχειρήσεων προσδίδοντάς τους υψηλότερη προστιθέμενη αξία. Το αντικείμενο της συνεργασίας θα μπορούσε να διευρυνθεί σε ένα μέρος της παραγωγικής διαδικασίας, αυτό της ανάπτυξης μιας διακριτής ταυτότητας των προϊόντων ενδύματος-υποδήματος και της πρόσβασης σε νέες αγορές. Το επώνυμο ένδυμα-υπόδημα συνήθως παρουσιάζει αυξημένες πωλήσεις σε σχέση με τα μη επώνυμα, καθώς λόγω της αναγνωρισιμότητας της επωνυμίας, μειώνεται το ρίσκο του καταναλωτή.

Σύνθητες μειονέκτημα των πολύ μικρών επιχειρήσεων παραγωγής ενδύματος-υποδήματος αποτελεί η αποτελεσματική πρόσβαση σε διακριτές αγορές και το αποτελεσματικό «μαρκετάρισμα» των προϊόντων τους, αφού μια πολύ μικρή επιχείρηση είναι δύσκολο να δημιουργήσει οικονομίες κλίμακας στο πεδίο του marketing λόγω του αντίστοιχου μεγάλου κόστους του. Ένας συνεργατικός σχηματισμός (δίκτυο επιχειρήσεων) θα μπορούσε να δώσει το έναυσμα για την ανάπτυξη διακριτής ταυτότητας των προϊόντων, που θα έχει ως κύριο χαρακτηριστικό το ότι σχεδιάστηκαν από νέους designers και θα μπορούσε να επικοινωνήσει αυτή τη νέα ταυτότητα μέσω της συμμετοχής σε εκθέσεις και διαφημίσεις στην ελληνική αγορά.

2. Κόσμημα: Δίκτυο προώθησης ελληνικού κοσμήματος σε αγορές του εξωτερικού

Ένα από τα προβλήματα της διασποράς των πολύ μικρών επιχειρήσεων κατασκευής και πώλησης κοσμήματος στην Αθήνα είναι η ανυπαρξία μιας στρατηγικής για την προώθηση του ελληνικού κοσμήματος σε αγορές του εξωτερικού. Ένα δίκτυο πολύ μικρών επιχειρήσεων στον χώρο του κοσμήματος θα μπορούσε να δημιουργήσει τις κατάλληλες οικονομίες κλίμακας για τη συγκροτημένη προώθηση του ελληνικού κοσμήματος στο εξωτερικό, πετυχαίνοντας αύξηση πωλήσεων και κερδών, μείωση της εξάρτησης των επιχειρήσεων από την εγχώρια αγορά και ταυτόχρονη ενδυνάμωση της θέσης του προϊόντος στην εγχώρια αγορά. Μια στρατηγική προώθησης του ελληνικού κοσμήματος στο εξωτερικό θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της δημιουργίας διακριτής ταυτότητας για το ελληνικό κόσμημα και της επικοινωνίας αυτής της ταυτότητας (marketing plan, συμμετοχή σε εκθέσεις, προωθητικό υλικό, κατασκευή ιστοσελίδας κτλ.) και μέσω πιστοποιήσεων των υλικών κατασκευής των κοσμημάτων. Το τελευταίο θα μπορούσε να αποτελέσει έναν ξεχωριστό στόχο του δικτύου, μιας και στις αγορές (εγχώριες και εξωτερικού) έχουν πυκνώσει τα τελευταία χρόνια οι εισαγωγές κοσμημάτων αμφιβόλου ποιότητας, κυρίως από χώρες της Ασίας, παίρνοντας ένα σημαντικό μερίδιο από την αγορά.

3. Εκδόσεις: Δίκτυο εκδοτών για το ηλεκτρονικό βιβλίο

Όπως αναφέρθηκε στην ανάλυση του Κεφαλαίου 5, οι εκδόσεις αποτελούν έναν σημαντικό δημιουργικό κλάδο στην οικονομία της Αθήνας. Μια νέα τάση που δημιουργήθηκε από την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών είναι αυτή της ψηφιακοποίησης των μέσων, η οποία είχε άμεσο αντίκτυπο στην εκδοτική αγορά, καθώς πολλές από τις εκδοτικές επιχειρήσεις δια-

θέτουν πλέον και ηλεκτρονική έκδοση των βιβλίων τους, η οποία συνήθως πωλείται μέσω της ιστοσελίδας τους ή μέσω τρίτων παρόχων (itunes κτλ.).

Η ηλεκτρονική έκδοση κερδίζει έδαφος σε πωλήσεις, αφού κατά κανόνα το κόστος παραγωγής ηλεκτρονικής έκδοσης είναι πολύ χαμηλότερο από το κόστος της εκτυπωμένης έκδοσης, και έτσι το ηλεκτρονικό βιβλίο εισέρχεται στην αγορά με μειωμένη τιμή (50%-80% της τιμής της εκτυπωμένης έκδοσης). Παρ' όλα αυτά, οι πολύ μικρές εκδοτικές επιχειρήσεις και οι περιπτώσεις των ηλεκτρονικών αυτοεκδόσεων συνήθως δεν έχουν τη δυνατότητα να προβάλλουν τα βιβλία τους στο ευρύ κοινό μέσω του διαδικτύου, καθώς οι προσωπικές σελίδες τους δεν έχουν την ίδια αναγνωρισιμότητα με αυτές των μεγάλων εκδοτικών οίκων, ενώ οι ιστοσελίδες τρίτων παρόχων χρεώνουν σημαντικές προμήθειες στις πωλήσεις ηλεκτρονικών βιβλίων. Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι το αυξημένο κόστος μετατροπής μιας έκδοσης σε ηλεκτρονική και η ποιότητα αυτής της μετατροπής.

Ένα δίκτυο εκδοτικών επιχειρήσεων θα μπορούσε να δώσει λύσεις στα παραπάνω προβλήματα των πολύ μικρών επιχειρηματικών μονάδων. Αφενός, θα μπορούσε να δημιουργηθεί στη βάση της ανάπτυξης μιας αναγνωρίσιμης ηλεκτρονικής πλατφόρμας πωλήσεων βιβλίων (e-book) και άλλων εκδόσεων μικρών εκδοτικών οίκων, που θα έδινε τη δυνατότητα να πωλούν ηλεκτρονικά βιβλία, με πολύ μικρή προμήθεια, σε ένα μεγαλύτερο αναγνωστικό κοινό.

Αφετέρου, η παραπάνω πλατφόρμα θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα πρόσθετο δίκτυο εκδοτικών οίκων και ψηφιακών σχεδιαστών-γραφιστών (web-graphic designers), όπου με μαζικές αναθέσεις μετατροπής βιβλίων σε ηλεκτρονικά βιβλία οι εκδοτικοί οίκοι θα επιτύχαναν μικρότερες τιμές ή/και πιο ποιοτικές ψηφιακές μετατροπές.

4. Δίκτυο σχεδιαστών και πωλητών: Αξεσουάρ και τουριστικά σουβενίρ

Η ανάλυση του Κεφαλαίου 5 έδειξε ότι υπάρχουν κάποιοι άτυποι συνεργατικοί σχηματισμοί που λειτουργούν ήδη στην Αθήνα με αντικείμενο την κατασκευή και την προώθηση αξεσουάρ ενδύματος, τουριστικών σουβενίρ και αντικειμένων τέχνης, όπως το δίκτυο Pandrosou street market και το Meet market, οι οποίοι βρίσκονται σε ένα ώριμο στάδιο και θα μπορούσαν να ενδυναμωθούν μέσω ενός δικτύου επιχειρήσεων με συγκεκριμένους στόχους. Όπως η ανάπτυξη μιας πλατφόρμας διαδικτυακών πωλήσεων των προϊόντων και των κατασκευών, ώστε αυτά να φτάσουν πέρα από τα όρια της Αθήνας, ή η περαιτέρω συνεργασία σχεδιαστών και πωλητών, με στόχο την προώθηση τουριστικών σουβενίρ που είναι προϊόντα ειδικευμένου σχεδιασμού-χειροτεχνίας και ξεφεύγουν από τα συνήθη σουβενίρ που πωλούνται σε πόλους έλξης τουριστικών ροών (Πλάκα, Μοναστηράκι, κτλ.).

5. Δίκτυο τουριστικών γραφείων: Διαδικτυακή προώθηση του τουριστικού προϊόντος

Ένα από τα προβλήματα που ανέδειξε η ανάλυση του κλάδου των υπηρεσιών τουρισμού από ταξιδιωτικά/τουριστικά γραφεία είναι η αδυναμία προώθησης και πώλησης των προϊόντων τους μέσα από το διαδίκτυο. Σε αυτό το πεδίο ο ανταγωνισμός είναι μεγάλος, καθώς από τη μια πλευρά το διαδίκτυο έδωσε τη δυνατότητα σε πολλά καταλύματα και ξενοδοχεία να πωλούν απευθείας το τουριστικό προϊόν τους στο κοινό και από την άλλη τα τελευταία χρόνια η τουριστική αγορά είδε να γιγαντώνονται πολλά τουριστικά portals (booking.com, expedia.com, opodo.com, airbnb.com κτλ.) που πωλούν τουριστικές υπηρεσίες. Έτσι, τα έσοδα των τουριστικών πρακτόρων διαχρονικά μειώνονται λόγω των παραπάνω αναδιαρθρώσεων της αγοράς.

Ένα δίκτυο τουριστικών πρακτόρων που θα είχε ως στόχο την ανάπτυξη μιας ηλεκτρονικής πλατφόρμας για τον ελληνικό τουρισμό, μέσα από το οποίο θα πωλούνται υπηρεσίες τουρισμού (πακέτα διακοπών, ακτοπλοϊκά και αεροπορικά εισιτήρια, «κλεισίματα» ξενοδοχείων και καταλυμάτων κτλ.) τόσο για εξωτερικό, όσο και για εσωτερικό τουρισμό, θα έδινε λύση στο πρόβλημα προώθησης των προϊόντων των τουριστικών πρακτορείων και θα λειτουργούσε παράλληλα ως εθνικός πόλος έλξης τουριστών. Επίσης, μια λειτουργική και αναγνωρίσιμη πλατφόρμα τουριστικών υπηρεσιών θα έδινε τη δυνατότητα επαναδιαπραγμάτευσης των προμηθειών που λαμβάνουν οι τουριστικοί πράκτορες από ξενοδοχεία και καταλύματα, που ίσως είναι και προς το συμφέρον των ίδιων των καταλυμάτων, αν αναλογιστούμε τις υψηλές προμήθειες τις οποίες τα καταλύματα πληρώνουν σε αντίστοιχες πλατφόρμες/portals του εξωτερικού.

6. Δίκτυο παραγωγών κινηματογράφου: υπηρεσίες για ξένες παραγωγές στην Ελλάδα

Η αγορά της κινηματογραφικής παραγωγής στην Ελλάδα περιλαμβάνει πλήθος πολύ εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού (σκηνοθέτες, μοντέρ, ηχολήπτες κ.ά.) που παράγει ταινίες για την ελληνική αγορά οι οποίες είναι κατά κύριο λόγο χαμηλού προϋπολογισμού. Από την άλλη πλευρά, τα ελληνικά τοπία και η ελληνική ιστορία έχουν προσελκύσει στο παρελθόν μερικές ξένες παραγωγές που γυρίστηκαν στην Ελλάδα (Το μαντολίνο του Λοχαγού Κορέλι στην Κεφαλονιά, Mamma Mia στη Σκόπελο, Lara Croft: Tomb Raider στη Σαντορίνη κ.ά.), οι οποίες πρόσφεραν σημαντικά οφέλη στις τοπικές οικονομίες και στην εγχώρια κινηματογραφία (IOBE, 2014).

Ένα δίκτυο επιχειρήσεων παραγωγής ταινιών στην Αθήνα με αντικείμενο τη συγκροτημένη παροχή

πληροφοριών και πρακτικών διευκολύνσεων πάνω στο κομμάτι της παραγωγής σε συντελεστές που θέλουν να πραγματοποιήσουν γυρίσματα στην Ελλάδα θα μπορούσε να προσελκύσει περισσότερες ξένες παραγωγές. Το δίκτυο θα μπορούσε να λειτουργεί με ενιαίο κοστολόγιο υπηρεσιών, να διαθέτει υπηρεσίες προς ενημέρωση και ενοικίαση, όπως κοινό αρχείο φωτογραφιών-κινηματογραφικού υλικού, κινηματογραφικό εξοπλισμό, λοιπές υποδομές post production και προσωπικό-συνεργεία τεχνικών, υπηρεσίες location scouting/management/casting και βοηθητικές υπηρεσίες για την έκδοση αδειών χρήσης και κινηματογράφησης. Η συγκρότηση ενός τέτοιου δικτύου θα έδινε τη δυνατότητα σε ξένες παραγωγές να ελαχιστοποιήσουν το ρίσκο τους μέσα από ένα συνολικό πακέτο υπηρεσιών κινηματογράφησης, ενώ οι ελληνικές επιχειρήσεις παραγωγής θα μπορούσαν να αναπτύξουν περισσότερο τις παραπάνω υπηρεσίες μέσα από οικονομίες κλίμακας που θα σχηματίζονταν στο εσωτερικό του δικτύου. ■

Βιβλιογραφία

Ξενογλώσσα βιβλιογραφία:

1. Bagnasco, A. (1977), The territorial problematic of the Italian development, Bologna Il Mulino
2. Bagwell Susan, (2008), “Creative Clusters and City Growth”, Creative Industries Journal, τόμ. 1, τχ. 1
3. Becattini, G. (1975), The economic development of Tuscany, Φλωρεντία: Le Monnier
4. Bifulco A., Santoro P. (2005), “A Conceptual Framework for “Professional Virtual Communities”, IFIP International Federation for Information Processing, τόμ 186, Ιάν. 2005, σ. 417-424
5. Brusco, S. (1982), “The Emilian model: Productive decentralization and social integration”, Cambridge Journal of Economics, τόμ. 6, σ. 167-184
6. Catungal, J.P., & Leslie D. (2009), «Placing power in the creative city: governmentalities and subjectivities in Liberty Village, Toronto», Environment and Planning, τόμ. 41, τχ. 11, σ. 2576-2594
7. Chesbrough, H. W. (2003), “Open Platform Innovation: Creating Value from Internal and External Innovation”, Intel Technology Journal τόμ.7, σ. 5-9
8. European Commission (2013), Open Innovation 2013, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, (από: <http://goo.gl/kMr9vC>)
9. Florida Richard (2005), Cities and the Creative Class, Routledge, Νέα Υόρκη
10. Garcia B. (2004), «Urban regeneration, arts programming and major events», International Journal of Cultural Policy, τόμ. 10, τχ. 1, σ. 103-118
11. Hutton, Thomas A. (2006), “Spatiality, Built Form and Creative Industry Development in the Inner City”, Environment and Planning A τόμ.38, τχ.10, σ.1819-1841
12. Katz, Bruce and Wagner Julie (2014), “The Rise of Innovation Districts: A new geography of Innovation in America”, Brookings, www.brookings.edu/metro
13. Krugman P. (1991), Geography and Trade, MIT Press/Leuven UP
14. Laundry Ch. & Franco B. (1995), The Creative City, Demos, Λονδίνο
15. Malmberg, A. and Maskell, P. (2001), “The elusive concept of localization economies – Towards a Knowledge-based Theory of Spatial Clustering”, AAG Annual Conference, Νέα Υόρκη, February 27- March 3
16. Marshall A. (1920), Principles of Economics, 8th edition, Λονδίνο, McMillan
17. McCann, Philip (2012), “The Role of Industrial Clustering and Increasing Returns to Scale in Economic Development and Urban Growth, The Oxford Handbook of Urban Economics and Planning”, Oxford Handbooks Online: <http://goo.gl/hCuGHp>
18. Monastiriotis, V. (2008), “Greece: Country report”, στο: Monastiriotis, V., “Economy (Greece) in Central and South-Eastern Europe”, Europa Regional Surveys of the World Series, Routledge
19. Morosini, P. (2004), “Industrial Clusters, Knowledge Integration and Performance”, World Development, τόμ. 32, τχ. 2, σ. 305-326
20. Pitelis, C. (2012), “On PIIGS, GAFS and BRICS: an insider-outsider’s perspective on structural and institutional foundations of the Greek crisis”, Contributions to Political Economy, τόμ. 31, σ.77-89
21. Porter Michael (1990), The competitive advantage of Nations, New York Press: The free press

22. Porter, M. (2000), "Location, competition and economic development: Local clusters in a global economy", *Economic Development Quarterly*, τόμ. 14, τχ.1, σ.15-34
23. Power, D., (2002), «Cultural Industries in Sweden: An Assessment of Their Place in the Swedish Economy», *Economic Geography*, τόμ. 78, τχ.. 2, Απρίλιος 2002, σ. 103-127
24. Power D. και Scott, A. (eds.), (2004), *Cultural Industries and the Production of Culture*, Λονδίνο ,Routledge
25. Pratt, A. και Paul Jeffcutt (eds.), (2009), *Creativity, Innovation and the Cultural Economy*, Routledge, Νέα Υόρκη
26. Rosenfeld, Stuart A. (2000), "Community college/cluster connections: Specialization and Competitiveness in the United States and Europe", *Economic Development Quarterly*, τόμ.14 τχ.1, σ. 51-62
27. Schumpeter Joseph (1939), *Business Cycles: A theoretical, historical and statistical analysis of the Capitalist process*, Νέα Υόρκη Λονδίνο: McGraw-Hill Book Company
28. Schumpeter, J. (1950), *Capitalism, Socialism and Democracy*, 3rd edition, Νέα Υόρκη: Harper and Row
29. Sforzi, F. (2002), "The industrial district and the new Italian economic geography, *European Planning Studies*, τόμ. 10, τχ. 4
30. Zhensan Yang (2010), "The role of economic clusters in improving urban planning support, University of Twente", Faculty of Geo-Information Science, online database: <http://goo.gl/1oFzil>

Ελληνόφωνη βιβλιογραφία:

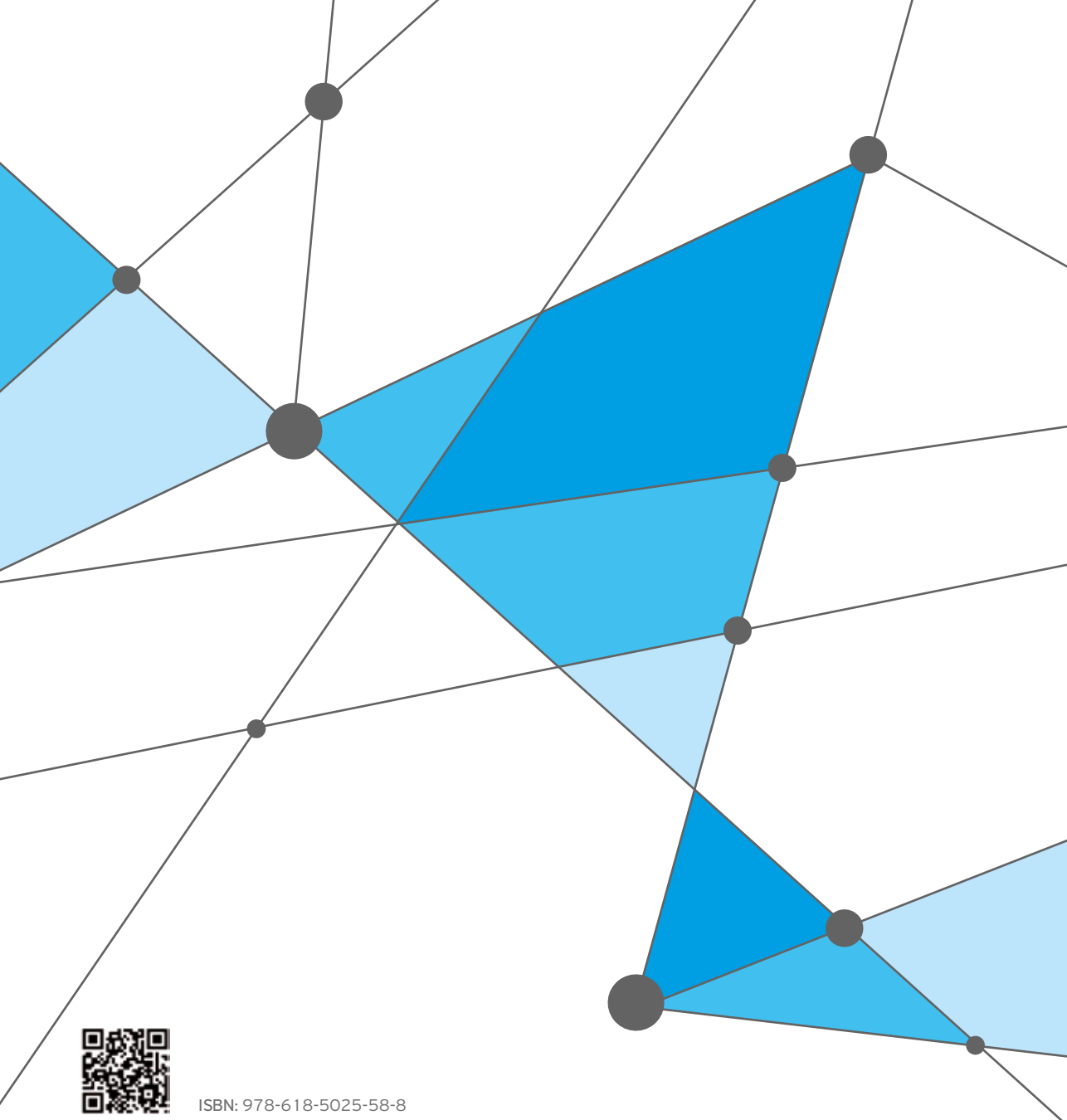
31. Αυδίκος, Β (2014), *Οι πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα*, εκδ. Επίκεντρο, σ. 214
32. EOMMEX, *Εγχειρίδιο Δικτύων Επιχειρηματικότητας (networking) & «Συστημάτων-Συστάδων» Επιχειρήσεων (clustering)*
33. Κομνηνός, Ν. (2006), "The Architecture of Intelligent Cities", *Intelligent Environments 06*, Institution of Engineering and Technology, τόμ. 1, σ. 13-20
34. Λαμπριανίδης, Α. (2001), *Οικονομική Γεωγραφία*, εκδ. Πατάκη
35. Τσακανίκας, 'Αγγ., (2014), «Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών στην Ελλάδα: Επιδράσεις στην οικονομία», παρουσίαση μελέτης στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, Αθήνα 2/12/2014, (Ομάδα έργου IOBE: Αθανασιάδης, Θ., Danchev, Sv., Παπαδάκης, Μ., Παρτσιώκας, Ν., Τσακανίκας Αγγ.)

Βιογραφικά συγγραφέων

Ο **Βασίλης Αυδίκος** είναι λέκτορας στο Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου και μέλος του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης. Έχει διδάξει σε διάφορα πανεπιστήμια της Ελλάδας (ΑΠΘ, ΑΣΟΕΕ, Χαροκόπειο, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ΣΣΕ), ενώ έχει δημοσιεύσει πολλά άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και είναι συγγραφέας τριών βιβλίων. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα είναι η δημιουργική οικονομία και η τοπική-περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική.

Ο **Ιωάννης Φάλλας** είναι διδάκτωρ του Τμήματος Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ, με αντικείμενο τη μετατροπή clusters παραδοσιακών κλάδων της οικονομίας σε clusters βασισμένα στη γνώση και την καινοτομία. Από τη δεκαετία του 1990 συμμετέχει στην υλοποίηση πολλών διαπεριφερειακών προγραμμάτων (FP7, H2020, Interreg, Med, Black Sea κτλ.) σε θέματα περιφερειακής ανάπτυξης, καινοτομίας και clusters. Από το 2014 είναι διευθυντής του Cluster Βιοενέργειας και Περιβάλλοντος Δυτικής Μακεδονίας.

Ο **Αναστάσιος Χάρδας** έλαβε το διδακτορικό του από το Πανεπιστήμιο του Sussex το 2010. Έχει διδάξει στο Πανεπιστήμιο του Sussex και στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης ως εντεταλμένος διδασκαλίας. Έχει δημοσιεύσει σειρά άρθρων σε διεθνή και ελληνικά επιστημονικά περιοδικά (European Urban and Regional Studies, Territory, Politics and Governance, Επιστήμη και Κοινωνία, μεταξύ άλλων). Από το φθινόπωρο του 2015 εργάζεται ως επιστημονικός σύμβουλος του Γενικού Γραμματέα Στρατηγικών και Ιδιωτικών Επενδύσεων στο Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού. ■

ISBN: 978-618-5025-58-8

